

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

Alapította: Heimler Károly

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR, HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő, HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEY ATTILA, NYESŐ IMRE

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Gömöri János: Scarbantia foruma

Gömöri János: Scarbantia foruma

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Gömöri János: Scarbantia foruma / I. A kutatás története

I. A kutatás története

1.1. Mondhatjuk, egy évszázada kezdődött el Scarbantia régészeti kutatása. Nem pontosan, mert az 1850–60-as évek belvárosi csatornázási munkái és a gázvezetékfektetéssel végzett földmunkák már rendszeres, szervezett gyűjtést tettek lehetővé, a város alakulóban lévő múzeumának római kori gyűjteményét azonban az első tervszerű ásatás leletei csak 1893/94 telén gazdagították. Mindjárt az első ásatás Sopron városelődjének, Scarbantianak a szívét, főterének forumának főépületét, a Capitoliumot tárta fel. Illetve, hogy a „szívénél” maradjunk, annak csak a csücskét hozta napvilágra Bella Lajos, mert csak arra volt lehetősége az új városháza építésekor. Bella nem egyszerűen szerencsés volt, hanem jószemű és kitartó régész, aki tudta, mikor kell akcióba lépnie „a fagy beálltával”,¹⁽¹⁾ s az építkezés szünetében végzett munkájának jutalma volt a capitoliumi triász márványszobrainak megtalálása.

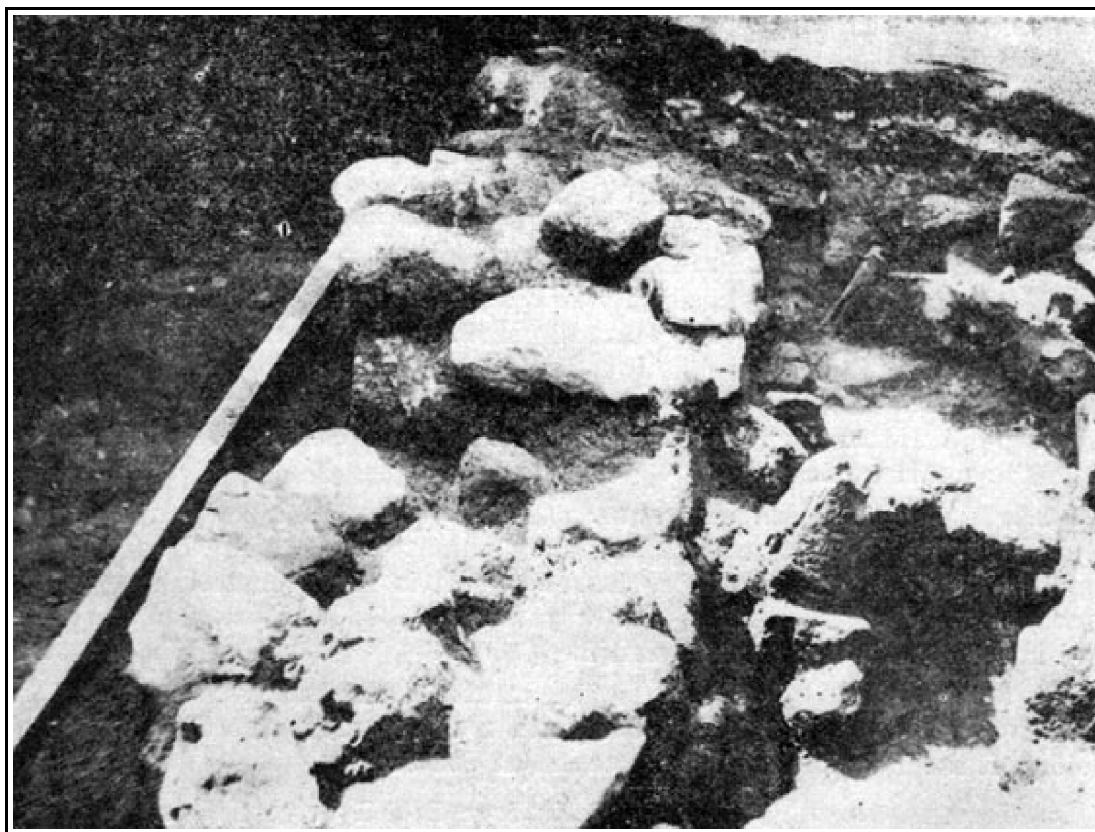
1.2. Ettől kezdve tudni lehetett, hogy Scarbantia foruma a mai városháza környékén volt. Tudták ezt 1938-ban is, amikor újabb csatornázási munkákat végeztek a Háromház-téren (ma Városház utca) és mintegy 4 méter mélyen a nagy faragott kőlapokra, a forum burkolatára először rábukkantak.²⁽²⁾ A forum itteni kövezetének tervszerű feltárására az 1960-as években kerülhetett sor, amikor Szakál Ernő a capitoliumi szentély helyét³⁽³⁾ Bella adatai alapján pontosan azonosította, majd Póczy Klára a szentély bejáratát és előtte a forum kövezetét kiásta.⁴⁽⁴⁾ Így a forum É-i szélét sikerült meghatározni. Amikor a város római kori főútvonalaival részletei a várostorony mellett, illetve a Városház utcában is előkerültek,

és a korai település utcahálózatának felvázolására az első kísérletek megtörténtek, Póczy Klára levonhatta a következtetést, hogy a forumot a Cardo-Decumanus főutak kereszteződésébe építették.⁵⁽⁵⁾ A forum kiterjedését és pontos elhelyezkedését azonban még mindig nem ismertük. Póczy feltételezte, hogy a város szabályos 75×90 méteres háztömbökből állott és köztük „a forum körzete két insula méretének felelt meg”.⁶⁽⁶⁾

Az 1. sz. térképet lásd a 8–9. lapon!

2 Melyik két insula foglalta magában a forumot, azt a város utcahálózatáról közölt alaprajzain nem tüntette fel. Megállapításának feltételes voltát jelzi, hogy ugyanakkor azt is feltételezi, hogy „a Flavius-kori Scarbantia forumát az észak–déli és a kelet–nyugati főutak kereszteződésénél kialakult négy épülettömb területén képezték ki igen „fényűzően” ...⁷⁽⁷⁾ Utóbbi esetben a forum körzete – a 75×90 méteres háztömböket feltételezve – 150×180 méteres területet foglalt volna el. Bár Póczy Scarbantia-könyvének⁸⁽⁸⁾ kutatástörténeti összefoglalójában megállapítja, hogy „egy évtized ásatásainak eredményeként nagy vonásokban körvonalazni lehetett a római város forumát és az utcák helyét”, olyan határozottan írja le „A forum és környéke” c. fejezetben a forum épületeit, hogy az olvasóban az az érzés támadhat, lám már ismerjük Scarbantia forumát. „Pannoniai városok” c. könyvének kritikájában a pannoniai forumokról írt részeket Tóth István helyenként „alaptalan állításoknak” tartotta.⁹⁽⁹⁾ Ugyanakkor, amikor Tóth Istvánnal egyetértünk abban, hogy az aquincumi polgárváros B és C utcája találkozásánál feltárt kis tér forum-voltát megnyugtatóan nem bizonyították, a scarbantiai forum pontos lokalizálását is hiányoltuk akkor, amikor olvashattunk a forum „északi részéről”, „délkeleti sarkáról”, „déli” és „nyugati oldaláról”.¹⁰⁽¹⁰⁾ A bizonytalanságot nem csökkentette, hogy Tóth máshol azt állapította meg, hogy „a mai Beloiannis (Fő) tér alatt fekszik Scarbantia foruma”, illetve a „mai főtérrrel csaknem egybeeső forum”-ot tételezett fel.¹¹⁽¹¹⁾ A forum pontos helymegjelölése természetesen csak újabb ásatásokkal lehetséges. Erre 1979-ben nyílt lehetőség, miután az Új u.–Szent György u. sarok 1944. december 6-án lebombázott házainak helyén újabb épület emelését határozták el.¹²⁽¹²⁾

1.3. Az ásatás leletmentésnek és műemléki megelőző, adatszolgáltató feltárásnak indult. A fent vázolt forum-problémák miatt azonban kezdettől az volt a fő cél, hogy a forumot mérhetővé tegyünk, vagyis a már ismert északi forumszegély (capitoliumi templom bejárata) mellé a déli szegélyt is feltárjuk. Erre minden remény megvolt. 1950-ben ugyanis, amikor „a magyarországi római topográfiai ásatások egyik kiszemelt lelőhelyeként Sopronban éppen az Új u. 3. sz. romos telkén ásattak, a capitoliumtól délre olyan oltárköveket találtak, amelyek még a „város központját jelezték”.¹³⁽¹³⁾ Ezen a területen nem találták meg a forum terének burkolatát, illetve a forum terének szélét, így ennek északabbra, a városháza felé kellett lennie. Bár az 1950. évi ásatás célja – Radnóti Aladár ásatási naplója szerint – nem a forum feltárása volt, inkább a „városi kontinuitás kérdésének tisztázása Scarbantia és Sopron között”,¹⁴⁽¹⁴⁾ ez 3a sajnos azóta sem közölt ásatás mégiscsak előreviszi a forumkérdés megoldását is, mert – mint Póczy Klára is megállapítja – „a tér déli oldalán” folyt.

2. Népvándorláskori viskó alapfalai a forumot elborító törmelékrétegbe ásva (1. kép: 1)

Ásatásunk 1979. április 12-től 1982. november 19-ig tartott, megszakításokkal, évente átlag 2 hónapos kutatásokkal. A feltárást az Országos Műemléki Felügyelőség költségén végeztük. A munkákról időközben több újság, a rádió és televízió is hírt adott,¹⁵⁽¹⁵⁾ illetve előadásokon¹⁶⁽¹⁶⁾ ismertettem az eredményeket. A forumkörnyéki kutatások részletes, – eredeti felmérésekkel és jegyzetekkel jobban alátámasztott – feldolgozása folyamatban van. Előzetesen – úgy gondolom – a Soproni Szemle hasábjain illik közzétenni Scarbantia forumának pontosabb helymeghatározásakor szerzett tapasztalatainkat, hogy ezeket a városrendezésben,¹⁷⁽¹⁷⁾ az idegenforgalomban minél hamarább hasznosítani lehessen.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Gömöri János: Scarbantia foruma / II. A forum déli szélének feltárása

4II. A forum déli szélének feltárása

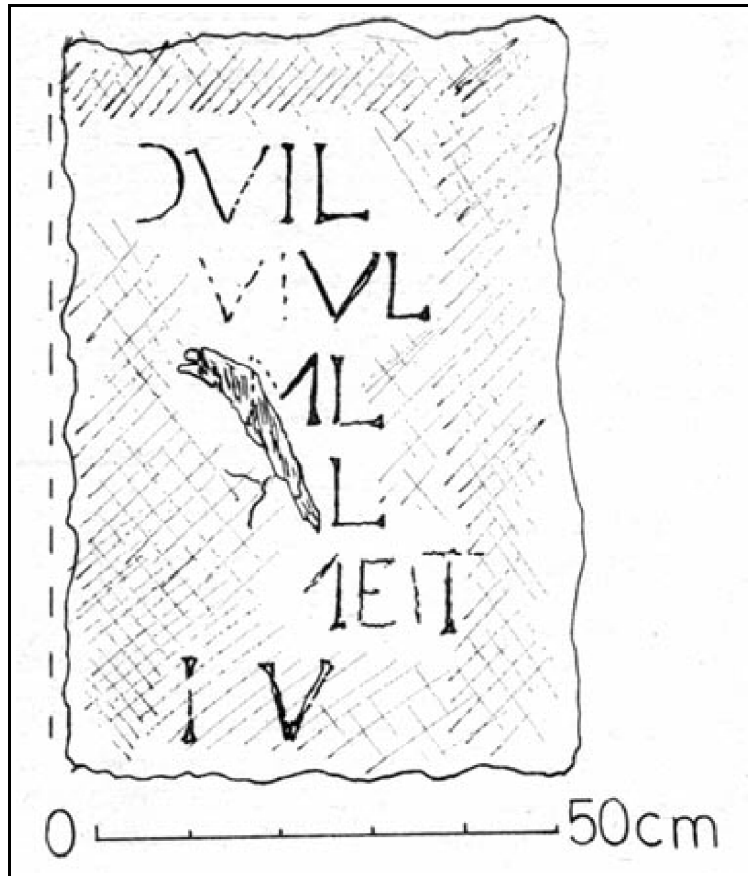
2.1. A megszabott területi határok miatt nem írhatjuk le részletesen az ásatást. Előljáróban annyit jegyzünk meg a kutatás körülményeiről, hogy az Országos Műemléki Felügyelőség helyi építésvezetője minden technikai segítséget megadott a munkához.¹⁸⁽¹⁸⁾ A lebombázott házak törmelékanyagával feltöltött pincékben dúcolások nélkül nem is tudtunk volna dolgozni. A pincék törmelékanyagát markológépekkel emeltük ki, ahol erre lehetőség volt. A szűkebb pincejáratokban kézi erővel kellett eltávolítani a semleges, újkori feltöltést. Így az Új u. 1–3. sz. és a Szent György u. 2–6. sz. régi pincéi szabták meg a kitzühető

kutatóárkok helyét. Minden szelvényünk egy-egy pincének felel meg, kivéve a Szt. György u. 6. sz. néhány alá nem pincézett helyiségét. A középkori rétegeket a terület nagy részén az újkori pincék kialakításával megszüntették. Csak a régebben alápincézett Szt. György u. 4.–Új u. 1. sz. sávjában és a Szt. György u. 6. sz. alatt maradtak meg középkori ház, vízvezeték, kutak, kemencék és hulladékgyűjtő-részletek. Ezekből gazdag kerámia és egyéb (fém, fa) leletanyag került felszínre. Illetve a Szt. György u. 2. sz. pincéjében mélyedtek a XIV–XV. századi gödrök a római rétegekig. Leleteiket a terület nagyobb részén megmaradt Árpád-kori rétegek emlékével együtt később ismertetem, hogy beszámolómban csak a forumra koncentrálhassunk. A közép- és újkori telektörténet felvázolásától mentesít művészettörténész kollegám levéltári kutatása.¹⁹⁽¹⁹⁾

2.2. A pinceszinteket elérve, az első ásónyom után közvetlenül római cserepek bukkantak elő a sötétszürke, helyenként fekete humuszos rétegből. A kerámiatöredékekből és a réteg összetételéből is látni lehetett, hogy a legmélyebb pincékkel is csak a IV–V. századi rétegekig hatoltak, tehát a korai római kor emlékeit bízást kereshetjük.

A továbbiakban az 1. kép alapján, az ott feltüntetett számok szerint, nagyjából a feltárás kronológiai sorrendjében, a forum szerkezetének jobb áttekinthetőségét szem előtt tartva, ismertetem az ásatást.

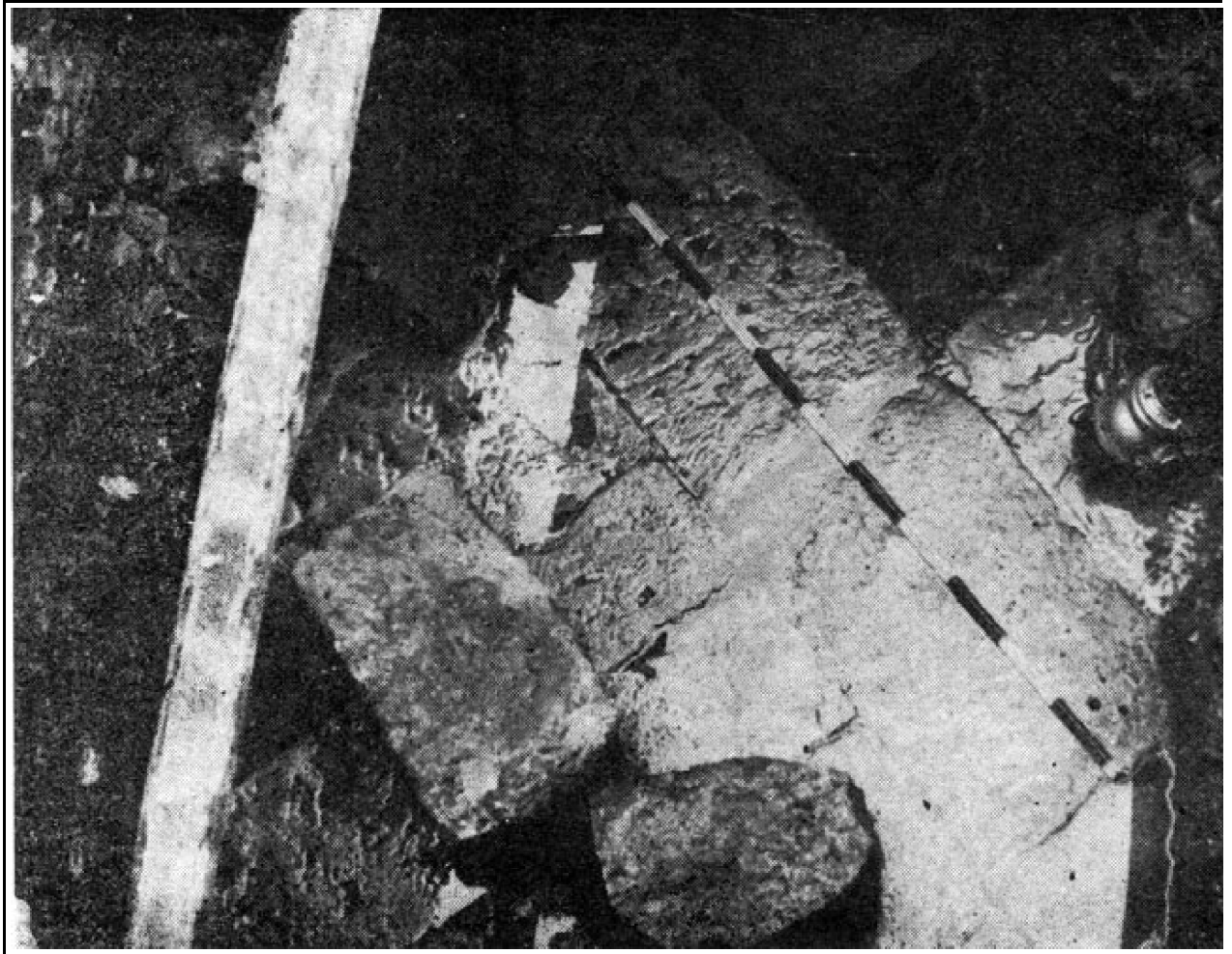
A forum kövezete (1. kép: 1.) először a Szt. György u. 2. sz. ház pincéjében bukkant elő. Amikor a feltárással egy késő római-népvándorláskori házat²⁰⁽²⁰⁾ elértünk (2. kép), az agyagba rakott kőfalak mellett tipikus V–VI. sz.-i fűtőtubulusokat találtunk. A viskó falába feliratos római követ is beépítettek. A fertőrákosi kőből faragott tábla 24 cm vastag, téglalap alakú, 55×80 cm méretű. A szépen vésett, 7 cm magas, 4 cm széles betűk egymástól 2,5 cm távolságra vannak. A kő feliratos részével felfelé volt a ház sarkába építve. Valószínűleg hosszabb ideje így heverhetett már, mivel a feltáráskor még megállapítható 6 betűsorából soronként csak néhány betűt lehetett kiolvasni (3. kép). A felirattöredék jelentőségét növeli, hogy feltehetően a forum egyik emlékművéről származik.

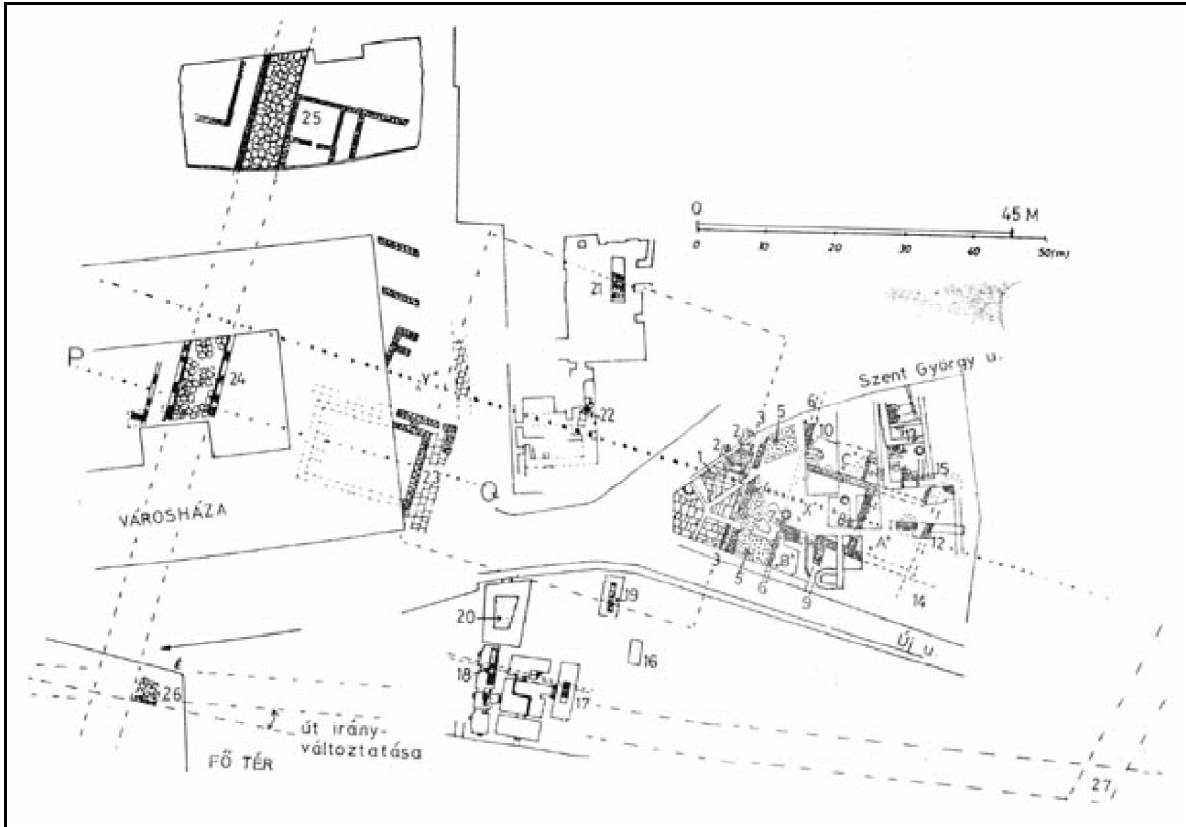
53. Felirattöredék Scarbantia forumának déli széléről (1. kép: 1)

6 Az V–VI. sz.-i ház elbontása után a feliratos kőtől még 65 centimétert lemélyítve megakadt az ásónk: 430 cm-rel a mai utcaszint alatt, szépen faragott fertőrákosi kövekből kiképzett kőburkolatot találtunk (4. kép), amely a feltárás napján (1979. június 12.) néhány centiméterrel a talajvízszint alatt volt. A forum kőburkolatát követtük aztán dél felé, hogy a forum déli szélét megtaláljuk. Ehhez azonban mindig egy-egy egész pincét kellett a törmeléktől megtisztítani. 1980-ban a Szt. György u. 2. sz. ház szomszédos pincéjében fertőrákosi kőlapokból lépcsősen összerakott, szépen faragott szoborbázist találtunk (1. kép: 2. a; 5. kép). A szobortalpazat a forum burkolatán áll, magassága 91 cm., de ennél lényegesen magasabb lehetett. Valószínű, hogy a korábban említett feliratos kőtöredék ehhez a bázishoz tartozott, mivel innen csak 2–3 méternyire került elő. A bázis alsó kőlapjai 290×152 cm alapot alkotnak, amelyen a középső kőlapok még díszítés nélküliek, a felső 148×93 cm területű kőlap gazdagon profilált, gondosan faragott. Ezen állt a feliratos téglalap alakú tömb és felette több mint 2 méteres magasságban az alapot ellensúlyozó faragvány lehetett, amelynek töredékei nem kerültek elő. Ezen állhatott a lovasszobor. A bázis formája ugyanis határozottan lovasszoborra utal.

74. A forum burkolatának feltárása 1979-ben (1. kép: 1)

[8-91. A scarbantiai forumátások vázlatos helyszínrajza](#)

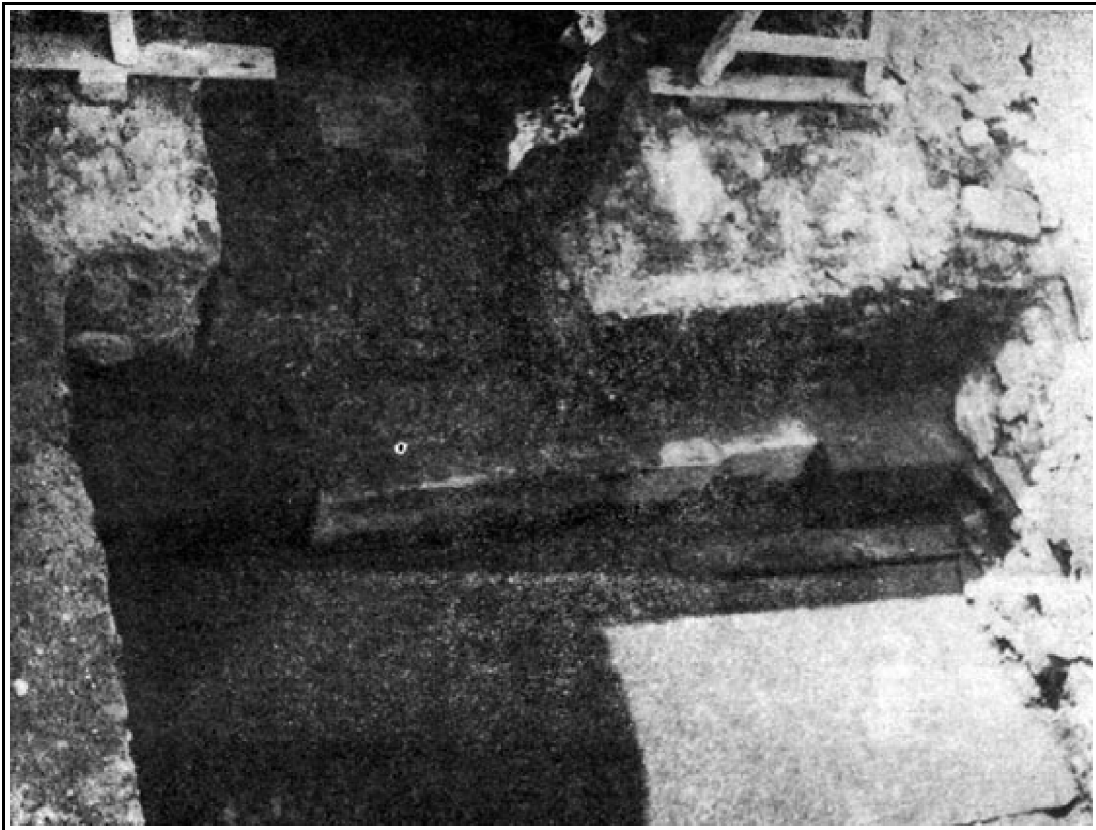

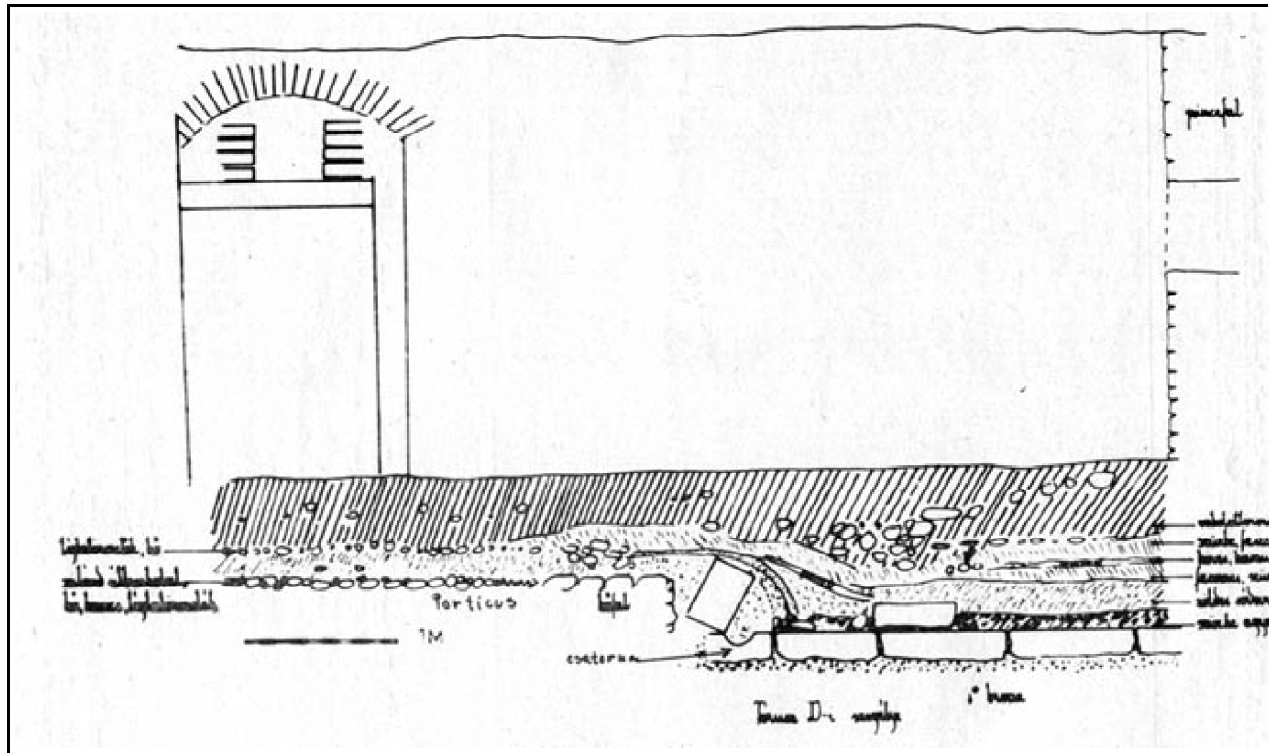
105. Lovas szobor bázisa a forum déli szegélyén (1. kép: 2/a)

Közvetlenül a szoborbázis mögött 25 cm széles és 15 cm mély, nyitott vízvezetékcsatorna húzódik, amelyet a forum széléhez illesztett kövekbe véstek (1. kép: 3; 6. kép). A csatorna a tér határát jelzi. Tőle délre a korabeli szint mintegy 30–40 centiméterrel magasabb. Közvetlenül a csatorna mellett faragott kőhasábok sora képezi a forum szélét. Ezek az átlag 30×40 cm átmérőjű kövek egyben a forumot kísérő falat burkolták. A forumot kísérő, 70 cm széles falon helyenként pillérszerű kiszélesedések figyelhetők meg. A pilléralapok 150 cm szélesek (1. kép: 4; 7. kép). A közelben talált, másodlagosan felhasznált perselykő alapján feltehető, hogy ez a pilléralapokkal tagolt fal, amelyre egy sóderos, kavicsos, téglatöredékes járósínt (1. kép: 5; 8. kép) ráhúzódnak, nem is visszabontott fal, hanem csak az oszlopcsarnok alapfal. A fal szerepe egyrészt a forum szegélyének támasztása, ezért a forum szintjétől 30–40 cm-rel sosem volt magasabb, másrészt rajta sorakozhattak a kezdetben fa- (9. kép), később talán kőoszlopok, amelyek a déli porticus cseréptetőzetét tartották. A fedett csarnok járósíntjét kezdetben döngölt, sóderes rétegek képezték, később – a rombolások idején – a tetőről lehullott cserepeket csak részben távolították el. Kisebb tetőfedő imbrex- és tegulatöredékeket folyamatosan használtak – a bizonyára forgalmas – oszlopcsarnok járósíntjének felújításaira. Az oszlopcsarnok téglatöredékes szintjét áttörve, alatta 450 cm mélységig csak sóderes szinteket találtunk, majd az agyagos, szürke szűztaaj következett. Tehát más létesítmény az oszlopcsarnok helyén a megvizsgált helyen korábban nem volt. Az 550 cm széles csarnok déli határa jóminőségű, 50 cm vastag, tört kövekből épült fal, amely az előző fallal párhuzamos (1. kép: 6). A csatorna melletti, északi falalpozást (1. kép: 4) 18 méter hosszan ástuk ki. A csarnok déli falát pedig mintegy 22 méter hosszan követtük. Az átkutatott terület keleti és nyugati szélén ajtónyílások nyomát nem találtuk meg a déli falon (1. kép: 6). A nyílások nyilván a Szt. György utca és az Új utca alá esnek. A fal középső szakaszát nem tudtuk egészen feltárni, mert itt a legnagyobb pince húzódik és az egész semleges törmelékanyag kitermelése egy évi ásatási pénzünk nagy részét elvitte volna. Csak egy kisebb pincében

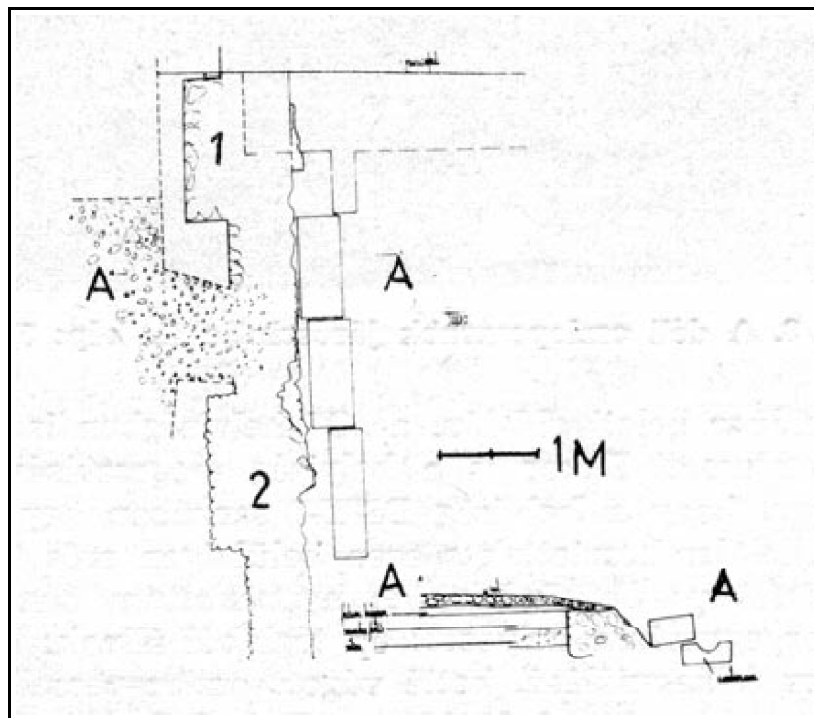
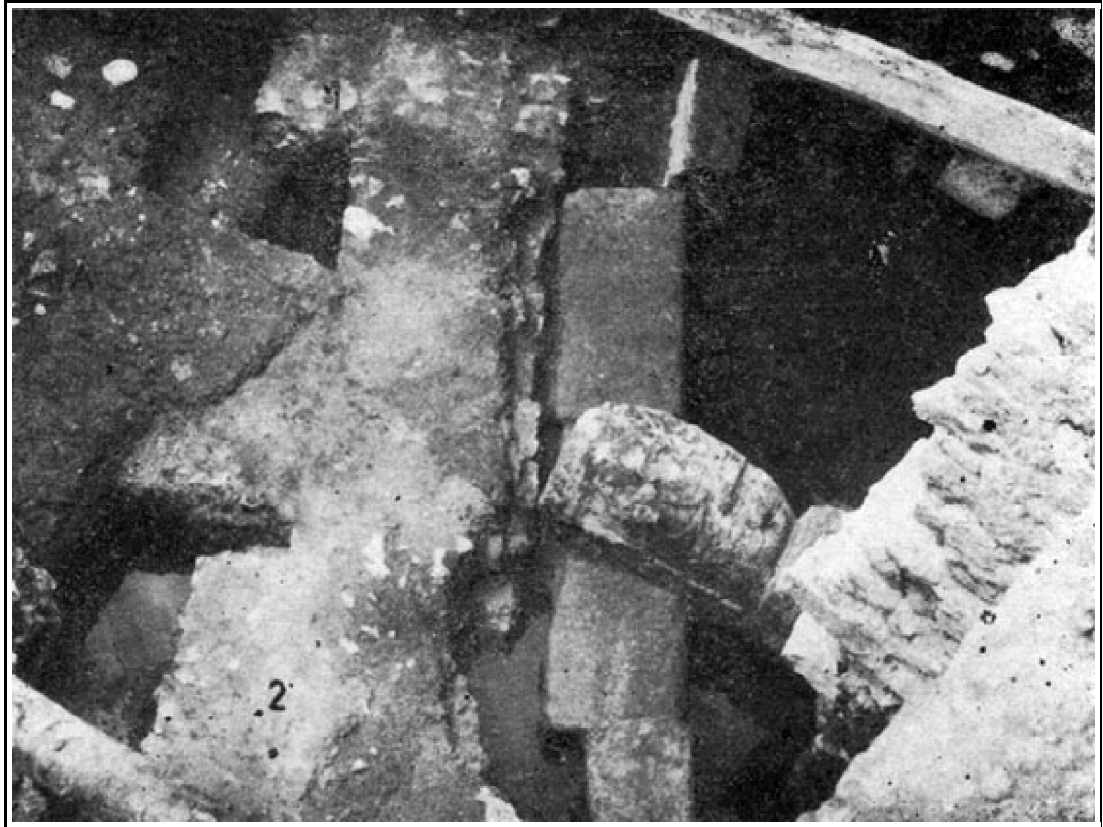
tudtuk megvizsgálni ezt a szakaszt. Nagy fertőrákosi kőtömbökből faragott oszlopalap került elő (1. kép: 7; 10. kép), amihez később kőfalat építettek. Itt feltehetően oszlopok közötti átjáró volt abba a – talán részben fedett – 9×10 méteres udvarba, amely közvetlenül az oszlopcsarnokhoz kapcsolódik és járósíntje 370–480 cm mélyen **11**van, tehát pontosan megegyezik az oszlopcsarnok szintjével. Sőt a burkolat is hasonló sóderos, téglatöredékes, helyenként terazzós. Ez a déli forumudvar (exedra) nem szabályos téglalap alakú, keleti, nyugati és déli falai 10 méter hosszúak északi – csak részben feltárt – részén oszlopsor húzódhatott. 9 méter hosszúságban, ebből azonban csak egy oszlop helyét tudjuk azonosítani. Az udvar területén azonban több olyan faragott kőtömb került elő, amelynek hasonló szögletes oszlop- vagy pillérialapok voltak (11. kép). A déli forumudvarból csak dél felé nyílt egy ajtó. Ez sem szimmetrikusan az udvar tengelyében, hanem a nyugati saroktól 3, a keleti saroktól 5 méterre. Két, másfél méter széles lépcsőfok vezetett ehhez az ajtóhoz (1. kép: 8; 12. kép), amely egy 10×9 méteres helyiségbe nyílt (1. kép: A.). A helyiség belső falán a vakolat megmaradt és a hypocaustum fűtőszervezeteknek egy korábbi (1. kép: A.; 13. kép) és egy későbbi (1. kép: A.; 14. kép) konstrukcióját tárhattuk fel a helyiség déli részén.

6/a. A forum vízvezető csatornája

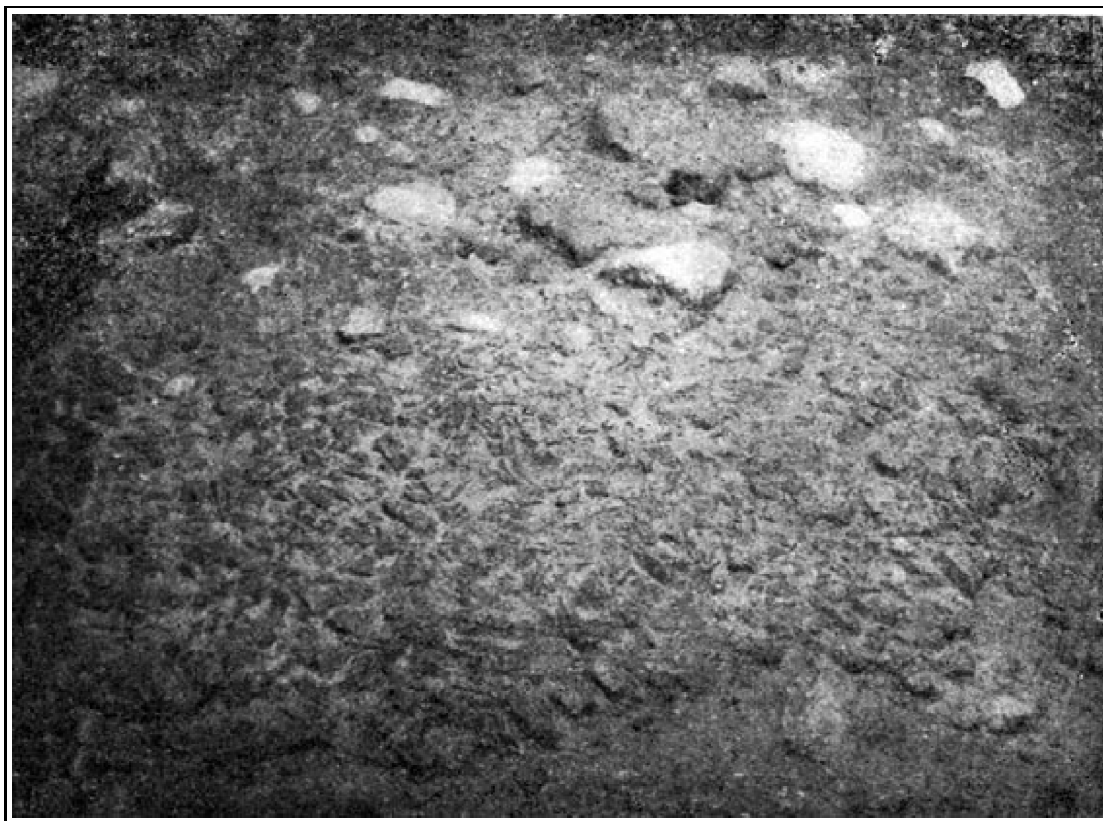
126/b. A csatorna metszetben

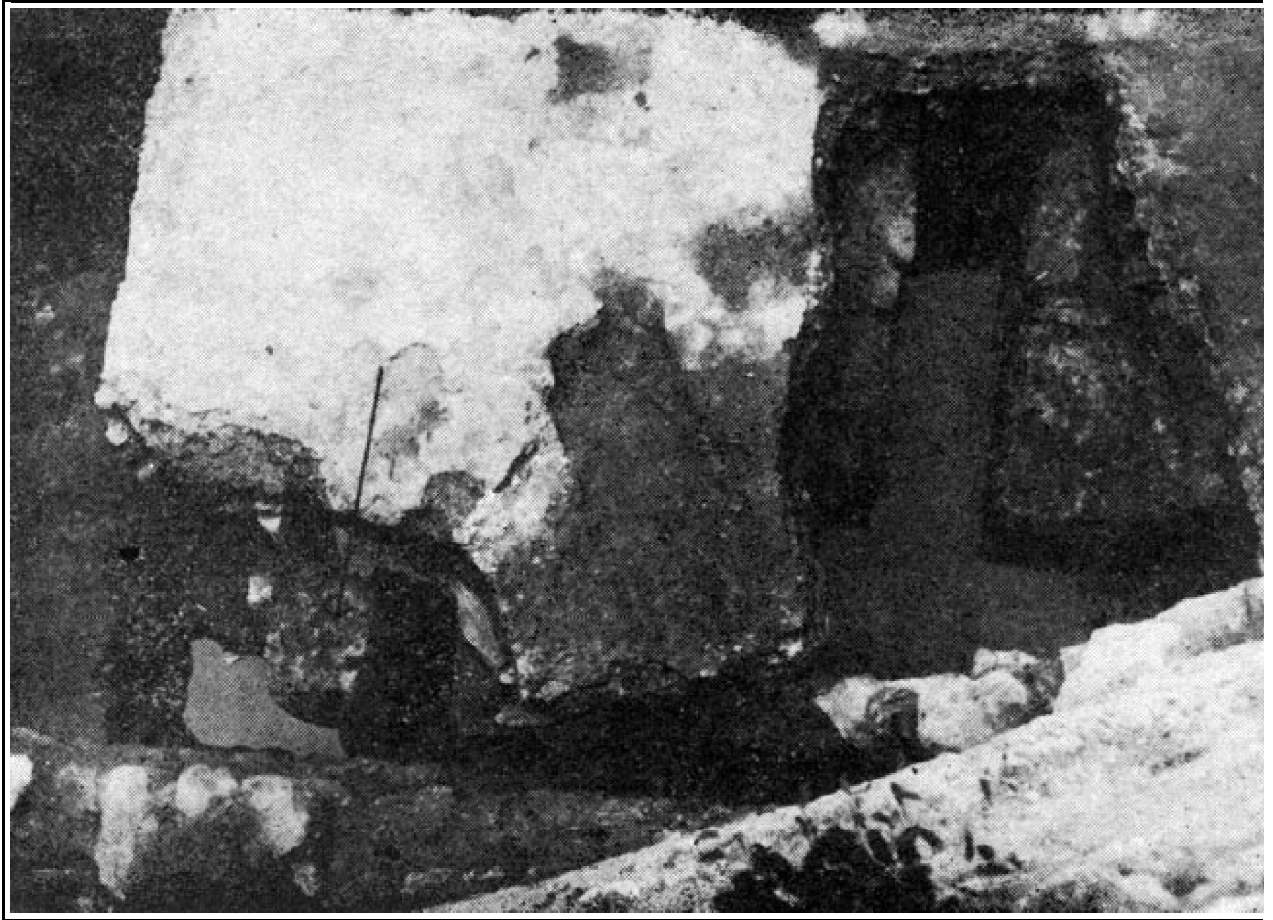
137. Az oszlopcsarnok pilléreinek alapozásai a forum déli szegélyén (1. kép: 4)

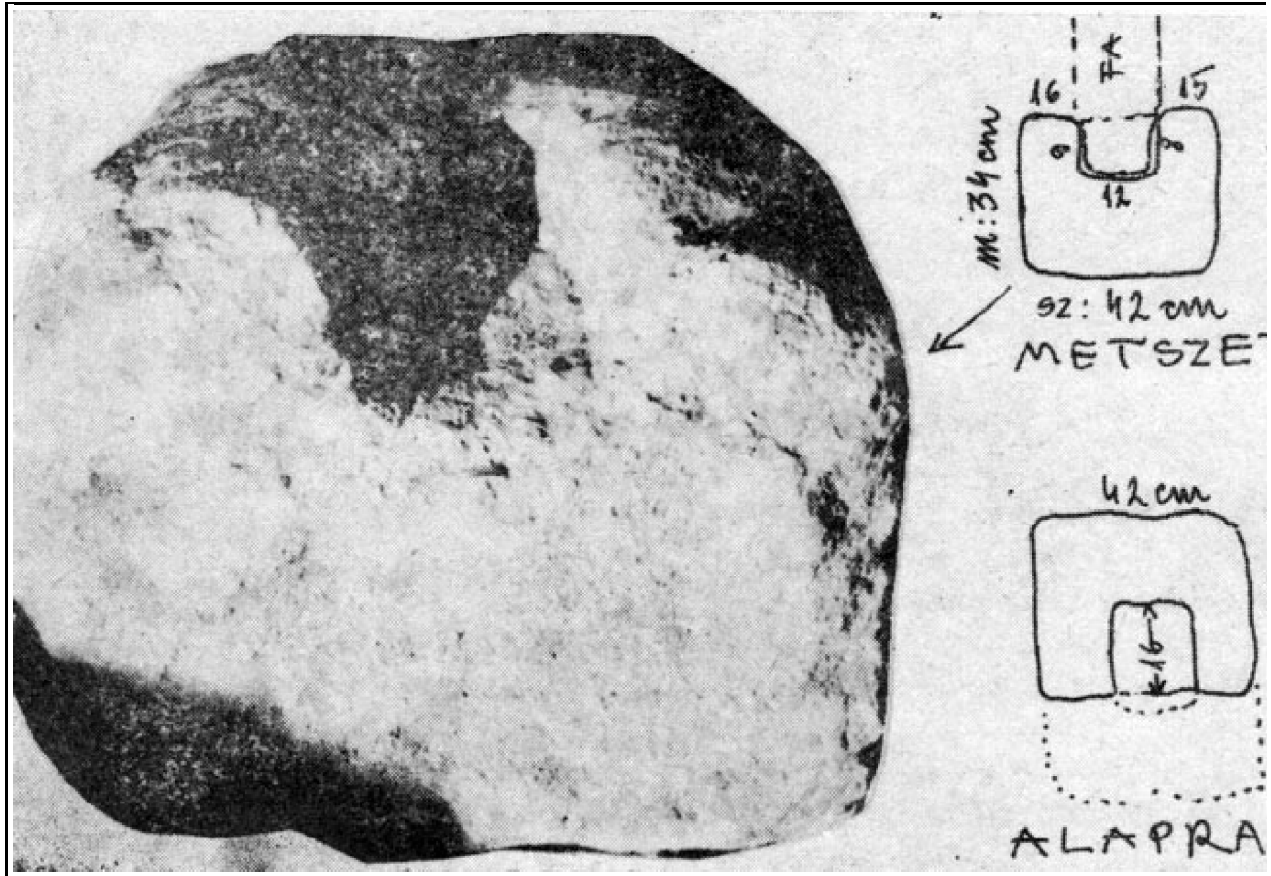
A korábbi fűtőpillérek fertőrákosi kőhasábokból, szabályos téglalap átmetszetű formában készültek, mélységük a forum szintjének felel meg. A későbbi fűtőszerkezet pillérei agyaggal összeragasztott féltéglákból állnak. A köztük előkerült, bekarcolt korsótöredék – vállán, a fül alatt – TEO nevével arra az időre utal, mikor a római és germán lakosság keverve, de még a római hagyományokat követve élt együtt a városban (15. kép) a IV. század második felében, a „viskóperiódus” előtt. Az „A” helyiség a város forumának központi fűtéssel 14ellátott, jelentős középülete volt, funkciójára egyetlen lelet sem utalt határozottan. Jelentőségére később még visszatérünk. Nézzük addig a szomszédos helyiségeket.

2.3. A forumudvartól nyugatra található „B helyiséget a késő római korban osztották meg egy K–Ny irányú fallal (1. kép: 9; 16. kép). A faltól északra is, délre is hypocaustum-fűtőszerkezetet építettek a IV. században. Az agyagba rakott, kőfalú fűtőcsatornáknak és a köztük talált Constans pénzek (i. sz. 341–346) az itteni átalakításokat a IV. század közepére kelteznek. A korábbi periódusban a „B” helyiségben nem volt hypocaustum, csak vékony, habarcsos padló.

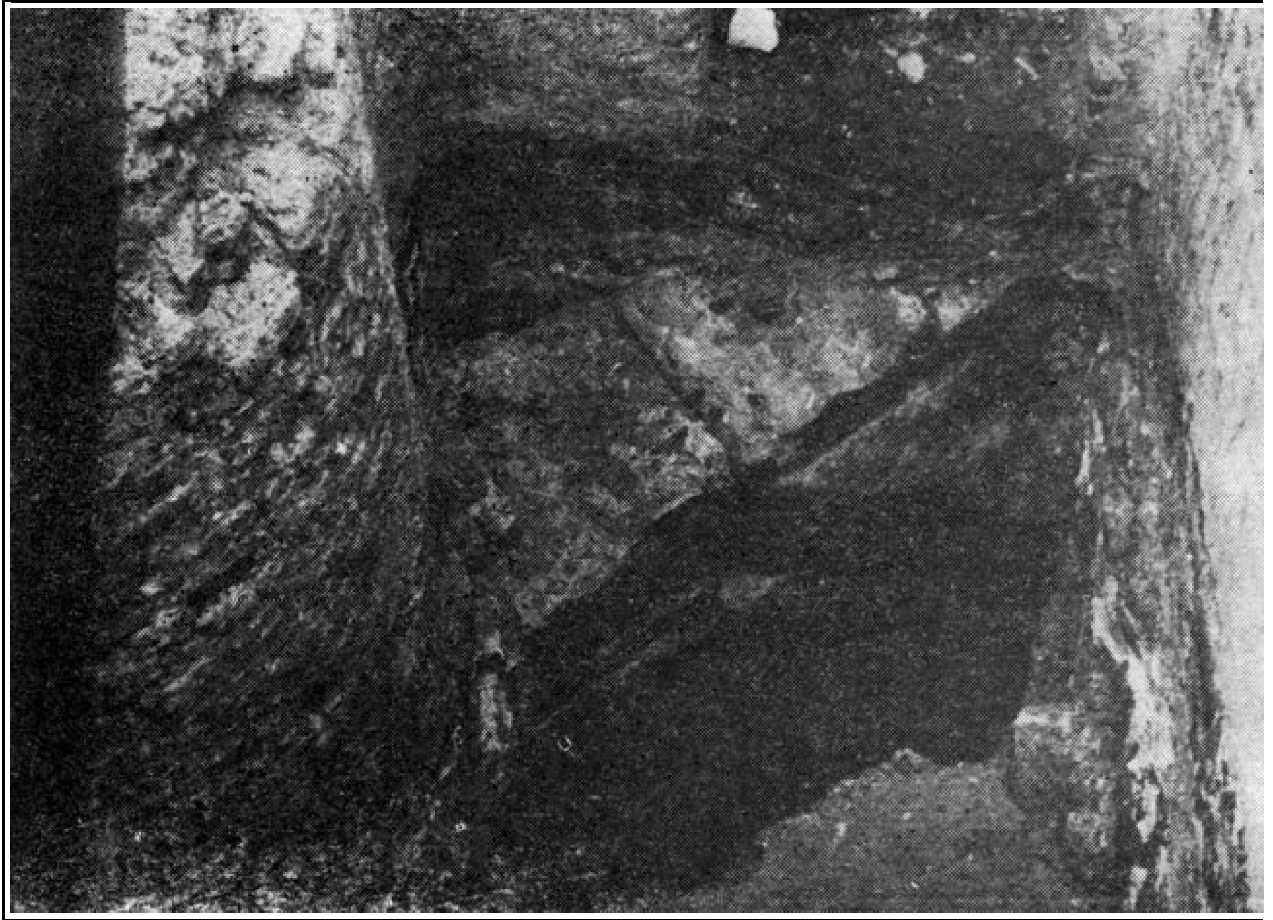

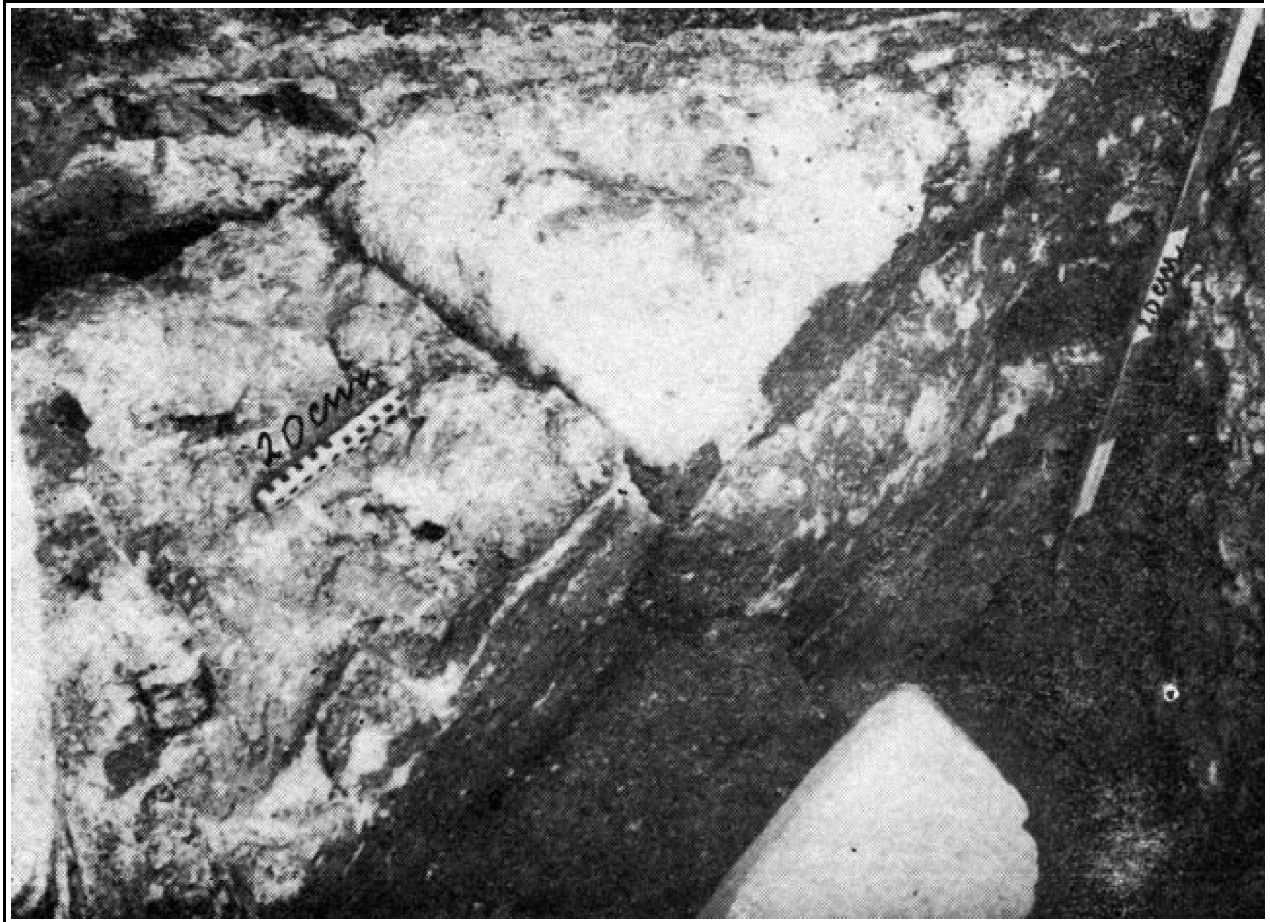
8. A déli oszlopcsarnok járószintje (1. kép: 5)

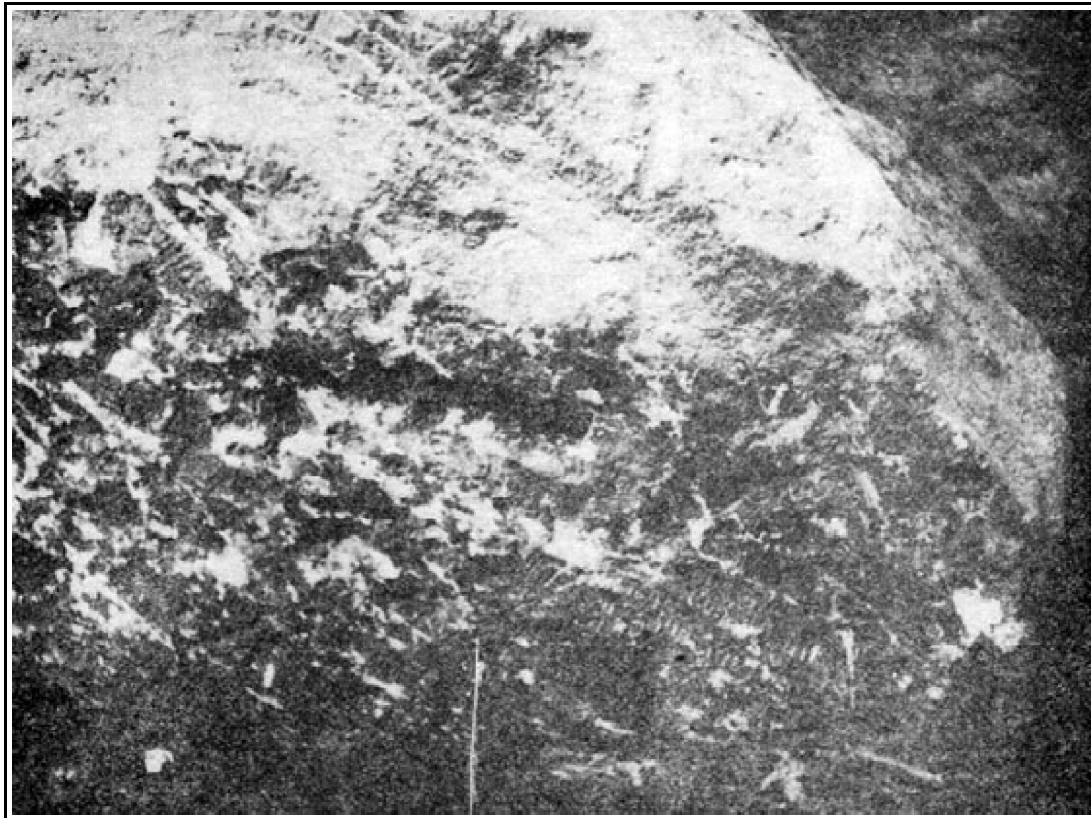

159. Faoszlop kőpersely másodlagos felhasználásban a forum déli szegélyéről

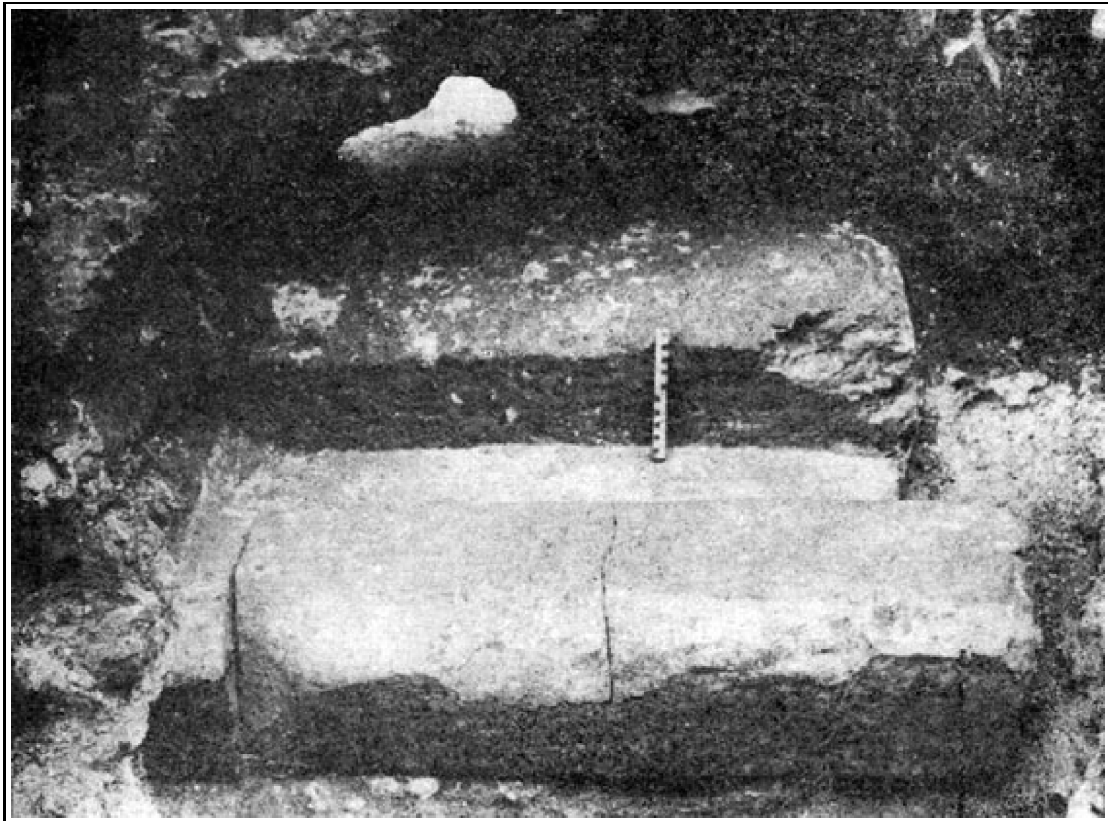
1610. A déli forumudvar oszlopsorának később befalazott részlete (1. kép: 7)

11. Kötömb a déli forumudvar egyik pilléréből illesztési csappal (1. kép: 8 közelében)

2.4. A forumudvar keleti oldalán, a „C” helyiségben is csak utólag alakítottak ki hypocaustumot. Ekkor is a helyiség megosztásával építették be a fűtőszerkezetet úgy, hogy a helyiség DNY-i sarkában egy 4,5×8,5 méteres területet deszkafallal lerekesztettek s ezen belül igen erős és vastag terrazzopadlót építettek (1. kép: C; 17. kép). A hypocaustum tartópillérei az északi fal mellett hat sor egymásra helyezett ép téglából állnak. Három ilyen pillér mellett másodlagos felhasználású, ketté vágott oszlop-perselykövet is beépítettek a terrazzo alá (1. kép: 10). A fűtőcsatornát szabályosan faragott fertőrákosi kötömbök egymástól 30 cm-re felállított két sora képezi, ezt lapos csillámpalalemezekkel hidalták át s úgy rakták rá a terrazzót. A 8 és fél méter hosszú fűtőcsatorna pontosan a terem közepe alatt halad ÉD irányban. A termen kívül, annak déli fala előtt megtaláltuk a praefurniumot. A fűtőhelyiségből 50 cm széles, 80 cm magas fűtőnyílás nyílt a terrazzós padló alá. A fűtőcsatorna nyílásában 1740 cm vastag hamu és faszénréteget figyeltünk meg. A fűtőnyílást a megtaláláskor egy 40×60 cm széles, peremes tetőfedő-tégla zárta el (1. kép: 11; 18. kép). A „C” helyiség 50 cm széles déli határfalának koronája pontosan a terrazzóval egy szintben van. Felmenő része a keleti oldalhoz hasonlóan fából épülhetett. A keleti oldalon azonban még ilyen 50 cm széles és 50 centiméterre lemélyedő falalapot sem építettek a deszkafalnak. Ott a terrazzo szélén határozottan látszanak a lenyomatban megőrződött gerendahelyek, a deszkafalat tartó függőleges oszlopok nyomai. Hogy a „C” helyiség megosztása és hypocaustuma későbbi mint a forum déli exedrája (udvara), arra nemcsak a hypocaustum fűtőnyílásában talált Maximinus bronzpénz (i. sz. 305–313) és a terrazzóra ragadt II. Constantius (346–350 között vert) és Gratianus (367–383 között vert) kisbronzai utaltak, hanem ezt abból is látni lehetett, hogy a terrazzós helyiség D-i falának alapozása és a forumudvar keleti falának alapozási előugrása között 40 centiméteres szintkülönbség van. Az exedra fala tehát mélyebben alapozott,

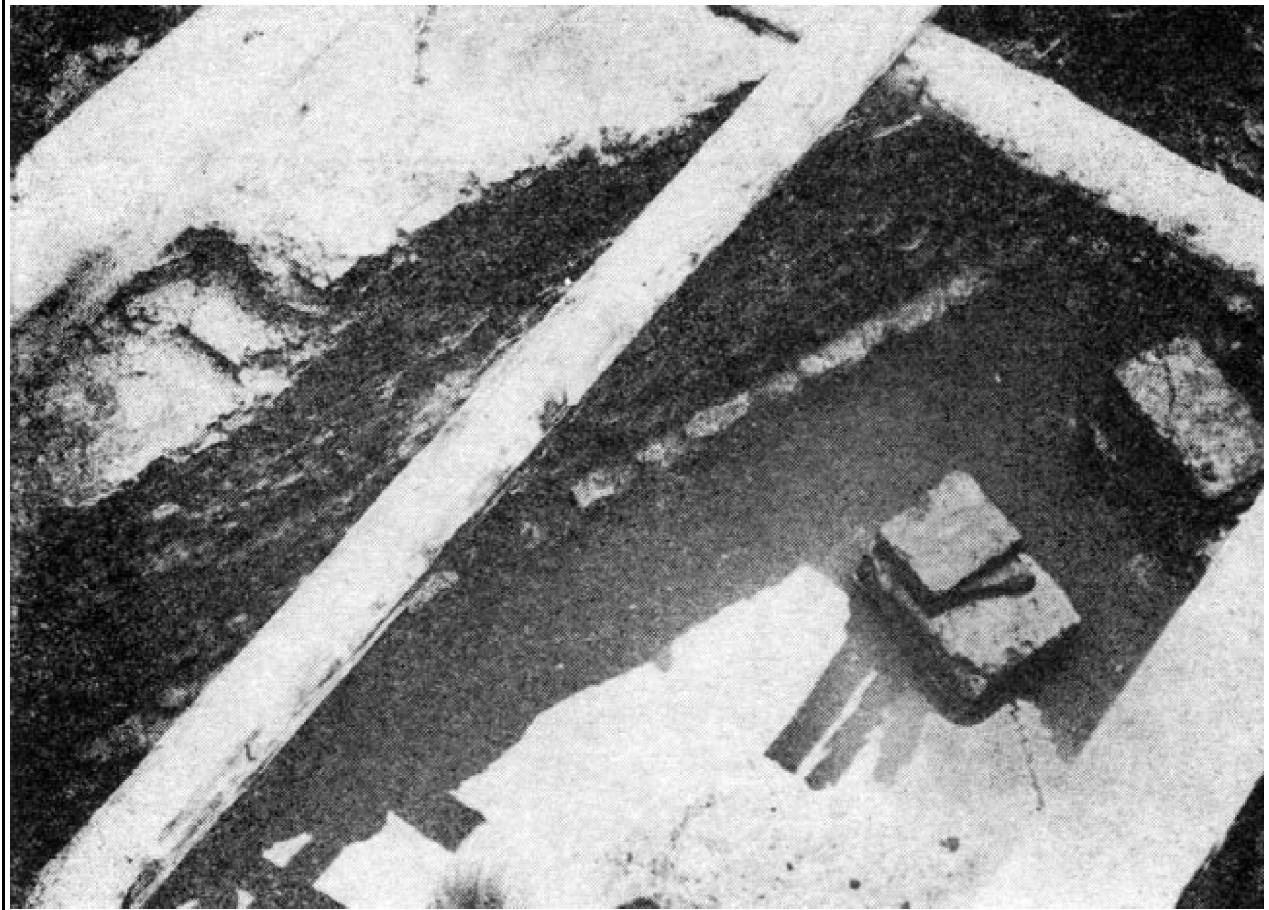
rétegtanilag is korábbi. Mielőtt azonban a forumépítmények kormeghatározását ismertetném, először az egész forum alaprajzát kell áttekinteni: magának a létesítménynek a méretei, formája, szerkezete is támpontot adhat építési korának meghatározásához. A déli részen kiástuk még az „A” helyiség D-i falát (1. kép: 12), majd a Szt. György u. 6. sz. telkén középkori kemencék és falak alatt az „A” helyiség korábbi hypocaustumával egyidős központi fűtés maradványait tártuk fel (1. kép: 13). Ennek közelében találtunk egy középkori csatornát, amelynek fedőlapjait másodlagosan felhasznált római téglákból építették. A téglabélyegek (19. kép) értékelésére a kormeghatározásnál [18](#)még visszatérünk. A „C” helyiség praefurniuma fölé a késő római, népvándorlás kori periódusban kőalapozású, fafelépítményű házikót emeltek (1. kép: 11), amely korban megegyezik a forum kövezete felett kiásott (1. kép: 1) és az 1950-ben feltárt (1. kép: 14) házakkal.

12. Lépcső a déli forumudvarból az „A” helyiségbe

Az egykori praefurnium feletti építmény keleti kváderfala alatt I. Constantinus (330–333 között vert) kisbronz került elő. Az építmény tehát a 330–340-es évek körül, vagy azután épült. Mivel azonban a pénzleletek alapján a „C” helyiséget, amelynek egyik falára házacskánk ráépült, még Gratianus alatt, a 370–80-as években is használták, épületünk ennél is későbbi kell, hogy legyen. Nagy valószínűséggel az V. században épült és a VI. században pusztult el.[21\(21\)](#) Ezt bizonyítja, hogy az épület kváderkövekből rakott alapja felett néhány centiméterrel – tehát tulajdonképpen az épület pusztulási rétegében – egy tipikus langobárd S-fibulát találtunk. Az aranybevonatú, piros üvegbetétekkel díszített, kis ruhakapcsolótű jellegzetes langobárd ékszer,[22\(22\)](#) amelyet „két ellentétesen összeillesztett fejű ragadozómadár”[23\(23\)](#) fejéből komponáltak (20. kép). Környékünkön a langobárdok első csapatai 526 őszén jelentek meg és elfoglalták a

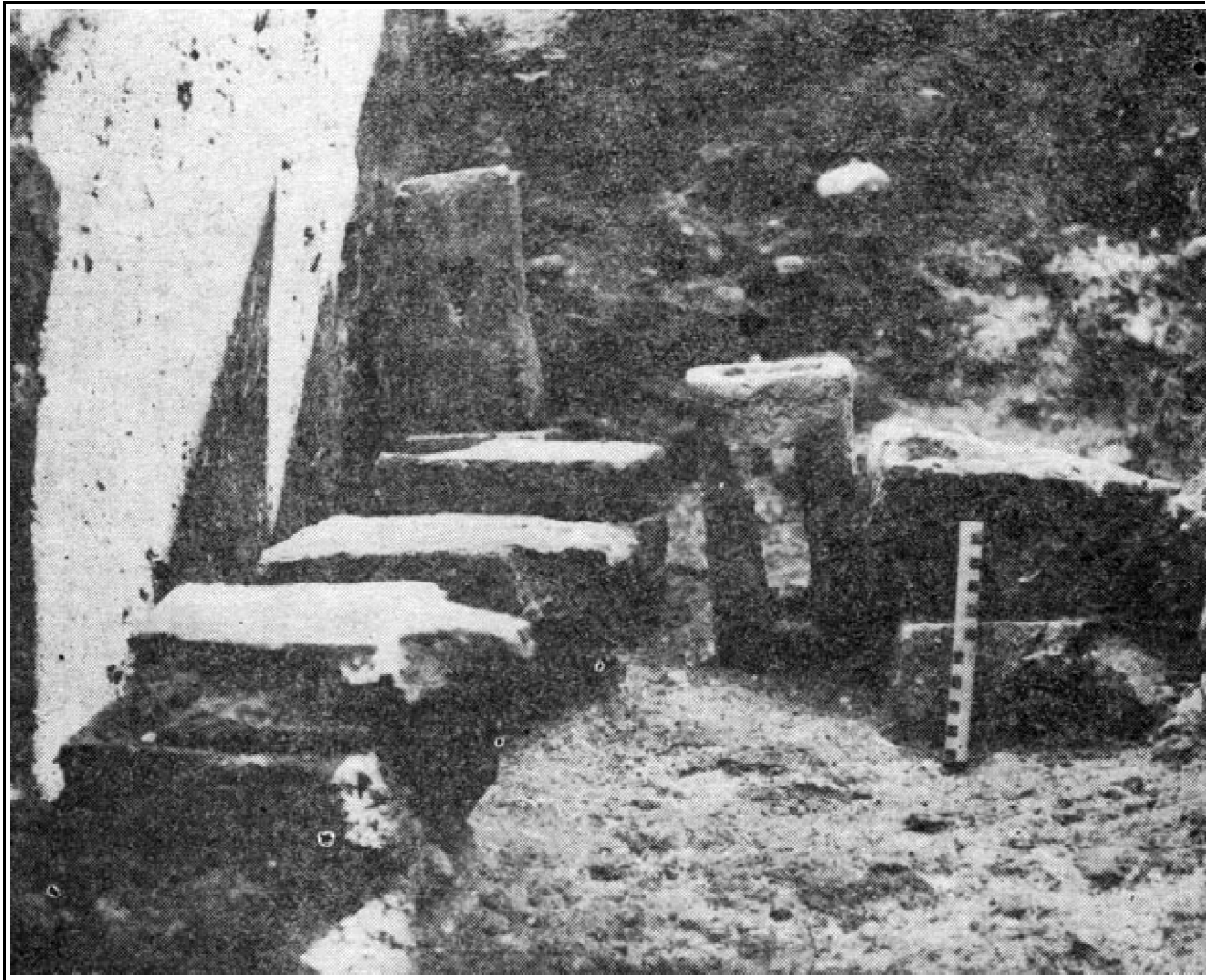
még lakható későrómai településeket, így Scarbantiát is. Az 546/47-ben tömegesen betelepülő langobárdok aztán az itt talált, arianus keresztény germán 19népcsoportokat magukba olvasztották. Vidékünkön a „Hegykő-csoport” néven jelölt régészeti kultúra alakult ki. E VI. századi kultúra temetőiben, mint pl. a közeli Hegykőn,²⁴⁽²⁴⁾ Fertőszentmiklóson²⁵⁽²⁵⁾ és Fülesten (Nikitsch, Burgenland)²⁶⁽²⁶⁾ a scarbantiai S-fibulával szinte teljesen megegyező fibulákat tártak fel. Ez azt is jelenti, hogy a scarbantiai forum „C” helyisége fölé emelt ház megérte a VI. század közepét.²⁷⁽²⁷⁾

13. Hypocaustum pillérek az „A” helyiség első periódusából (1. kép: A)

A ház padlóját sóderalapra rakott falazótégglákkal burkolták. Vagy a sóderalap egyenetlensége, vagy az V–VI. századi téglák gyengébb minősége lehetett az oka a padlótegglák szétrepedésének.

Amikor a téglákat letisztítottuk, hogy a rajtuk feltételezhető téglabélyegeket megvizsgáljuk, a ház közepén elhelyezett 46×31 cm-es téglá közébe ²⁰karcolva 19 cm magas emberábrázolást fedeztem fel. A 12 nagyobb darabra repedt téglának egy része hiányzik, az ábrázolt glóriás alak azonban szinte teljes épségben megmaradt, csak bal karja törött ki egy tégladarabbal. Feltételezhető, hogy mindkét karját magasba emelő, orans kéztartású szentet ábrázoltak a még nyers állapotban levő téglán (21. kép). A téglát úgy építették a padlóba, hogy a glóriás fej D felé, az ábrázolt alak lába É felé volt. Hasonló korai keresztény téglarajzokat több helyen találtak már Pannoniában is. Főleg téglákból épített sírokból ismerjük ókeresztény feliratok, Krisztus-monogramok, vagy orans kéztartású alakok, illetve halak (Krisztus szimbólum) nyers téglába

14. Az „A” helyiség későrómai hypocaustum-téglái (1. kép: A)

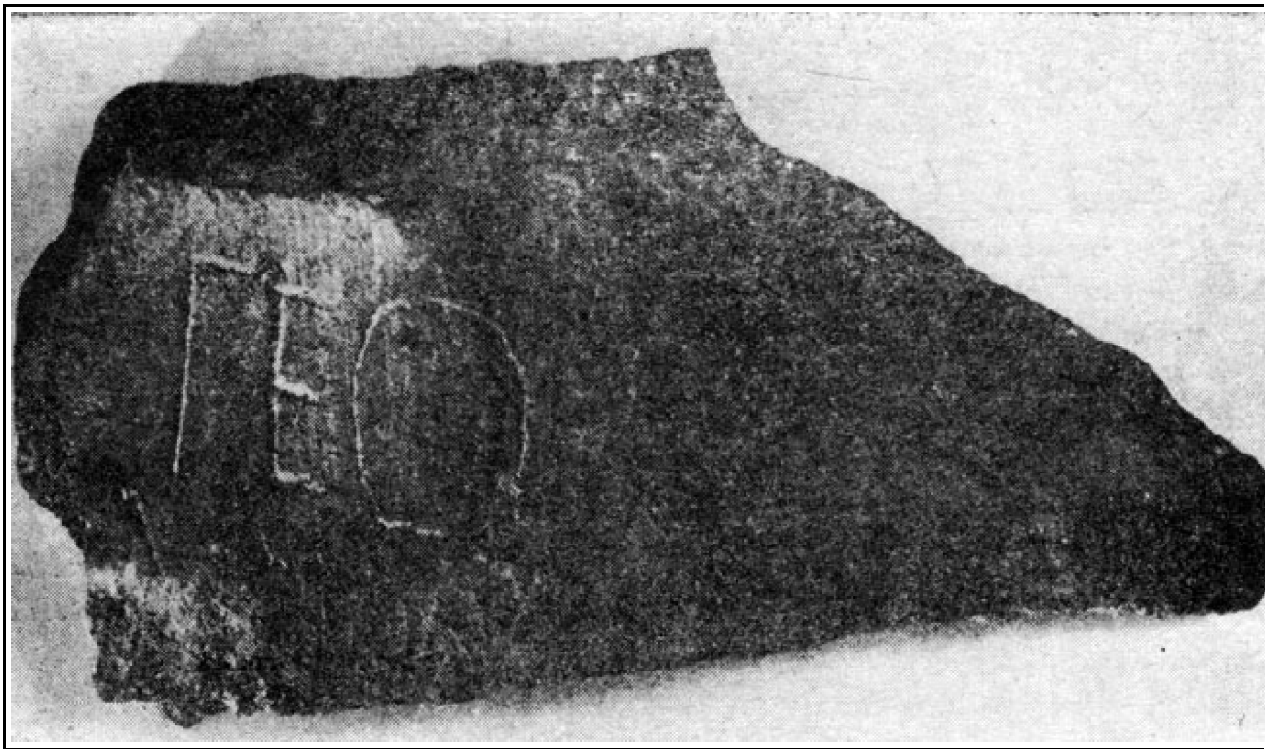
Ilyen ábrázolásnak telepen, épületben való felbukkanása ritkaságszámba megy. A scarbantiai ókeresztény ábrázolás különös fontosságát abban látom, hogy egy VI. században elpusztult építményben került elő, annak a városnak erődfalai között, amelynek püspökét „Vigilius episcopus Scaravaciensis” néven 572 és 579 között említik a gradói zsinat iratai.[29\(29\)](#) Tehát hitelesebben bizonyítható, hogy Scarbantiában a VI. század közepe felé még keresztények éltek. Püspökük, Vigilius valószínűleg a langobárdokkal távozott Itáliába 568-ban.

[21](#)2.5. A forum-kutatás szempontjából csak annyiban érdekes most a kérdés, hogy fennálltak-e még e késői korban a római kori középületek, szentélyek falai, amelyeket átalakítva esetleg ókeresztény templomnak használhattak.[30\(30\)](#)

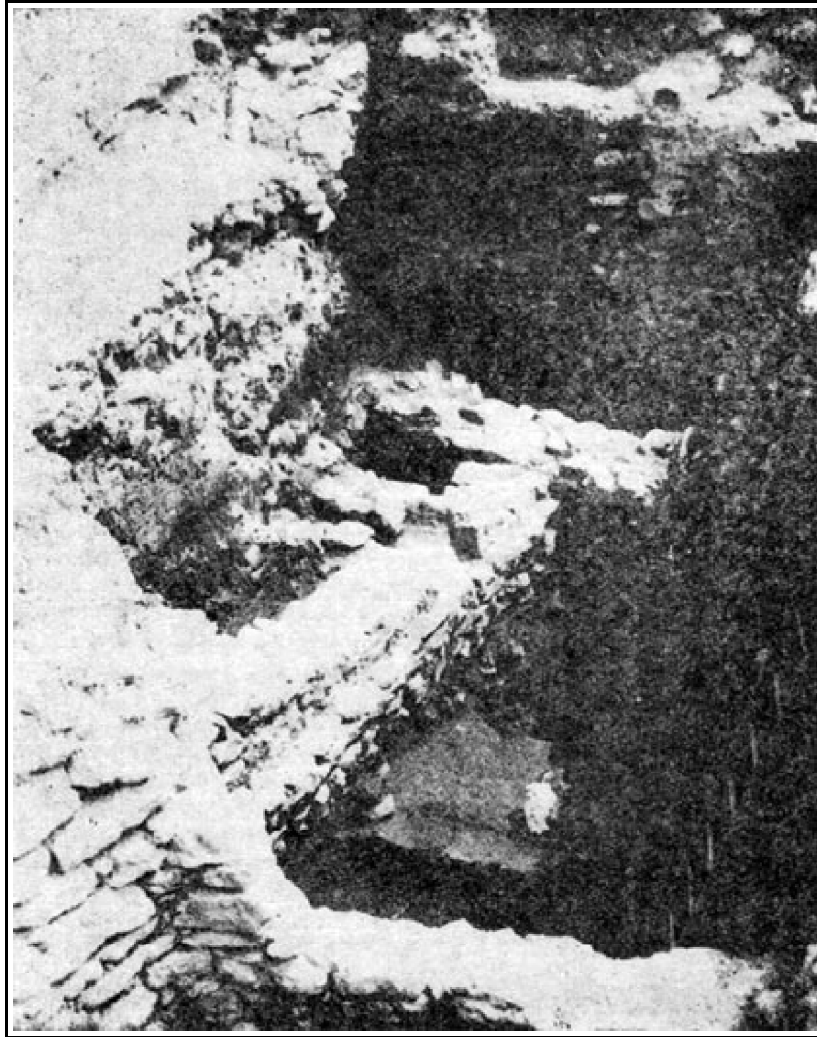
A kiváló minőségű római kori falak fölé ezen a területen legkorábban a X. században emeltek épületeket, építettek kemencéket. A VI. században a középületek és szentélyek egy része még használható állapotban

volt, ezért a forum déli részén úgy építették fel a későbbi kisebb házakat, hogy azok egy-két falát a korábbi forumépületek még fennálló falai alkották. A legkorábbi forumépítmények falait nem bontották el a későbbi évszázadok újabb és újabb építkezései során, így a déli részen jól kirajzolódik az exedra és az „A” helyiség, amelyek itt a megállapítható legkorábbi köépítmények. Hogy abszolút időrendben mit jelent itt a legkorábbi, arra később visszatérünk.

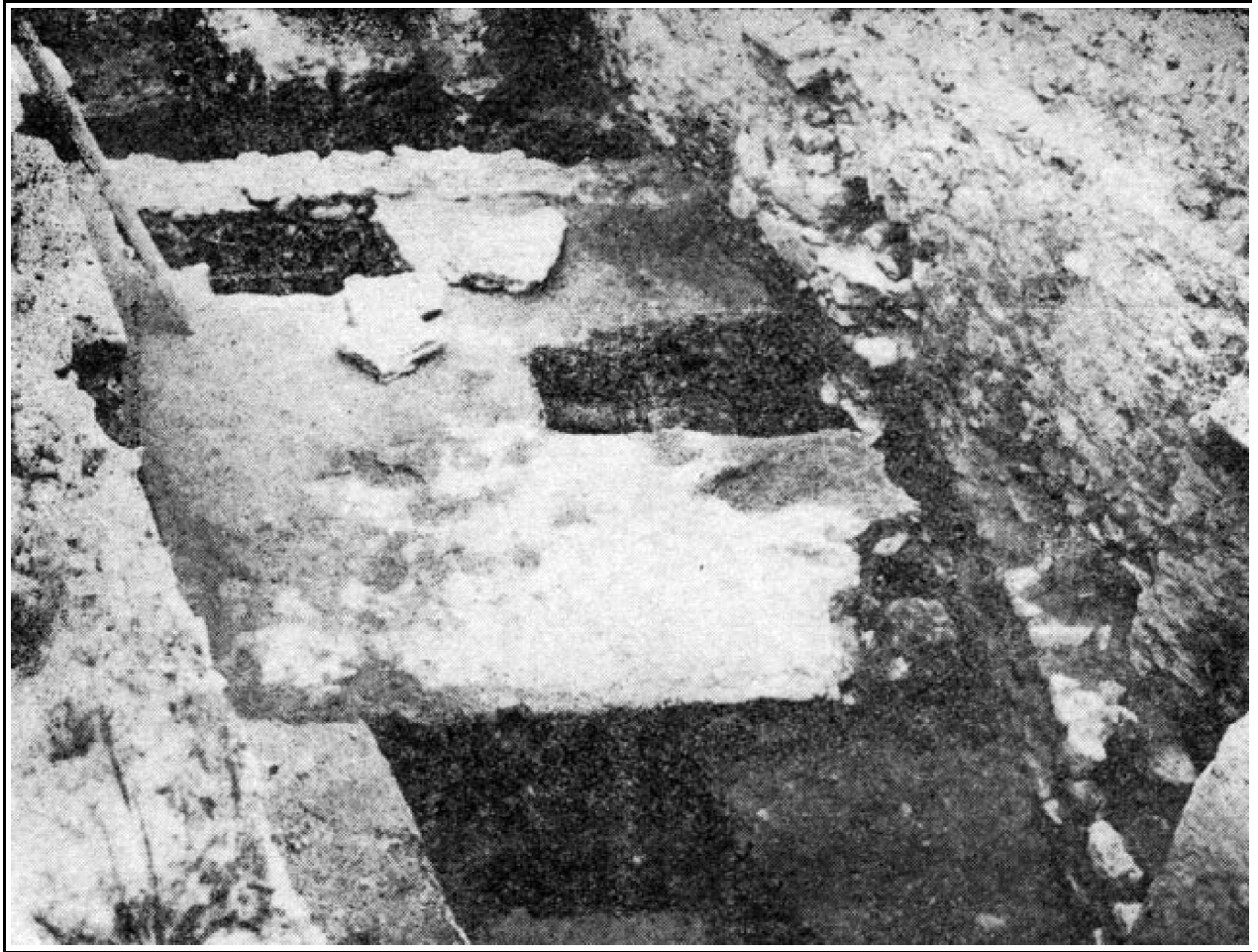
A lovasszoborbázis (1. kép: 2/a) mögött a forum szegélyköveit küszöbszerűen képezték ki. Vagyis 2 méter szélességben két szegélykő 20 centiméterrel mélyebben van, mint a szomszédos szegélykövek. Itt a forumra egy lejárát vezethetett. Esteleg egy középület bejáratát hangsúlyozhatja a lovasszobor, amely a „küszöb” Ny-i szélé előtt áll. E megfigyelés után feltételeztem, hogy a „küszöb” K-i szélé előtt is állt egy lovasszobor. Szelvényünket egészen a pince keleti faláig szélesítettük hát és ez a lovasszobor-bázis előkerült az előbbtől 2 méterre pontosan a feltételezett helyen (1. kép: 2/b). Miután láttam, hogy a szimmetria elvét a scarbantiai forum építői ebben az esetben betartották, feltételeztem, hogy nemcsak a részletekben, de a forum egészének megtervezésekor is szem előtt tartották a klasszikus építészetnek ezt a fontos tételét.

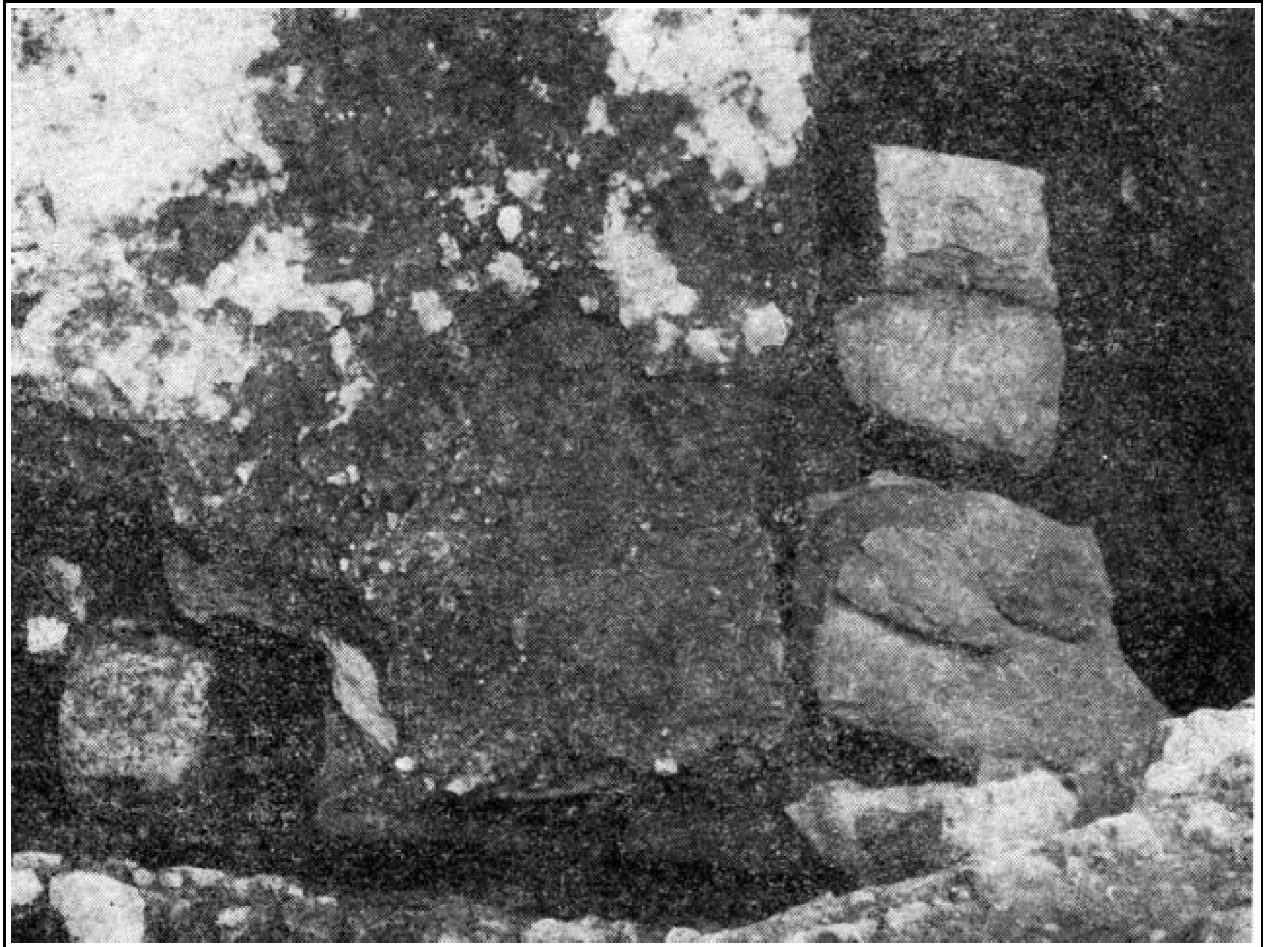

2215. Korsótöredék bekarcolt germán névvel (1. kép: A)

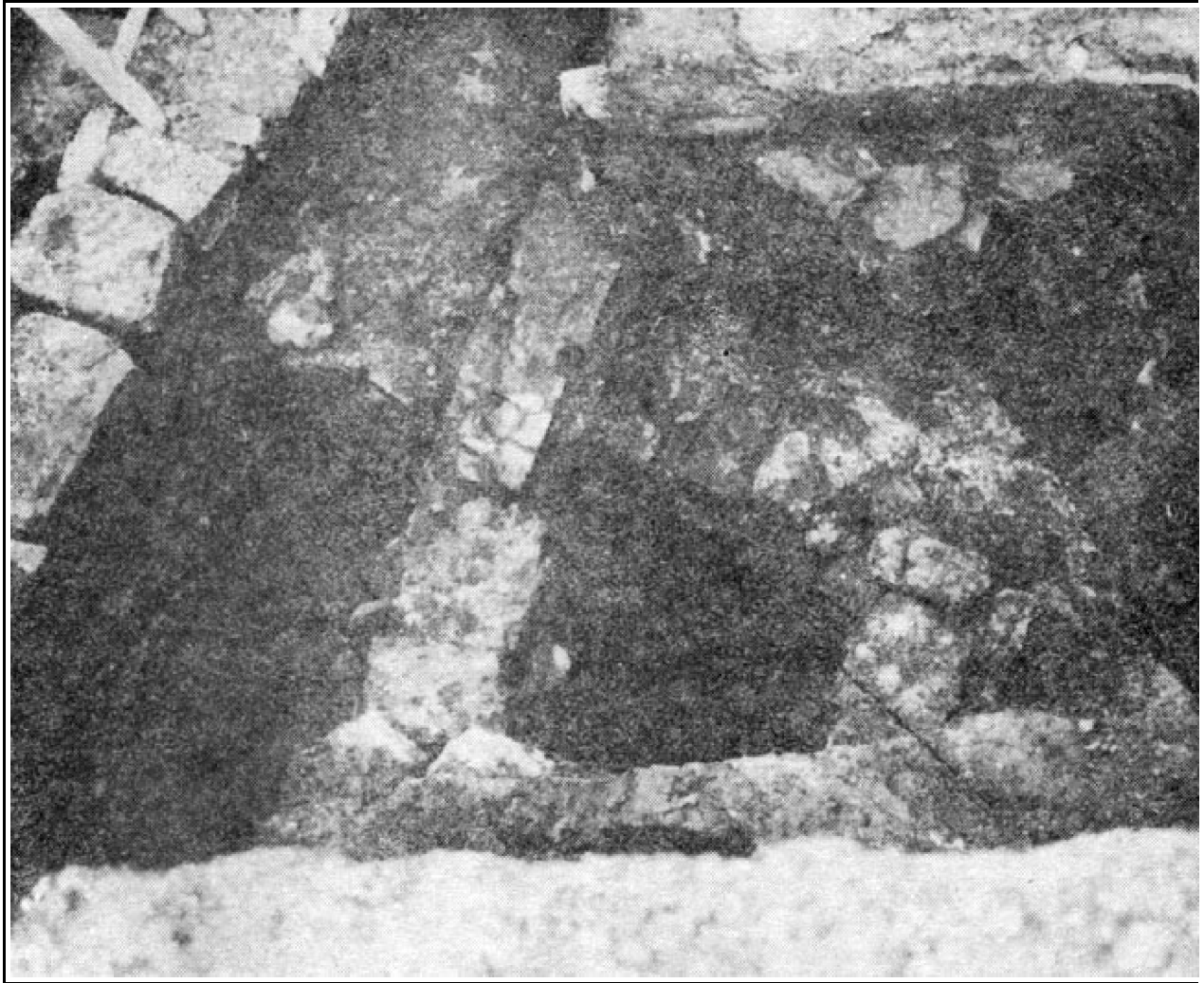
2316. A „B” helyiség későrómai osztófala (1. kép: 9)

17. A „C” helyiség terrazzo-padlója; a hypocaustum maradványai (1. kép; 10)

24 Márpedig, ha a forumnak egyik méretét ismerjük, akkor a Vitruvius által meghatározott építészeti arányok alapján a forum kiterjedését meghatározhatjuk. Vitruvius³¹⁽³¹⁾ a forumépítkezéseknél a hosszúság és szélesség $3/2$ arányát állapította meg. Tehát a hosszúság három egység, a szélesség két egység.

18. A „C” helyiség praefurniuma, a hypocaustum fűtőnyílását elzáró tetőfedő cseréppel (1. kép: 11)

A forum déli szélének kiásásával az első lényeges adatot megállapíthattuk. A forum déli szélén vezető csatorna mintegy 46 méterre van a forum északi szélén vezető csatornától, amely Póczy Klára ásásain előkerült, s melynek fényképét közzétette.³²⁽³²⁾ Feltételezhető volt, hogy a forum É–D tengelye 46 méternyi hosszúságú, de nem lehetett tudni, hogy a tengely a capitoliumon, a déli exedrán, vagy éppen a két lovasszobor-bázis között vezetett-e át. E létesítmények közepén húzott É–D-i vonalak ugyanis egyáltalán nem esnek egybe és egyben első látásra a forum szimmetrikus kiépítettségéről alkotott feltételezést is „áthúzzák”.

A következő lépésben meg kellett állapítani, hol van a forum másik két széle. Vitruvius „útmutatása” szerint adatainkat a város térképére rajzolva a forum nyugati szegélye az Új u. 2–4–6. sz. házak alá, keleti szegélye a Szt. György u. 1–3. sz. ház alá kellett hogy essék, bármelyik É–D-i tengelytől mértünk is oldalra arányos távolságokat.

Szerencsés véletlen, hogy 1979-ben a Gambrinus vendéglőt bezárták és lehetőséget kaptunk a vendéglőhöz

tartozó pincék, a söröző és a szomszédos magántulajdonban³³⁽³³⁾ lévő ház pincéjének rövid szondázására.

(Folytatjuk)

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai

25 Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai

Az MSZMP Központi Bizottsága 1983. július 6-i határozatában kijelölte azokat a feladatokat, amelyek a magyar ipar fejlődésének irányát és alapvető jellemzőit határozzák meg. E dokumentumra építve megyei és városi pártbizottságunk felmérte, elemezte a megye, illetve Sopron város és körzete iparának tevékenységét, s ennek alapján kijelölte a gazdaságpolitikai teendőket és ajánlásokat fogalmazott meg, hogy segítse az iparvállalatok tevékenységét.

Az iparpolitikai feladatok meghatározásához, iparpolitikánk irányvonalának kialakításához hozzájárultak a városunk 15 éves hosszú távú fejlesztési irányelveiben (SSz. 1981, 218–236) megfogalmazottak is. A hosszú távú irányelvek szemléletét tükröző iparpolitikai feladatmeghatározás biztosítja a városfejlesztés és más gazdasági ágak fejlesztéséhez való szerves kapcsolódást, a konzisztenciát. A jelzett dokumentumok mellett a területi összefüggésrendszer fontossága miatt figyelembe vettük azokat az elképzeléseket, irányelveket, amelyek a tanácsi tervezés változásait, a tanácsi gazdaságszervező munka módosulásait hivatottak reprezentálni. Segítségünkre volt a VÁTI által készített általános rendezési terv is. A két dokumentum kiadásának időbeli eltérése nem változtat azon a tényen, hogy az iparfejlesztés feltételrendszerét, lehetőségét és indítékát

- a gazdaságpolitika, gazdaságirányítás mindenkori követelményrendszere,
- Sopronnak az országos településhálózatban elfoglalt helye és szerepe és történetileg kialakult helyzete,
- demográfijának és infrastruktúrájának adottságai határozzák meg.

Az ipart a felsőbb pártszervek döntésének megfelelően az építőanyagipar és élelmiszeripar kivételével vizsgáljuk. Található ugyan átfedés a faipar esetében, de a faipart városunk iparszerkezetében betöltött súlya, nagyságrendje miatt nem hagyhattuk ki az értékelésből.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / I. Sopron iparának kialakulása és fejlődése.

I. Sopron iparának kialakulása és fejlődése.

Sopron jelenlegi iparszerkezetének alapjai a századfordulón jöttek létre, bár a gyáripar magja már a múlt század második felében – a kiegyezést követő ipari fellendülés időszakában – kialakult. Az ipar fejlődését, struktúráját nagy mértékben meghatározták az objektív gazdaságföldrajzi tényezők és a népesség alakulása. Rányomta bélyegét a gazdaságpolitika mindenkori irányvonala is.

A város *gazdaságföldrajzi* helyzetéből adódó lehetőségeket (Bécs közelsége) korán felismerték és kihasználták a soproni polgárok. Az ipar felszabadulás előtti fejlődését elsősorban az Ausztriához való közelség határozta meg. Többek között ebből fakadt a város iparának hagyományos exportorientáltsága.

Az iparszerkezet változását jelentősen befolyásolta, hogy a város csak az ipari fejlődés kezdeti szakaszában rendelkezett elegendő helyi energiaforrással (brennbergi szén, s az erre alapozott energiatermelés). Meghatározó volt, hogy az ipar az I. világháborút követően elvesztette közeli nyersanyagbázisát. Mind **26** az energiahordozókat, mind pedig az alapvető nyersanyagokat az ország távolabbi körzeteiből kellett ideszállítani, ennek következtében túlzottan anyag- és energiaigényes ipar nem alakulhatott ki.

Az iparfejlődés szempontjából kedvezőtlen területi elhelyezkedés (vonzáskörzetének jelentős részét a város tulajdonképpen elvesztette) negatívumait mérsékelte az ország belsejével kialakult jó vasúti, később a viszonylag jónak mondható közúti kapcsolat.

Az iparban *foglalkoztatottak* nagyságrendjét és struktúráját az általános (demográfiai tényezők, termékszerkezet, műszaki színvonal stb.) meghatározókon kívül az alábbi sajátosságok alakították:

- A mezőgazdaság, később a dinamikusan fejlődő élelmiszeripar megtartó-elszívó hatása (bortermelés, cukorgyártás, sörgyártás);
- A város iskolaváros, illetve gyógyüdülő jellegéből, idegenforgalmából adódó munkaerő lekötés (szállodák, kiszolgáló egységek);

A Győrtől, illetve Szombathelytől való nem nagy távolság (ingázási lehetőségek). A város gazdasági szerkezete történetileg sokszínű, a kínálatot meghaladó munkaerő-kereslet volt a legtöbb időszakra jellemző. Az ipar munkaerejének nagy részét a környező községekből tudta (és tudja) biztosítani.

A politika, a gazdaságpolitika hatása is egyértelműen kimutatható városunk iparának fejlődésében. Az ötvenes évek jellemzője az önerőből történő fejlődés és a zártság korlátai miatt valójában a hagyományok ápolása. A hatvanas évek jellemzője a gyárak, gyáregységek kialakulása, az önállóság elvesztése, az extenzív gazdaságpolitika elemeinek hatása. Az 1970-es évek végén erősödő önállósági törekvések eredményeként a nyolcvanas évek elején több önálló vállalat alakult; a hetvenes évek közepétől gyorsult fel az iparban az intenzív úton történő fejlődés.

Az ipar fejlődését az általános jellemzőkön túl célszerű a meghatározó jellegű iparágak (vas- és fémipar, textil- és ruházati ipar, illetve faipar) történeti fejlődésén keresztül áttekinteni, kiemelve a fejlődés szakaszait, jellemző csomópontjait, eljutva a jelenleg kialakult ipari struktúrához.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / I. Sopron iparának kialakulása és fejlődése. / A.

A.

A város *textilipara* az I. világháború előtt és az azt követő években alakult ki (Szőnyeggyár 1904; Pamutipar 1922; Selyemipari Vállalat 1926–1929; a Richards Vállalat jogelődje 1934-ben). A textilipart osztrák tőkével hozták létre. A város vezetősége e folyamatot azzal támogatta, hogy az ide áramló osztrák tőke számára olcsóbb területeket bocsátott rendelkezésre és adókedvezményeket nyújtott. Megváltozott ezzel a város mezőgazdasági jellege, s ipari- mezőgazdasági struktúra alakult ki. A létrejött iparban a

vegyes profil volt a jellemző, a selyem- és felsőruházati szövettől a szőnyeg- és bútorszövetig jóformán minden textília gyártása megtalálható volt a város területén.

A II. világháború rombolása a gyárakat nem érintette számottevően. Termelőberendezéseik fennmaradtak, csupán a Selyemgyár sérült meg a bombatámadások következtében. A háborús károk felszámolása gyorsan megindult, és a felszabadulás után rövidesen teljes foglalkoztatás mellett üzemeltek a gyárak. Az 1948-ban történt államosítás mindegyik textilipari üzemre kiterjedt, a termelőeszközök állami tulajdonba kerültek, a szakirányítást a különböző iparigazgatóságokon keresztül a Könnyűipari Minisztérium látta el.

27A tervgazdálkodás bevezetésével a különböző üzemekből az azonos típusú gépeket egy üzemben csoportosították és radikális profiltisztítást hajtottak végre.

A létszám mindenütt a II. világháborút megelőző időszakénak két-háromszorosára emelkedett. Így a városban lévő munkaerő-felesleget, illetve a mezőgazdaságból felszabaduló munkaerőt fokozatosan felszívta az ipar. A nagyarányú extenzív jellegű fejlődés a hetvenes évek elejéig tartott.

A ruházati ipar kialakulása 1949–50-re esett. 1949-ben megalakult a Ciklámen Ruhaiipari Szövetkezet, 1950-ben pedig a Ruhagyár. Az utóbbi 1954-ben új és nagy alapterületű épületbe költözött, ezzel lehetővé vált a létszámbővítés, következményeként a termelésnövelés és profilszélesítés. A mai napig is meglévő profil ezidőben alakult ki: női, leányka és bébi felsőruházati termékek. 1968-ig mind a vállalat, mind a szövetkezet termelése az ötvenes években kialakított nagyságrend körül mozgott; 1967–68-ban extenzív fejlődésnek lehettünk tanúi. A Ciklámen Ruhaiipari Szövetkezet és a HUNGAROCOOP közösen TRIUMPH gyártmányokat termelő üzemet létesített Kapuvárott, az üzem 1983 végéig tartozott a szövetkezethez.

A IV. és V. ötéves tervidőszakban a soproni textil- és textilruházati ipar termelése megkétszereződött, ez volt a legdinamikusabb fejlődés ideje. A VI. ötéves tervben a növekedési ütem csökkent, de ekkor ment végbe a nagyobb műszaki fejlődés – erőteljes létszámcsökkenés mellett, egyes vállalatoknál elérte a 40–50 százalékot. Fertőszentmiklóson a hetvenes évek közepén kialakították a GRABOPLAST üzemét, ahol már több, mint 9000 m² a termelt műbőr mennyisége a kezdetben termelt 7000 m²-rel szemben.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / I. Sopron iparának kialakulása és fejlődése. / B.

B.

A város és környékének *vasipara* az 1901-ben megalakult Vasáru gyár Rt. létrejöttével indult fejlődésnek. Már az első évtizedekben néhány száz munkást foglalkoztató üzemek dolgoztak, mint az Ágfalvi úton lévő Vasöntöde és a Csengery utcai Vasáru gyár. A két üzem termelése időszakonként szorosan kiegészítette egymás profilját. A Vasgyár épületvasalással, különféle záruk, tűzhelyek gyártásával foglalkozott, a Vasöntöde szürkeöntvény, később temperöntvény termelése ellátta az előbbi üzem öntvény szükségletét, emellett jellegzetes béröntöde-profil alakított ki. A jelenleg is egyik fő gyártmánycsoportot adó megmunkált csőkapcsoló-idom gyártása már a harmincas években kialakult.

Az ötvenes és hatvanas években mindkét gyárban jelentős fejlesztésekre került sor. A Vasáru gyár 1958-tól az ELZETT Művek gyáraként üzemel, jelentős profiltisztítást hajtott végre, s szélesítette a kialakult gyártmányszerkezeten belül a termék választékot. 1955-ben kezdődött meg a Vasöntöde (ekkor már az Öntödei Vállalat gyáregysége) rekonstrukciója mintegy 360 millió forintos beruházással, kialakítva az

ország legjelentősebb (monopolhelyzetben lévő) temperöntvény-gyártását, terv szerint 12 ezer t/évi kapacitással.

Az ötvenes évek elején az iparpolitikai elképzelések megvalósításaként több, korábban manufakturális jelleggel dolgozó műhely indult fejlődésnek, így az Autóalkatrészgyár és a Könnyűipari Gépgyár. Az Autóalkatrészgyár a hatvanas években az AFIT keretén belül sorozatgyártásban készített alkatrészeket. A hatvanas évek közepén a megnövekedett igények kielégítésére megindult az új gyár technológiai tervezése. A gyár 1968-tól önálló termelőegységként működött az AFIT Tröszt keretein belül, önállóságát a trösztök megszűnésével, 1983. január 1-jével nyerte el.

28A Könnyűipari Alkatrészgyár (Gépgyár) a Könnyűipari Alkatrészellátó Vállalat (KAEV) keretében funkcionál. A profiltisztítás és a jelenlegi termékszerkezet kialakítása a hatvanas évek végére, a hetvenes évek elejére tehető. Termékeit magas műszaki színvonal jellemzi (könnyűipari kiségek, ipari porszívók stb.).

A vasipar extenzív fejlesztése a szövetkezeti szektorra is jellemző ebben az időszakban. Az ágazathoz tartozó Vas- és Járműipari Szövetkezet 1967-ben megnyitja autószervizét, 1970-re megduplázódik a javításnál és szolgáltatásoknál szerzett bevételeik. A könnyűfémöntés és megmunkálás az Autófém Szövetkezet soproni üzemének a profilja (kávéfőzők stb.).

Az ágazat fejlődésének második lépcsőjében, a hetvenes évek közepétől már az intenzív jelleg dominál. Az AFIT Soproni Vállalata 1980-ban gumiüzemének magas műszaki színvonalú fejlesztésével ugyan bővítette a munkahelyek számát, de a fejlesztés a konvertálható árualapnövelő beruházásokhoz tartozott. A műszeripar fiatal iparág városunkban. 1962-ben beszélhetünk az ipari jelleg kialakulásáról a GAMMA Művek soproni telepének megjelenésével.

A mezőgazdasági gép- és alkatrészgyártást a Vasöntöde néhány terméke mellett a MEZŐGÉP győri vállalatának peresztegi telepe reprezentálja a város körzetében. Alkatrész gyártására a szoros anyaiüzemi kooperáció a jellemző.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / I. Sopron iparának kialakulása és fejlődése. / C.

C.

Sopron faiparát három üzem képviseli: a Soproni Faipari Vállalat, a Nyugatmagyarországi Fagazdasági Kombinát Bútor- és Épületszerkezet Gyára és a Soproni Bútoripari Szövetkezet. Elsőként, 1948-ban a Bútoripari Szövetkezet alakult meg. 1951-ben kezdte meg működését a Faipari Vállalat. A NYUFAK Soproni Gyárának jogelődjét 1956-ban alapította a SZÖVOSZ Igazgatósága. A kezdeti időszakban mindhárom üzemre jellemző az egyedi megrendelésekre történő munkavégzés, a kisipari jellegű termelés. Az ötvenes évek végére a piaci feltételek javulása, a piacbővülés mellett elkezdődött az ágazat műszaki fejlődése.

Három intervallumot lehet behatárolni a fejlődési folyamatban. Az első szakasz az alapítástól a hatvanas évek első feléig terjed. Ebben az időszakban került sor az épületek bővítésére a mennyiség növelésének érdekében, a tömeggyártásra alkalmas technológiák kialakítására. A fejlődés második szakasza 1968-tól majdnem a hetvenes évek végéig tartott. Ebben az időszakban megtörtént az extenzív fejlesztések befejezése, áttérés az intenzív szakaszra. A hetvenes évek második felében, már az intenzív úton való

fejlődés jegyében gépi beruházásokra került sor mindhárom üzemben. Míg a termelékenység növekedése 1970–1975 között 40, 1975–1980 között már 138,3 százalék volt. A harmadik szakasz a jelenlegi ötéves időszakban megy végbe. E szakasz jellemzője, hogy a gyárfejlesztés mindhárom üzemben szorosan kapcsolódik a gyártmányfejlesztéshez, a minőségi termékgyártáshoz, az exportképes gyártmányszerkezet kialakításához. Ugyancsak általánosítható az a megállapítás, hogy a hetvenes évek végéről napjainkig mindinkább előtérbe került fejlesztések ötvöződtek a komplex gyártási rendszerek kialakításával.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / I. Sopron iparának kialakulása és fejlődése. / D.

29D.

Tanácsi irányítású vállalat, illetve szövetkezet formájában alakult meg a vegyesipari vállalkozás. A Sopronban ehhez az irányítási formához tartozó Vegyesipari Vállalat tevékenysége szinte az egész megyére kiterjed. Bár az ötvenes években jött létre, dinamikus fejlődéséről 1968 után beszélhetünk. Jelenlegi termelésének kb. 75 százaléka ipari jellegű (üvegtechnikai termékek), további profilja építőipari javító és karbantartó tevékenység. Ugyancsak 1968 után indult meg a fertőszentmiklósi Vegyesipari Szövetkezet dinamikus fejlődése is. A hetvenes években hiánycikkeket pótló kurrens termékekkel szereztek a piacot, bevételük mintegy 70 százalékát megyei, illetve kereskedelmi és TEK vállalatokon keresztül realizálják.

A város iparának képéhez hozzátartozik a kisipar, illetve az utóbbi években az új gazdálkodási formák adta lehetőségek keretén belül működő kisvállalkozások bemutatása is. Sopron kisiparára jellemző, hogy már a két világháború közötti időszakban a lakossági igények kielégítése mellett kiegészítő háttérpári tevékenységet is folytatott. A felszabadulás után meghatározó jellegű volt a KIOSZ létrehozása, amely a kisiparosok tevékenységét segítette, részben szervezte, továbbá jelentős szerepe volt a kisipari tevékenységet szabályozó jogszabályok, rendeletek kialakításában. A kisipar 1949 és 1953 között a lakossági szolgáltatások mellett jelentős szerepet vállalt a termékelőállításban is. Ezt követően fő feladata a lakosság és a közületi szolgáltatások kielégítése lett, napjainkban pedig előtérbe került az importkiváltó termékek, hiánycikkek és egyedi exporttermékek gyártása. Jellemző adatok: Sopronban és környékén a kisiparosok száma mintegy 160 fő, kb. 23 millió forint termelési értéket hoznak létre (1970-ben ez a szám 51 fő, illetve 6 millió forint).

Az iparban kialakított új vállalkozási formák közül a gazdasági munkaközösségi forma bontakozott ki, elsősorban a vállalati gazdasági munkaközösségek terjedtek el széles körben. Jelenleg a városban 133 GMK működik 1126 fővel, ebből vállalati 94 (941 fő), 39 pedig vállalaton kívüli GMK (185 fő).

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / II. A város iparának jelenlegi szerkezete, a gazdálkodás főbb elemei

II. A város iparának jelenlegi szerkezete, a gazdálkodás főbb elemei

Ha az ipar szerkezetét, annak változását a lehetőségek szerint érzékeltetni akarjuk, a termelési arányok, a foglalkoztatási arányok és a lekötött eszközök nagyságrendjéből indulhatunk ki. Természetesen e viszonylag nagyvonalú megközelítést több adottság és feltétel együttes elemzésével fogadhatjuk csak el.

Az ipar és a többi népgazdasági ág szerkezeti arányát Sopronban a foglalkoztatottság megoszlásán keresztül igyekszünk szemléltetni.

	1970	1975	1980	1983
Ipar	48,6	46,7	43,9	43,9
Építőipar	8,5	5,6	4,9	6,2
Mező- és erdőgazdaság + élelmiszeripar	11,0	11,8	6,8	6,8
Közlekedés	10,6	11,5	14,4	13,1
Kereskedelem	6,6	6,9	7,4	8,9
Egyéb	14,7	17,5	22,6	21,1
	100,0	100,0	100,0	100,0

30A fenti számok elsősorban tendenciájukban fogadhatók el. 1983-ra 1980-hoz viszonyítva csökkent a foglalkoztatottak összlétszáma. Látható az iparban foglalkoztatottak arányának csökkenése, s a kereskedelem, vendéglátás, valamint az egészségügyi, oktatási, kulturális ágazat előretörése.

A vizsgált iparon belül a következő főbb arányokat találjuk (az ágazat összességéhez – 100-hoz – viszonyítva):

	1965	1970	1975	1980	1984 várható
<i>Textil- és ruházati ipar:</i>					
Termelési érték	68,1	56,9	51,3	44,9	43,1
Fogl. létszám	65,9	57,8	56,0	53,4	50,5
Összes eszközérték	–	44,7	50,8	50,0	49,6
<i>Vas- és gépipar</i>					
Termelési érték	17,4	25,4	29,0	31,8	33,0
Foglalk. létszám	23,4	30,0	31,5	32,9	34,5
Összes eszközérték	–	44,7	38,7	37,7	35,6
<i>Faipar</i>					
Termelési érték	13,3	16,0	13,0	20,6	21,1
Foglalk. létszám	9,3	9,3	9,2	9,7	10,4
Összes eszközérték	–	9,5	9,0	10,3	12,4
<i>Vegyesipar</i>					
Termelési érték	1,2	1,7	6,7	2,7	2,8
Foglalk. létszám	1,4	2,9	3,3	4,0	4,6
Összes eszközérték	–	1,1	1,5	2,0	2,4
<i>Szövetkezeti ipar (összesből)</i>					
Termelési érték	5,4	5,1	5,1	6,6	6,2

Foglalk. létszám	7,5	8,2	8,8	10,5	10,2
Összes eszközérték	–	5,4	9,0	10,3	12,4

Az ipar szerkezetén belül, bár csökkenő arányban, de vezető ágazat a textilipar. Meghatározó súlya elsősorban a foglalkoztatott létszám és a lekötött eszközérték arányában mutatkozik. Termelési érték tekintetében: amíg a textilipar 1965-höz viszonyítva két és félszeresére növekedett, a vas- és gépipar több mint hétszeresére, s a faipar is közel hétszeresére növelte termelését. Létszám tekintetében a textil-ruházati ipart viszonylag intenzív fogyás, a többi ágazatot először gyorsabb, majd stagnáló létszámhelyzet jellemezte. A textilipari rekonstrukciók, fejlesztések a létszámcsökkenés hatását mérsékeltek.

A szerkezeti arányokat érdemes az önállósági szint szerint is bemutatni, bár az irányítási rendszerrel kapcsolatos értékelés külön fejezet. Sopron – még mindig – a gyáregységek városa. Az állami ipar több, mint 60 százaléka gyár vagy gyáregység, az összes foglalkoztatottak mintegy 46 százaléka dolgozik ezekben. Érdemes megfigyelni az átlagos üzemmeghatározást is:

31 A szocialista iparban foglalkoztatottak

8,5%-a	300 főig,
13,0%-a	301–500 főig,
14,9%-a	501–800 főig,
14,5%-a	801–1000 főig,
8,5%-a	1001–1200 főig,
12,6%-a	1201–1500 főig,
28,0%-a	1500 fő felett

foglalkoztató vállalatnál (gyáregység, szövetkezet) dolgozik. Az átlagos üzemmeghatározás kb. 630 fő.

Bár ebből önmagában különösebb következtetést nem lehet levonni, megítélésünk szerint az adott nagyságrend – a többi tényezővel együtt – képes a rugalmas, korszerű gazdálkodás követelményeinek kielégítésére. A műszaki színvonal, annak alakulása elég ellentmondásos. Megvalósulásuk, a megvalósulás színvonala, mennyisége, de még minősége is függvénye az önállóság fokának. A gazdasági kényszer, a nagyvállalati célok teljesülése, a fejlesztések „beosztás jellege” (mindenki sorra kerül) nélkülözi a hatékonyság, a piac diktálta változásokat. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a fejlesztések nagy része az utolsó pillanatban valósul meg, s a pillanatnyi „legolcsóbb” lehetőséget (felszerszámozás nélküli gépeket, nem átgondolt technológiai kapcsolatokat) építik be. Az önálló vállalatok fejlesztései jobban tükrözik a vállalati célkitűzéseket, elképzeléseket. Megvalósulásuk jobban összhangban van a vállalat fennmaradásával, likviditásával, fejlődésével stb. (SOTEX, Autófelszerelési Vállalat beruházása).

A beruházásokhoz hasonlóan a költségkímélő műszaki (gyártmány- és gyártás-) fejlesztési megoldások alkalmazására is nagy hatással van a gazdasági kényszer. Hasonlóan az ország többi vállalatához, a soproni vállalatokról is elmondható az anyag- és energiaigényes termelés. Az erőforrásokkal való takarékos gazdálkodás követelménye azonban még nem mindenütt érvényesül eléggé. Megmutatkozik ez abban is, hogy meglehetősen magas a hagyományos termékek aránya. Az 1980-as évek elején elhatározott

beruházások megvalósítása után várhatóan lényegesen módosul a hagyományos termékszerkezet: megnövekszik a jobb minőséget képviselő termékek aránya. Példa erre az energiatakarékos nyílászárók, az azokat kiegészítő korszerű ROTO vasalat gyártásának bevezetése, vagy: nő a horganyzott csőidomtermelés részaránya, nagyobb teret kapnak az importkímélő technológiák.

A fejlesztésekkel arányosan növekszik a stratégiai termékek aránya, s ezek a fejlesztések hosszú távon meghatározóak a város iparának színvonalában. A textil- és ruházati iparban 1980 utáni a beruházások összege megközelíti az 1 milliárd forintot. Az V. ötéves tervben és a VI. ötéves terv első időszakában volt nagymérvű a fejlesztés (könnyűipari rekonstrukció). A VI. ötéves terv első három évében a fejlesztések 80 százaléka a Szőnyeggyárban történt. A fejlesztések döntő hányada gépi beruházás volt (kisebb mértékű építés mellett), kivéve a Szőnyeggyár új üzemcsarnokának építését.

Népgazdasági programokhoz kapcsolódott a vasöntészet és gépgyártás fejlesztési programja, s a járműprogramhoz kötődött az Autófelszerelési Vállalat háttérpari (gumicikkek) termék gyártásának bővítése is. A Vasöntőde 1970-ben befejeződött rekonstrukciója a mezőgazdasági gépgyártás és járműprogramhoz kapcsolódott korszerű automata, félautomata rendszerek beépítésével. Ma ismét fejlesztés előtt áll. Az ELZETT soproni gyára az energiatakarékos nyílászáró [32](#)gyártás programjához kötötte fejlesztési tevékenységét. A licenc- és know-how-ként vásárolt ROTO ablakvasalatok a nemzetközi szabványoknak megfelelő hő- és hangszigetelési paramétereket biztosítanak a négyféle nyitási módnál. Ugyancsak e program részeként ruház be a SOFA a SOFATHERM típusú nyílászárók gyártásának megvalósítására, termelési terve mintegy 2,4 millió m² ablak- és erkélyajtó gyártását célozta meg. E nagyobb beruházásokon kívül a város üzemeiben elsősorban szinttartó, illetve a gyártástechnológia színvonalának növelését célzó beruházások valósulnak meg.

Az iparvállalatok eredményesen gazdálkodnak, s a bankhitelek segítségével többségükben biztosítani tudják fejlesztésüket és forgóeszköz-szükségletüket. Gazdálkodási lehetőségeiknek kapacitás-lehetőségeik szabnak határt, bár a piaci korlátok differenciálják termékszerkezetüket. A város ipari üzemeinek komolyabb kapacitáslekötési gondjaik nincsenek, a piacok szerzése, szervezése nehezedett meg, különösen a tőkés viszonylatú exportértékesítés tekintetében. Az ipari termelés 20 év alatt több mint négyszeresére emelkedett, az összes termelés mintegy 25 százaléka közvetlen exporttermelés, kb. 50-50 százalékos megoszlással a két viszonylat között. Az ipari termelésen belül a szövetkezeti ipar termelése közel ötszörösére növekedett. Az eredményes gazdálkodást mutatja a hatvanas és hetvenes években dinamikus növekvő nyereség; e dinamizmus a nyolcvanas években csökkent ugyan, de a vállalatok zöménél a növekedés jellemző maradt.

Évenkénti elemzéseink tapasztalatai arra engednek következtetni, hogy a költséggazdálkodás, ezen belül az anyaggal és energiával való takarékosabb az intenzív fejlődés lehetőségei mellett javul, ugyanakkor a gazdaságosabb anyagfelhasználás, megtakarítás elterjedése még mindig nem elég gyors. Az energiagazdálkodásban elért eredmények arról tanúskodnak, hogy a pazarlást ugyan megszüntették a vállalatok, de többségükönél hiányzik a komplex szemléletű racionális energiagazdálkodás. Az anyagtakarékosság korlátai közül a mérési lehetőségek hiányát, a takarékos technológiák kifejlesztésének lassúságát emeljük ki.

A vállalatok anyagi lehetőségei, a bérek, egyéb jövedelem-elemek a hetvenes években viszonylag gyorsan növekedtek. A szabályozórendszer ugyan alapvetően meghatározta a növekedés lehetőségét, de a hetvenes években a különböző rétegfejlesztések (központi programok) nagyarányú növelésre adtak lehetőséget. 1970 és 1975 között szinte azonosan 41 százalékkal; évenként tehát közel 7 százalékos volt a növekedés. A

nyolcvanas években felhasznált bérfejlesztés növekedési üteme is megközelítette ezt az értéket. A termelékenység emelkedése ebben az időszakban ennél nagyobb ütemű volt, 1970 és 1984 viszonylatában közel megháromszorozódott.

Ágazatonként a gazdálkodás főbb jellemzőit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / II. A város iparának jelenlegi szerkezete, a gazdálkodás főbb elemei / A.

A.

A textil- és a ruházati ipar termelése 1965–1984 között két és félszeresére emelkedett, exporttermelésének aránya közel 30 százalékos. Az ágazatot sújtó dekonjunktúra viszonylag alacsony árakat ismer el, így a tőkés export dinamikus növelése csak a műszaki színvonal fejlesztése, jobb minőség mellett ösztönző. Az ágazatnak a konkurencia erősödésével is számolnia kell a világpiacon, a jelenlegi minőségben Kína, India és egyéb fejlődő országok kemény versenytársak lehetnek. Szocialista viszonylatú export tekintetében a Ruhagyár 33értékesítésének legnagyobb a részaránya, több mint 27 százalék. Ennél lényegesen kevesebb a SOTEX piaci részesedése. Tőkés exportértékesítésben is a Ruhagyár a legnagyobb szállító, termelésének kb. 36 százaléka kerül ide. A bér munka mellett növeli az „anyagosa” export részarányát. A textilipari vállalatok (Pamut, Selyem) exporttermelése is jelentős. Exportjuk közvetett jellegű, ez termelésük közel 40 százalékát teszi ki.

A termelés és az értékesítés alapján levonható az a következtetés, hogy a város textil- és ruházati ipara alkalmazkodott a piaci helyzethez, az élénkülő versenyhez. A termelés, a gazdálkodás jelenlegi legfontosabb feladata, hogy e folyamat minél gazdaságosabban menjen végbe. E törekvés kihat a gyártmánystruktúra alakulására is. Az a fő törekvés, hogy a gyártmány szerkezet igazodjék az igényekhez, a piaci helyzetnek megfelelő termékek gyártásának kifejlesztése mellett történjék. A kereslet szélesebb választékot kíván a termelőktől, divatos termékek viszonylag kis szériában történő gyártását. Ezek a termékek végső soron a piac szolidabb mértékű bővítését teszik lehetővé.

A vállalati gazdálkodás lehetőségének tárgyi feltételei, a piaci igények, a szabályozás adta lehetőségek ismeretében nem valószínű nagyobb mérvű fejlesztés, beruházás az ágazatban. Az ágazat legtöbb vállalatának gazdálkodásában problémát jelent az anyagi elismerés kialakult színvonala, s a bérszabályozás adta lehetőség. Nehezíti helyzetét a termelés magas importanyag-igénye.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / II. A város iparának jelenlegi szerkezete, a gazdálkodás főbb elemei / B.

B.

A vasipari vállalatok döntő többségének jelentős az exporttevékenysége, emellett importkiváltó termékek részaránya is magas. Az utóbbi évtizedekben termelésük több mint hétszeresére emelkedett. A KGST-országokba irányuló kivitel termelésük közel 15%-át adja. Legjelentősebb az Autófelszerelési Vállalat szocialista exportja, az áruterelés 50 százaléka, de a KAEV soproni gyárában is hasonló az arány. Gumiipari termékek, garázs és járműmosó berendezések az Autófelszerelési Vállalat főbb termékei, a KAEV viszont könnyűipari kisgépeket, ipari porszívókat exportál, jelentős elektronika felhasználásával.

A szocialista piacon megnövekedett keresletet nem tudják kielégíteni. A tőkés exporttermelés arányaiban legnagyobb tételét az ELZETT soproni gyára adja, közel-keleti megrendelőinél termelésének közel 40 százalékát értékesíti. Fő kiviteli cikkei a különféle zárok, pillanatszorítók. Az Autófelszerelési Vállalat tőkés viszonylatú exporttermékeivel főként a fejlett tőkés országokban vállalkozott, de piacát szélesítenie kell a fejlődő országokban is.

A Vasöntöde és az Autófelszerelési Vállalat jelentős háttérpári vállalat. Az előbbi az ország szinte teljes temperöntvény-ellátását, az utóbbi a járműipar gumitermékekkel történő ellátását biztosítja. Az ágazat vállalatai piackészültségük megalapozására különböző országok, vállalatok közti kooperációs kapcsolatok kialakítására törekednek. A termékeik iránti kereslet jelenleg kiegyesúlyozott, hosszú távon a termékek korszerűsítésével a piac bővíthető.

A már említettek mellett a gömbgrafitos öntvénygyártás kialakítása, a műszaki színvonal javítása emelheti az ágazat termékstruktúrája iránti igényt. Fejlesztési, beruházási lehetőségeiket korlátozza a tőkeigényes fejlesztés (Vasöntöde) és a korszerű technika beszerzési lehetőségeinek szűk volta. Törekvéseik így hosszabb távon valósulhatnak meg, ágazati súlyuk növekedése mellett.

A GAMMA új telephelyre költöző üzeme számára 1987 végén nyílik meg az extenzív fejlesztés lehetősége, ekkor új gyártmányok (pot. méterek, huzalok 34stb.) kifejlesztését is megvalósíthatja. A profilhoz tartozó termelő és szolgáltató tevékenységet folytató ipari szövetkezetek a lakosság igényeinek kielégítése mellett új termékcsaládok megjelenését és exportját tervezik.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / II. A város iparának jelenlegi szerkezete, a gazdálkodás főbb elemei / C.

C.

A város faipara dinamikusan fejlődik. Gyártmányfejlesztése követi a piaci igények alakulását, termékszerkezete és gyártórendszere összhangban van, képes rugalmasan reagálni a környezeti változásokra. A SOFA és a NYUFAK soproni gyára jelenleg kizárólag belföldön értékesíti termékeit, bár az utóbbi közvetett exportja (épületelemek) egyre jelentősebb. A Bútoripari Szövetkezet bevételei 85 százalékát exportból éri el, ebből a nem RBL-relációjú export az összes bevétel 35 százaléka. Exportját, versenyképességét gátló tényező – s ez hosszabb távon is valószínű – a fa alapanyagok világpiacon árat meghaladó vételára.

A SOFA jelenleg folyó beruházása a gazdálkodás alapvető gondja. Ennek befejezése után 1,2–1,3 milliárd forint termelési értékkel rendelkező középállalat lesz, részesedése a belföldi termelésből várhatóan 30–40 százalék lehet. Számolnia kell az egyre erősödő hazai versennyel, törekednie kell exportpiacok szervezésére.

A NYUFAK soproni gyárának jövője biztosítottnak látszik. Bevétele és nyeresége a vállalat azonos értékeinek 20 százalékát adja. Irodabútorgyártásban részesedése a hazai kínálatnak mintegy 70 százaléka, de az épületelemgyártás kategóriájában is monopolhelyzetet élvez.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / II. A város iparának jelenlegi szerkezete, a

gazdálkodás főbb elemei / D.

D.

A vegyesipar a termelés és a szolgáltatás egyensúlyának kialakításával küszködik. A vállalatok korlátozott anyagi lehetősége határt szab a műszaki elgondolások megvalósításának, fejlesztési törekvések a jelenlegi színvonal megtartására irányulnak. A Vegyesipari Vállalat – amelynek tevékenysége az egész megyére kiterjed – az üvegtechnika fejlesztésében és a borászati kénlapgyártásban érdekelt. A fertőszentmiklósi Vegyesipari Szövetkezet a hiánycikkek további felkutatásával őrizheti meg jelenlegi pozícióit.

A tanácsai, szövetkezeti ipar, a kisipar és a munkaközösségek szerepe a közvetlen lakossági ellátásban meghatározó, ennek növelése célszerű és várható. Ugyanakkor nő a szerepük az ipari nagy- és közép vállalatok háttértermelésének vonatkozásában és exporttermelésben is.

Városunkban szélesíthető a vállalati kapcsolatok köre is, elősegítve ezzel a vállalatok eredményesebb működését.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / III. A vállalatok szervezeti rendszere, az irányítás gyakorlata, a pártirányítás módszere.

III. A vállalatok szervezeti rendszere, az irányítás gyakorlata, a pártirányítás módszere.

A 15 éves irányelvekben úgy fogalmaztunk, hogy a város ipari üzemeinek önállósági szintje alacsony, irányítási és információs rendszerük, szervezeti felépítésük általában nem elégíti ki a rugalmas, korszerű, hatékony gazdálkodás követelményrendszerét. A gazdaságirányítási rendszer korszerűsítése javít ugyan ezen az arányon, kikényszeríti a változtatást, de – különösen a textiliparban – még mindig korszerűtlen az alkalmazott irányítási rendszer. Az irányításban alapvetően a centralizációs folyamat érvényesült az elmúlt években, évtizedekben.

35A nehézipari vállalatok, energiatermelő üzemek trösztől való függősége, illetve a területi (megyei) irányítási megoldás meghatározza, s szűk keretek közé szorítja mozgási lehetőségeiket.

1957 után, 1962-ig a város textilipara fokozatosan elvesztette önállóságát és beolvadt az iparirányítást felváltó nagyvállalati rendszerbe. A szakági önálló vállalatok telep, gyáregység, gyár státuszba kerültek, és a Szőnyeggyár kivételével ma is ebben a formában gazdálkodnak. A termelőegységeknél további profilváltozások mentek végbe, megszűntek a vertikális gyári rendszerek (fonás, festés, kikészítés, színes szövés), főleg szövésre alakultak ki profiljaik. A nagyvállalati rendszerbe való beolvasztásnak a specializáció adta előnyök mellett komoly hátrányai is keletkeztek. Igazolja ezt a termelés egysíkúvá válása. Az innovációs igény csökkenése, az önállótlanág magával hozta, hogy a hatvanas évek végéig jóformán nem igényelt felsőfokú szakképzettséget a soproni textilipar! Az irányítás változtatását az extenzív fejlődés kényszerítette ki, nagy arányú mennyiségi termelés és létszámfoglalkoztatás mellett. A helyi irányítás jellege végrehajtó, „diszpécser” jellegű irányítás volt.

A textil- és a ruházati állami iparban két önálló vállalat – a SOTEX és a Ruhagyár – funkcionál, a Pamutipari Vállalat és a Selyemipari Vállalat budapesti irányítású nagyvállalathoz tartozik, a RICHARDS soproni gyárát győri vezérigazgatóság irányítja. A PANYOVA soproni gyára kivételével a szervezet működését javító racionális lépések napjainkban is csak elenyészőek. A vállalkozási feladatokat

megvalósító tervek csak csíráikban találhatók meg.

A gépipari, háttérpári ágazathoz sorolható üzemek az Autófelszerelési Vállalat kivételével mind nagyvállalati formában működnek (ELZETT, Öntöde, KAEV, GAMMA). Termelési kooperációjuk a nagyvállalattal és társgyárakkal nem indokolja a szoros centralizált irányítást. Igaz, az utóbbi években a nagyvállalatok felismerték, hogy az önállóság növekedése, a közvetett típusú szabályozás gazdálkodási tartalékokat szabadít fel, de a lényegi mutatókat illetően a döntés még ma is központi. Az alkalmazott bázis- vagy tervtípusú érdekeltség ösztönzi a tervalkut és fékezi a tartalékok feltárását, elsősorban a szellemi tartalékokét.

A két legnagyobb gyár (Vasöntöde, ELZETT) többszöri tulajdonosváltás után 1953-tól 1958-ig önálló vállalatként funkcionált. 1980-tól fokozódott az állami irányításban a hatékony és eredményes működést segítő, önállóságnövelő tendencia. Az irányítás az Öntödei Vállalatnál és az ELZETT esetében is felvetette a gyárak önállóvá válásának kérdését. A megszületett döntés szerint az ELZETT nagyvállalati szervezetét korszerűsített formában fenntartják, növelve az egységek önállóságát, hatás- és jogkörét. Fokozatosan kialakulhatnak a teljes önállóság feltételei, ami több új szervezet kiépítését és jó funkcionálását igényli (pénzügyi, kereskedelmi stb.). A Vasöntöde 1985. január 1-től önálló vállalatként funkcionál.

A faipari vállalatoknál lényeges változás a SOFA önállóvá válása. A FORFÁ-nak a NYUFAK-kal való egyesülése nemcsak a centralizáció, de a koncentráció szerencsés példája is egyben. NYUFAK-on belül a gyáregységek vertikális kapcsolatai a meghatározóak, s kihatnak az érdekeltség és a viszonylagos önállóság lehetőségeire.

Korszerű, a mai gazdasági követelményeknek megfelelő, piacorientált szervezet, kellő technikával támogatott információs és tervezési rendszerrel rendelkező vállalat az Autófelszerelési Vállalat, a SOTEX, és ilyen irányban halad a SOFA és a Ruhagyár is. A belső irányítás és érdekeltségi rendszer korszerűsítési feladatai mindennapos feladatokká váltak. Minden vállalat, gyár és gyáregység haladt e téren, de nem volt jellemző a komplex, átfogó szemléletmód. Számos, az eredményes gazdálkodást segítő szervezési intézkedés, szervezési rendszer valósult meg. A textiliparban alkalmazott Werner-szervezés, a mozdulatelemzésekre épülő 3M-módszer alkalmazása, gépipari vállalatoknál a DH-mozgalom, az értékelemzési feladatok megvalósítása jelentős eredményeket hozott. Napjaink és a jövő feladata, hogy a vállalatok irányítási, szervezeti rendszerében erősödjenek meg a piacorientált vállalkozásokat támogató, a követelményeket megoldani képes szervezeti alrendszerek. Az innovációs szemlélet előtérbe kerülését a szervezet még nem követte.

A belső irányítási rendszerrel való fokozott törődést a gazdasági kényszer mellett felgyorsította, illetve több helyen elindította a Megyei Pártbizottság belső irányítással kapcsolatos határozata.

A területi és helyi pártszervezetek gazdaságirányító tevékenységét, annak változásait is célszerűnek tartjuk itt elemezni.

Az 1960-as és 1970-es évtizedekben a gazdaságpolitikai irányító tevékenységet az operatív, a gazdasági folyamatok feltételrendszerébe történő beavatkozás és a beszámoltatás módszerének erőteljes alkalmazása jellemezte. E módszer a pártirányítás és az ebben az időszakban alkalmazott gazdaságirányítás egységét, követelményeit tükrözte. Városunkban jó példa erre a létszámproblémák feloldását célzó intézkedések sorozata az 1970-es években. Voltak támogatott, kiemelt vállalatok, s voltak, amelyeknek a létszámát bázisszinten kellett meghatározni. Párosultak ezek állami, területi rendeletekkel is.

Az 1980. december 10-i megyei PB-határozat szellemében aztán előtérbe került a vállalati pártszervezetek alkalmassá tételének alapvető követelménye, egyidejűleg a vállalati önállóság növekedésével. A gazdaságpolitikai feladatok megoldásánál előtérbe kerültek a segítségadás, kezdeményezés módszerei (vezető káderek munkájának értékelése, vállalkozókészség stb.). Tudatosult, hogy a gazdasági feladatok megoldása nem csupán közgazdasági, hanem politikai feladatok megoldásával is jár, s az ésszerű munkamegosztás az eredményesebb gazdálkodást teszi lehetővé.

Pártbizottságunk nagyon fontosnak tartotta és tartja, hogy a gazdasági – ezen belül az ipari – fejlesztések a város fejlesztésével összhangban történjenek. Ennek szellemében került sor a 15 éves hosszú távú irányelvek kidolgozására. Alapvető feladat volt a vezetők kiválasztása, továbbképzése, munkájuk folyamatos figyelemmel kísérése. Fontos kérdés a gazdaságpolitikai eszközrendszer hatékonyságának helyi lehetőségek szerinti segítése is; ide tartozik például a kisvállalkozásokkal kapcsolatos koordinációs tevékenység, a kezdeményezések, újítások cseréjének, információs rendszerének kialakítása. Az erőforrások és lehetőségek jobb felhasználását célozta energiafejlesztéssel kapcsolatos munkálkodásunk, vagy a szállítási lehetőségek feltárása. Segítjük a vállalati kooperációs kapcsolatok kialakulását, a belső irányítás és érdekeltiség fejlesztését a pártalapszervezetek követelménytámasztó munkáján keresztül. A belső irányítási és érdekeltiségi rendszer folyamatos figyelemmel kísérése pártalapszervezeteink alapvető feladata lett. E tevékenység 1983-ban, illetve 1984-ben kapott megfelelő lendületet.

Összegezve: gazdaságpolitikai irányító munkánkban azokat a feladatokat igyekeztük ellátni, amelyek az önállóság megsértése nélkül a gazdálkodást előbbre viszik, biztosítva a hatékonyabb gazdálkodás politikai feltételeit.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzásokörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / IV. Az ipar fejlődésének munkaerő- és infrastrukturális feltételei.

37 IV. Az ipar fejlődésének munkaerő- és infrastrukturális feltételei.

Az ipari struktúra fejlődését befolyásoló főbb tényezők közül részletesebben kell szólni a munkaerőforrások várható alakulásáról, a város iparának energiabázisáról, a közlekedésről, a nem termelő infrastruktúra néhány elemének várható módosulásáról.

Városunk és környéke népességének gazdasági aktivitásában, az aktív keresők foglalkoztatási szerkezetében 1970-től napjainkig jelentős változások következtek be. A város lakónépességének száma 1980-ig bezárólag mintegy 6000 fővel növekedett, a volt járás területén a lakónépesség viszont 3761 fővel csökkent. Az iparban foglalkoztatottak száma az 1970-es évek közepén emelkedett, azt követően állandóan csökkent. Az iparban az 1975 és 1984 közötti időszakban több, mint 15 százalékos fogyás figyelhető meg. A fogyáson belül a női munkavállalók számának csökkenése nagyobb arányú, 20 százalék felett van. A nők legnagyobb része a textiliparban dolgozott. A munkaerőhelyzet tehát feszítetté vált; követelően jelentkezik a meglévő munkaerővel való tervszerűbb, hatékonyabb gazdálkodás igénye.

A VI. ötéves tervidőszak végére a város lakónépessége megközelíti az 57 ezer főt. A munkaképes korú népesség ebben az időszakban csekély mértékben növekszik (1000–1300 fővel), ez a növekedés mintegy egyharmada a megelőző időszakénak. A város körzetében a VI. ötéves tervidőszak végére a népességszám várhatóan 1,4–1,6 ezer fővel csökken. Ezen belül a munkaképes korú népesség 6–8000 fővel lesz kevesebb.

A város lakónépessége az ezredfordulóra elérheti a 62–63 ezer főt, ezen belül 37–37,5 ezer fő lehet a munkaképes korúak száma. A város körzetében hozzávetőlegesen 5–5,4 ezer fős fogyással lehet számolni. A munkavállalási kor feletti népesség száma a hosszútávú tervciklus végén várhatóan eléri a 12–12,5 ezer főt, tehát számukra alkalmas munkahelyek bővítésével lehetőség van az aktivizációs szint emelésére. Ennek a lehetőségnek a számításba vétele azért is fontos, mert tovább csökken a városba naponta járók száma: a jelenlegi 5–6 ezer főnél 1000 fővel kevesebbre lehet számítani hosszú távon. Tehát az ipar számára szükséges munkaerő 8–10 százalékát továbbra is az ingázók biztosítják annak ellenére, hogy egyre inkább előtérbe kerül a kistélepülések népességtartó képességének növelése. Városunkban hosszú távon a munkaképes korú lakosság kis mértékű növekedésével számolunk. Ugyanakkor a város sajátos földrajzi helyzetéből adódóan az aktív keresők egyre nagyobb hányada dolgozik a tercier ágazatban (vendéglátás, kereskedelem, egészségügy, oktatás, gyógyüdülés, személyi szolgáltatás). Ez a tendencia tartósnak – sőt egyre gyorsulónak – ígérkezik, így az iparban hosszú távon, ha nem is végzetes munkaerőhiánnyal, de feszített munkaerőhelyeztetéssel lehet és kell számolni.

A területi ipar fejlődésének lényeges feltétele a szakmai, oktatási háttér, annak szervezettsége. Városunk szakmunkásképzése megyei tanácsi irányítás alatt áll, a koordináció megyei jellegű, jelzett igényeinket figyelembe veszik. Az oktatás fejlesztésének gátja a tanteremhiány, e hiányon 1985-ben különböző vállalati helyiségcserékkel kívánnak segíteni, enyhíteni. A VII. ötéves terv első felében felépül egy 16 tantermes középiskola, 8 gimnáziumi és 8 szakközépiskolai osztállyal. A szakközépiskola műszerész és ruhaipari tagozatos lesz.

A 403-as Ipari szakmunkásképző Iskolának jelenleg 1150 hallgatója van. Fejlődni a forgácsoló, műszerész és faipari szakmákban szükséges. 1985-től a Gépipari Szakközépiskola technikusképzést is végez 5 éves oktatás keretében, 38s az Erdészeti és Faipari Szakközépiskola is hasonló rangot kap. A leendő technikumokban továbbra is képeznek szakmunkásokat, az oktatás lépcsős. A szakmai átképzés lehetőségét a 403. sz. iskola biztosítja az esti tagozatban, ugyanakkor a vállalati tanfolyamok és a MTESZ különböző tanfolyamai is ezt a célt szolgálják.

A város és környéke iparának *energiabázisa* már elavult, a fejlesztéseknek nem biztosít megfelelő ellátási hátteret. Szükségek az energiaforrások (villamos, gáz) s mellette a szállítórendszerek teljes rekonstrukciója szükséges.

A *villamosenergia* ellátást az ún. keleti állomáson kapcsolódó 120 kV-os országos nagyfeszültségű hálózatra csatlakoztatás biztosítja. A város nyugati részén, az erőmű területén 35/10 kV-os kooperációs és hálózati transzformátorállomás üzemel a 10 kV-os táplálása és az energiatermelő generátorok kooperációjának biztosítása érdekében. Az erőműben termelt energia a város felhasználásának nagyon kis hányadát biztosítja. Helyszűke, energiagazdálkodási és környezetvédelmi szempontok miatt a helyi villamosenergia-termelés erősítése nem indokolt. Emiatt az iparfejlesztés energiaigénye kizárólag a távvezetési ellátás biztosítása érdekében Sopronkövesd és a keleti állomás között 1990-ig újabb 120 kV-os távvezetéknek kell kiépíteni, ez egyúttal jelentős többlet-villamosenergiát is biztosítana a város iparának. Sopron nyugati ipartelepének jelentős villamosenergia-igénnyel járó fejlesztése jelenleg nem biztosítható. A nyugati ipartelep fejlesztésének feltétele a Somfalvi út mellé tervezett 120/10 kV-os nyugati állomás megépítése egy 1×25 MVA-s transzformátorral, továbbá el kell készülnie az új nyugati állomás és keleti állomás közötti új 120 kV-os távvezetéknek.

A felsorolt feltételek megvalósítása azonban anyagi gondok miatt 1990 előtt nem várható. A városon belüli középfeszültségű hálózatok elhelyezkedése és állaga megfelelő, azonban a nagyfeszültségű ellátás végleges

megoldásáig jelentős villamosenergia-igénnyel járó iparfejlesztés csak a város dél-keleti iparterületén, a keleti állomás körzetében lehetséges.

Sopronban a vezetékes *gázszolgáltatás* nagy múltra tekint vissza. A régi gázgyár 1866-tól 1976-ig üzemelt. Az 1976-ban elkészült új gázgyár benzin és pb-gáz bontásával jelenleg mintegy 23 millió m³ városi gázt állít elő évente.

A felhasználás megoszlása:

1. Lakosság számára főzésre és melegvíz ellátásra	7,0 millió m ³ /év
2. Lakosság számára fűtési célra	9,5 millió m ³ /év
3. Általános célú fogyasztók (intézmények, szállodák, beruházási egységek, szolgáltatók)	6,0 millió m ³ /év
4. Ipari fűtésre és technológiára	0,5 millió m ³ /év

A felhasználási struktúrából egyértelműen kitűnik, hogy a városi gáz mint energiahordozó a kapacitások szűkössége és a gazdaságtalan előállítás miatt az ipar számára gyakorlatilag évtizedek óta nem jöhetett számításba. Ezért az ipar túlnyomó része tüzelő- és fűtőolajat használ fűtési és technológiai hőigényének kielégítésére. Az 1983. évben a város és az ipari üzemek jelentős közös anyagi erőfeszítése eredményeként kormány szintű döntés született, amely szerint Sopron várost 1985 végéig be kell kapcsolni az országos földgázhálózatba. Ez a döntés az energiaellátás oldaláról új távlatokat nyit az iparfejlesztés számára: a jelenleginél olcsóbb energiaforrás hozzájárulhat a vállalati eredmények tartós növeléséhez, ugyanakkor a mennyiségi korlátozás is feloldható.

A város energiagazdálkodásában továbbra is alapelv marad, hogy a két távhőellátási bázis (a Soproni Hőerőmű és a Kőfaragó téri fűtőmű) ellátási [39](#) körzetébe tartozó gazdálkodási egységek fűtési és technológiai hőigényüket hosszú távon is távhőellátással elégítsék ki. Mindkét hőbázis fejlesztése folyamatban van; a kapacitást tekintve az ellátási körzet igényeit hosszú távon ki tudják elégíteni. Mindkét központi hőellátó egység földgáztüzelésre áll át, az alternatív tüzelés fenntartása mellett.

Sopron vezetékes *vízellátása* szintén nagy múltra tekint vissza. A vízellátás fontosságát, mint az urbanizáció és korszerű ipartelepítés feltételét már a múlt század végén felismerték városunk polgárai. A város vízellátásának több, mint nyolc évtizedes fejlődésére folyamatos versenyfutás volt jellemző az egyre növekvő vízigények és a víztermelő kapacitás bővítése között. Ez 1960-tól – a város egyre dinamikusabb fejlődésével – egyre élesebbé vált.

Földrajzi adottság, hogy Sopron térsége jelentős élővízfolyással nem rendelkezik. Ezért az ipari vízigények és a kommunális vízigények kezdettől fogva azonos hálózatrendszerrel, ugyanazon ivóvízminőséget adó termelői kapacitások felhasználásával elégíthetők ki. Az adottságok miatt a jövőben sem tervezhetjük önálló ipari vízellátási rendszer kialakítását. Az évtizedeken át tartó vízellátási gondok miatt városunkban a sörgyártás kivételével vízigényes iparágak nem települhettek (a sörgyár saját kutakkal rendelkezett). Az ipar számára a termelő kapacitások mintegy 30–35%-a állt rendelkezésre, ez jelenleg 6–8 ezer m³ vízfelhasználást jelent naponta. A lakosság és a kommunális intézmények felhasználásának mindenkor elsőbbséget kellett biztosítani, szükség esetén az ipari felhasználás rovására is. A hetvenes évek ismétlődő

vízkorlátozási intézkedései ipari üzemünket rákényszerítették a takarékos vízgazdálkodásra. Részben a fokozott takarékoság, részben a rekonstrukciók során alkalmazott vízkímélő technológiai folyamatok bevezetése azt eredményezte, hogy az ipar felhasználása a nyolcvanas években csak jelentéktelen mértékben nőtt. 1984 végére – a regionális vízmű első ütemének belépésével – a város vízellátási gondjai 1990-ig, a regionális vízellátási rendszer továbbfejlesztésével pedig hosszú távon megoldódnak. Ez a víztermelési kapacitás oldaláról az ipar számára jelentős fejlesztési lehetőségeket biztosít. Az eddig visszaszorított latens igényeket ki lehet elégíteni és további kontingens bővítéseket is lehet engedélyezni. A kapacitásoldali korlátozó tényezők feloldása az elkövetkezendő 10 évben mégsem jelentheti az ipari vízigény jelentős fokozását, ugyanis korlátozó tényezőként fennmarad a szennyvízelvezetés és szennyvíztisztítás elégtelensége.

Az elmúlt 20–25 év vízellátási gondjai mellett a *szennyvízelvezetés, szennyvíztisztítás* elégtelensége bizonyos mértékben háttérbe szorult. A fejlesztési döntésekben óhatatlanul a vízellátás megoldásának alapvető feladatai kaptak elsőbbséget. Sajnos ipari üzemünk fejlesztésénél is kizárólag közvetlenül a célt szolgáló beruházások domináltak, így a keletkező ipari szennyvizek megfelelő előtisztítása egyetlen üzemünkénél sem megoldott. Az ipari szennyvizek kezelése tehát iparunk jelenlegi fejlettségi fokától is messze elmarad. Az elkövetkezendő évek egyik legfontosabb környezetvédelmi feladata a városi szennyvízkezelés végleges megoldása. Enélkül az iparfejlesztés a környezeti ártalmak jelentős növekedésével járna. A szennyvízkezelés és elvezetés szempontjából szintén kedvezőbb, ha a többlet szennyvíz kibocsátással járó iparfejlesztést a dél-keleti iparterületre irányítjuk.

A környezeti ártalmak csökkentése szempontjából a jövőben egyre fokozottabb jelentősége lesz a szilárd és folyékony *települési* hulladék szervezett gyűjtésének és ártalmatlanításának.

40 Különösen nagy veszélyt jelentenek a környezetre az egyes ipari hulladékok akár szilárd, akár folyékony formában. A gyűjtés szervezettsége jelenleg már elfogadható színvonalú. A soproni Köztisztasági és Útkarbantartó Vállalat és a Talajerőgazdálkodási Vállalat az elmúlt években jelentős erőfeszítéseket tett a lakosság, intézmények és ipari üzemek támasztotta fokozódó igények kielégítésére. A gyűjtés szervezettségét a két vállalat gépparkjának további korszerűsítésével és bővítésével kell javítani. Azonban az ártalmatlanítás környezetvédelmi szempontból megfelelő, hosszú távú megoldása rendkívül beruházás-igényes feladat. Ipari üzemünk fejlesztési döntései során tudatosan törekedni kell az ipari hulladékok, különösen a veszélyes hulladékok mennyiségének csökkentésére. Ez egyes területeken a másodlagos feldolgozást jelentheti (faipar), máshol korszerű környezetkímélő technológiák bevezetését igényli.

A *tömegközlekedés* az 1970-es években jelentősen fejlődött. A vasúti közlekedés feltételeit alapvetően javította az új GYSEV-személypályaudvar és a keleti rendezőpályaudvar megépítése. Hosszabb távon a vasúti közlekedésben jelentős minőségi változást hozhat a Sopron és Győr közti pályaszakasz tervezett villamosítása. A nyugati ipartelep ellátását kedvezően érintené a Déli pályaudvar átalakítása ipartelepi kiszolgáló pályaudvarrá. Ugyancsak jelentősen fejlődött az autóbusz-közlekedés mind a szállított utasok, mind a járatviszonylat tekintetében. Ez a megállapítás mind a helyi, mind pedig a helyközi járatokra igaz. Tekintettel arra, hogy az ingázók 80 százaléka az autóbusz-közlekedést veszi igénybe, sürgős feladat lenne az autóbusz-pályaudvar tehermentesítése, ún. helyi decentrumok létrehozásával. A városon belüli autóbuszvonal-hálózat jelenleg csak nehézségek és kényelmetlenségek árán biztosítja a lakóhelyek és az ipartelepek kapcsolatát. Az elkészült rövid- és középtávú városi tömegközlekedési tervünk az ellátás jelentős javítását irányozza elő. Ha 1990-ig a közlekedési feladatokat megvalósítjuk, a város tömegközlekedési feltételei viszonylag kis ráfordítással jelentősen javulnak. Az áruszállítási és

teherpályaudvari kapcsolatok miatt azonban kívánatosnak tartjuk, hogy az újabb iparfejlesztések, illetve a távlatban kitelepítésre ítélt üzemek új telephelyei a dél-keleti iparterületen létesüljenek. E terület direkt közúti kapcsolata biztosított Győr felé, közvetlen vasúti kapcsolat lehetősége biztosított a keleti rendezőpályaudvarral.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya.

V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / A gazdasági fejlesztés általános céljai

A gazdasági fejlesztés általános céljai

Sopron város és környéke távlati lehetőségeit és mozgásirányát elsősorban a népgazdasági követelmények, a gazdasági hatékonyság és a helyi adottságok ésszerű kihasználásának követelménye határozzák meg. A terület társadalmi-gazdasági fejlődésének alapvető feltétele, hogy a gazdasági szférában dinamikus növekedés valósuljon meg. A gazdasági növekedés gyorsításának (hosszú távról van szó) párosulnia kell a termelési szerkezet átalakításával, a korszerűsítéssel, a kevésbé hatékony termelési tevékenységek arányának csökkentésével, a minőség alapján történő szelekcióval. Sopron és környéke jövő fejlődése döntően attól függ, mennyire lesz képes átalakítani gazdasági struktúráját a népgazdasági és a helyi társadalmi igényeknek megfelelő irányban. A termelőerők fejlődésének ezért mindenekelőtt arra kell irányulnia, hogy a strukturális feszültségek fokozatosan megszűnjenek, biztosítsuk a termelés, az infrastrukturális **41** ágazatok és a városépítés arányosabb fejlesztését. A fentiek komplex feladatrendszerét kidolgoztuk a városfejlesztés hosszú távú irányelveiben. Jelen tanulmányunk célja kimondottan az ipar feladatainak, az iparfejlesztés lehetőségei irányelveinek a kialakítása.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / Általános elvek, követelmények

Általános elvek, követelmények

Az ipar fejlesztését elsősorban a meglévő bázison, a fejlesztés minőségi, intenzív és szelektív vonásainak fokozott előtérbe kerülésével kell megoldani. Ki kell alakítani azt a termelési szerkezetet, amely a gazdasági egyensúly kialakításához, megtartásához tartósan hozzájárul, s minőségi mutatóiban képes lesz a dinamikus fejlődés megalapozására és fenntartására. Az iparfejlesztés extenzív útja részben a város korlátozott népességkoncentráció lehetősége, részben a foglalkoztatási struktúrában várható – terciér (és kvaterner) szektort növelő – változások miatt nem járható. A városba irányuló bevándorlás fokozná az infrastrukturális gondokat, amelyeknek felszámolása amúgy is csak hosszabb távon, a központi elosztású pénzeszközök felhasználásával lehetséges (villamosenergia-ellátás, víz, csatorna, egészségügyi ellátás, oktatás stb.). A korábbinál jobban előtérbe kerül tehát a foglalkoztatás hatékonysága. A hatékonyság-növelés feltételeit a rendelkezésre álló eszközökkel biztosítani kell. Javítani kell a képzési,

átképzési rendszert, s feloldani az időnként jelentkező foglalkoztatási gondokat.

A soproni ipar „bedolgozó” jellegének csökkentése, a különböző tulajdon- és szervezeti formák közti kapcsolatok erősítése érdekében hosszú távon is támogatja a gazdálkodó egységek önállóságának növelését. Kritériuma ennek a jövedelmezőbb, eredményesebb gazdálkodás. Ugyanakkor támogatni kell azokat a koncentrációs elképzeléseket is, amelyek megvalósulása következtében ugyanez a kritérium jobban megvalósul! Ennek formái sokfélék. A városkörnyékhez tartozó községek indokolt népességmentartó törekvéseit is jobban szolgálja a területileg nagyobb mozgásképességű gazdasági szerkezet és irányítási szervezet kialakítása. Ugyanakkor az önállóság növekedése – a vállalati gazdasági előnyök mellett – nagyobb lehetőséget biztosít a város és a gazdálkodó szerv együttműködésének, anyagi összefogásuk az infrastruktúra fejlesztését gyorsítja. Az iparfejlesztést nagymértékben erősíti az urbanus háttér. A városfejlesztés és az iparfejlesztés kölcsönhatásának érvényesítése érdekében a vonzó tényezők fokozása célszerű a városfejlesztés eszközeivel, azaz az urbanizációs színvonal emelésével, az infrastrukturális háttér további javításával. Értendő ez a városkörnyékre is.

A város és körzete viszonylag kiegyensúlyozott gazdasági szerkezetének fenntartása ugyanakkor az ipar, elsősorban a feldolgozó ipar arányának csökkenésével is járhat. A gyorsan fejlődő idegenforgalommal kapcsolatos szolgáltatások létszámgénye, az élelmiszergazdaság indokolt fejlesztése (cukorgyártás, sörgyártás, hús- és tejfeldolgozás, sütőipar) ennek irányába hatnak.

A város idegenforgalmi központ és gyógyüdülőváros jellegének kívánatos fenntartása, a természeti adottságok megőrzése, az energiahordozók és nyersanyagok hosszú szállítási útja (növekvő drágulása) miatt az iparfejlesztés előtt álló lehetőség, hogy feladatát változatlan vagy csökkenő energia- és alapanyagfelhasználás mellett, a jelenleginél értékesebb, minden piacon értékesíthető, magas műszaki és minőségi színvonalat képviselő termékek, termékcsaládok [42](#)kifejlesztésével oldja meg, környezetkímélő technológiákkal. A város iparának hagyományos exportorientáltságát tovább kell erősíteni. A tőkés export szempontjából igen kedvező földrajzi fekvését a jelenleginél jobban ki kell használni.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / Az erőforrások, korlátozó feltételek fejlesztési feladatai

Az erőforrások, korlátozó feltételek fejlesztési feladatai

A nagytávú tervidőszakban az ipari *foglalkoztatottak* számának mérsékelt növekedése várható. A forrásoldal, a munkaerőkínálat – prognosztizálás alapján – 1990-ig inkább csökken, 1990 utánra tehető a növekedés. Emellett a jelen tervidőszakban a város körzetének népességszáma is csökken. Ezért az ipari ágazathoz tartozó vállalatoknál legalább az eddigi ütem szerinti létszámfogyással kell számolni. Az átmeneti munkaerőhiány feloldását a technika fejlesztésével, a termelékenységét növelő megoldásokkal kell biztosítani. A nagytávú tervidőszakban elsősorban a gépiparban, háttériparban foglalkoztatottak számának növelésével számolhatunk (Autófelszerelési Vállalat, Vasöntöde, Vas-, Jármű Ipari Szövetkezet, KAEV). A városi munkaerő- és népességnövekedés korlátai, a foglalkoztatási struktúra változásának hatását is figyelembe véve szükségessé teszik a körzet munkaképes korú népességének bevonását, lehetőség szerinti növelését, ez pedig feltétlenül indokolttá teszi az ingázási feltételek javítását.

Az ipar szelektív fejlesztését, illetve a támogatás szükségességének eldöntését a munkaerőforrás oldaláról a kvalifikáltabb munkaerő felhasználásának növelése determinálja. A termékszerkezet és technológiák

fejlődése a kvalifikált, kiemelkedő ipari kultúrával és képzettséggel rendelkező műszaki és szakmunkás gárda adottságaival számolhat. Az általános gazdasági követelmények mellett a munkaerőkínálat alakulása is szükségessé teszi azt, hogy az iparvállalatok racionális (munkaerőt megtakarító) munkaerőgazdálkodást folytassanak.

A feldolgozóipart a konjunkturális hatások érzékenyen érintik, pedig Sopron ipara főként feldolgozóipar. A vállalatok többsége nem képes a munkaerő iránti szükséglet ingadozásait „kivédeni”. Nem cél a konjunkturális ingadozások hatásának teljes felfogása, hiszen ezek a hatékonyabb gazdálkodást kényszerítik ki, de a területi lehetőségeket, a kooperációs kapcsolatokat javítani kell. Módszerei átképzés, többszakmús lehetőség biztosítása, területi kapcsolatok sürgetése. Jelentős lehet a nyugdíjasok foglalkoztatása is.

Sopronban nagyszámú középfokú végzettségű munkaerő nem szakmájának megfelelő helyen talált magának munkát. Nagy része az iparban, de egyéb ágazatokban is, nem fizikai dolgozóként foglalkoztatott. Az iparnak a szakképzetlen, nem fizikai dolgozók iránti igénye várhatóan csökken. Célszerű lenne ezeket az embereket magasabb presztízsű fizikai munkára kiképezni, s olyan helyeken foglalkoztatni, ahol nagyértékű berendezéseket kezelnek, ahol pontosság, tisztaság a jellemző és magasabb általános műveltségre is szükség van. A várható segéd munkáshiányon megítélésünk szerint a kisvállalkozások valamilyen formája segíthet (elmosódnak a munkaköri határok).

A munka hatékonyságának növelése érdekében a brigádmozgalom elé is egyre inkább a vállalati célokhoz közvetlenül kapcsolódó, a hatékonyság és minőség javítását szolgáló feladatokat kell kitűzni. Ezek megvalósításába és az új módszerek kidolgozásába (pl. minőségi körök stb.) jobban be kell vonni a fiatal műszaki, gazdasági értelmiséget.

43A bér- és keresetszabályozás fejlesztése ugyan nem területi kategória, de a teljesítmény szerinti differenciálás megvalósítását megalapozó szakmai lehetőségek és módszerek terjesztésében nagy szerepük van a kooperációs kapcsolatoknak. Nagyon fontos, hogy az alkotóképes, és ennek megfelelően hasznos produktumokkal jelentkező szakemberek kapjanak nagyobb anyagi és erkölcsi elismerést.

A vállalati kezdeményezésekkel, újításokkal foglalkozó szervezet továbbfejlesztése indokolt, annak a vállalati rendszerbe történő szerves beépítését szorgalmazzuk.

Az iparfejlesztés *energiaigényének* biztosítása hosszú távú és folyamatos feladat. Az ipar ellátását szolgáló villamosenergia kizárólag a távvezeteki ellátás biztonságának és bővítésének függvénye. Ennek első lépcsője a Sopronkövesd és a keleti állomás közötti új 12 kV-os tápvezeték kiépítése. A nyugati ipartelep fejlesztését egy 120/10 kV-os nyugati állomás transzformátorral együttes építése jelenti, s a két állomás (keleti és nyugati) összekötése.

Az országos földgázhálózatba történő bekapcsolás a nagyüzemi (nem csak ipari) fogyasztók számára mintegy 46,5 millió m³/év földgázt szolgáltat. Az ipar fejlődéséhez ez elegendő, az ipari és kommunális felhasználás többszörösére növekedhet. Rövid távú cél a lehető leggazdaságosabb átállítás, hosszabb távon az igazgatási körzethez tartozó községek ellátását kell megoldani a lehetőségek függvényében. A gázfelhasználás a termelési szerkezet gazdaságosságához jelentősen hozzájárul, hiszen közel 40 ezer tonna tüzelő- és fűtőolaj kiváltását biztosítja.

Az ipari üzemek hőellátása a Kőfaragó téri erőmű belépésével hosszú távon kielégíthető. A két hőközpont között kiépíthető kooperációs vezeték (pénzügyi lehetőségek függvénye) a gazdaságos üzemelést biztosítja.

A regionális vízmű belépésével az ipar vízigénye csak részlegesen fedezhető. Bár az eddig visszafogott szükségletek kielégíthetők lesznek, korlátozó tényezőként továbbra is fennmarad a szennyvíztisztítás és szennyvízelvezetés elégtelensége.

A *beruházási lehetőségek* alakulása az ipar fejlődése szempontjából egyre inkább ismét korlátozó tényezővé válik. Mérsékelt növekedésre 1990–1995 után lehet számítani. Várhatóan a beruházási erőforrásokért az eddiginél jelentősebb verseny fog kialakulni. A beruházásokon belül emelkedik – az elemző részben megfogalmazottak szerint – az infrastruktúrára fordított kiadások összege. Ilyen körülmények között a vállalatokat segíteni kell különböző társulások létrehozásával (pl. SZÜV) vagy vállalatközi információs rendszer fejlesztésével (kezdeményezések, újítások, hulladék- és energiahasznosítás stb.).

A felhasznált nyersanyagok árának alakulása, a város területi elhelyezkedése miatt a szállítási utak hossza, ezek költségeiben jelentkező hatása, a holtmunkával való takarékoság hosszú távú fenntartását követeli meg.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / Az ipar szerkezeti fejlesztése

Az ipar szerkezeti fejlesztése

A város alapvető és meghatározó gazdasági ágazata hosszú távon is az ipar. A város és körzetében a szolgáltatóipar és élelmiszeripar továbbfejlesztése indokolt.

Az elemzések tanúsága alapján az állami iparban nagyarányú munkaerőt lekötő új ipari üzemet létrehozni nem célszerű.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / A.

44A.

A könnyűipari vállalatok vezető szerepe a nagy távú tervidőszakban is megmarad, de az itt foglalkoztatottak száma folyamatosan csökkenhet (pl. 1975-höz viszonyítva 1000–1500 fővel is). A csökkenés elsősorban a textilipari vállalatokat érinti (Pamutipari Vállalat, Selyemipar Vállalat, RICHARDS). Az ágazathoz tartozó vállalatoknál a nagy távú tervidőszakban is számolhatunk rekonstrukciókkal. Az eddigi rekonstrukciók eredményeképpen a vállalatok (gyárak) nagyrésze fejlett technikai színvonalat képviselő gépekkel, berendezésekkel rendelkezik. Ezek üzemeltetése a szakképzettség növekedését igényli. A könnyűipari vállalatok fejlesztési tevékenységében hosszú távon figyelembe kell venni az export-import egyenleg javítását célzó fejlesztéseket, a tőkés exportnövelés gyorsítását.

A műszaki és szervezeti színvonal folyamatos emelésével a létszámkiesést pótolni lehet. A ruhaműgyártás bővítését a mindenkori piaci igényeknek megfelelően támogatjuk. Az építőipar igényeinek kielégítése, az importanyag kiváltás, a műszaki színvonal folyamatos emelése a SOTEX lehetősége.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / B.

B.

A kohó- és gépipari alágazathoz tartozó ELZETT és Öntöde rekonstrukciós fejlesztése rövid távon indokolt, az ELZETT soproni gyára a ROTO licence alapján készülő ablakvasalatok fejlesztését valósítsa meg, törekedjék a gazdaságosabb, olcsóbb gyártás kialakítására. Hosszú távon termékszerkezetét nagy szakmai kultúrával bíró munkásgárdájának képességei szerint alakítsa. A technika fejlesztésével csökkentse szakképzetlen munkaerőigényét. Tőkés exporttermelésének arányát kooperációs kapcsolatokkal növelje, és járuljon hozzá a hiánycikkek csökkentéséhez.

Az Öntödei Vállalat soproni Vasöntödéje hosszú távon a gömbgrafitos öntvénygyártás kifejlesztésén munkálkodjék. A villamosenergia-ellátás javulásával az olvasztás teljes villamosítása indokolt (környezetszennyezés stb.). A termékszerkezet bővítésével szélesítse piaci kapcsolatait és törekedjék az exporttermelés kialakítására, növelje importkiváltó, főként tőkés importot kiváltó termékeinek számát.

A zömében háttérpári termékeket gyártó Autófelszerelési Vállalat már létrehozta azt az alapvető kapacitást, amellyel kialakította hosszú távú profilját. Lehetőségeit a műszaka színvonal állandó fejlesztésével javíthatja a piaci munka szélesítése mellett.

A műszeripari alágazatot képviselő GAMMA soproni üzeme a hosszú távon extenzíven is fejleszthető üzemek közé tartozik. Emellett gondoskodni kell a műszeripar, illetve elektrotechnikai vagy híradástechnikai iparág fejlesztéséről, ennek csírái és feltételei a városban már megtalálhatók. A KAEV soproni gyára kooperációs kapcsolatainak bővítése mellett növelje termelését. Könnyűipari gépei keresettek a szocialista és tőkés piacon egyaránt.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / C.

C.

A faipari termékeket előállító vállalatok termelésének növekedése az elmúlt években (évtizedekben) jelentős volt. A SOFA az energiagazdálkodás javítását célzó kormányprogram keretében fejlesztette ki energiatakarékos nyílászáró szerkezeteit, s magas műszaki színvonalat képviselő gépeket ruház 45be, hosszú távra kialakítva profilját. Feladata az exportlehetőségek megkeresése, a piacszervezés. A NYUFAK soproni gyára továbbra is a hazai irodabútor-gyártás jelentős százalékát biztosítsa. Épületelem termékeivel törekedjék a Világbank által finanszírozott lehetőségek megragadására. Folytassa az Erdészeti és Faipari Egyetemen a kapcsolattartást, a ktf-lehetőségek fejlesztése érdekében.

Az energiaszolgáltató ágazatban hosszú távon jelentős fejlődéssel nem számolhatunk. Az iparág irányításának jellege (tröszt, területi kapcsolódású irányítás) a tőkeigényesség és szolgáltató jelleg miatt nem valószínű, hogy változik. Cél a hálózatfejlesztési munkák támogatása (villamos és gáz), illetve a zavarok elhárítását minél jobb színvonalon megoldó szakmunkás, üzemeltető, karbantartó és műszaki személyzet kinevelése.

Az állami iparban minden ágazatban erősíteni szükséges a marketing szemléletet és háttérbe szorítani a még meglévő termelési szemléletet. A termelési szemlélet, az önálló gazdálkodás és kezdeményezés hiánya több esetben az alkalmazott irányítási, szervezeti forma következménye. Tehát minden alágazatban támogatjuk azokat az indokolt önállóságnövelő törekvéseket, amelyek a gazdálkodás eredményességét javítják. Különösen a textilipar vonatkozásában látunk sok tennivalót. Állandóan korszerűsíteni kell a vállalatok belső mechanizmusát, szervezeti felépítését, hierarchiáját. Ez a vállalatok feladata és felelőssége. Az újraalakításnál az az elv érvényesüljön, hogy a vállalaton belüli kisebb termelőegységeknél legyenek egyértelműen és mérhető módon szembeállíthatók az adott gazdálkodási egységtől függő teljesítmények a tőlük függő költségekkel. A belső mechanizmus meghatározásánál figyelembe kell venni az üzemi demokrácia érdemi kiszélesítését.

A tanácsai és szövetkezeti iparhoz tartozó gazdálkodó szervek alapvető feladata a város szolgáltatási igényeinek javuló ellátása. E feladat ellátására hosszú távon támogatjuk a magasan kvalifikált iparosokból álló új kisvállalkozások és kisszövetkezetek létrehozását. A város három legjelentősebb ipari szövetkezete (Ciklámen, Vas-Jármű, Bútoripari) a szolgáltató tevékenység színvonalának javítása mellett növekvő arányban vegyen részt az exportfeladatok ellátásában, a háttéripari tevékenység javításában és a hiánycikkek csökkentésében.

A mezőgazdasági tsz.-melléküzemágak ipari tevékenységüket a keresletnek megfelelő, gazdaságosan előállítható, versenyképes termékekkel bővítsék. Fokozottan támogatjuk a terület állami iparánál a háttéripari feladatok segítését.

A gazdasági munkaközösségek tevékenységét elsősorban a szolgáltatás javítása felé célszerű ösztönözni. A társadalmi tulajdon különböző formáiban működő vállalatok mellett hosszabb távon is szükséges a magánkisiparosok tevékenysége. Egyedi termékek, importpótló és hiánycikkek, alkatrészek gyártása kívánatos a szolgáltató tevékenység mellett.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzáskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / V. A város és körzete iparfejlesztésének követendő iránya. / Az iparfejlesztés és városfejlesztés összehangolása

Az iparfejlesztés és városfejlesztés összehangolása

Megítélésünk szerint a hosszú távú iparfejlesztési terv kiemelt feladatai – és lehetőségeink – közé tartozik az ipar- és a városfejlesztés összehangolása. Az ipar- és városfejlesztés kapcsolatában fennálló kölcsönhatások megléte és az esetleges feszültségek feloldása, az e vonatkozásban jelentkező kedvező folyamatok erősítése alapvető feladatunk.

A város gazdaságának továbbra is meghatározó ágazata lesz az ipar, ezért ez egyre többet követel a háttérét, működési kereteit biztosító várostól, és fordítva, 46 egyre élesebben jelentkeznek az igények az iparral szemben. Az iparnak a szolgáltatásokkal szemben megnövekedett igények teljesítésében is fokozottan kell kivennie a részét, fejlesztve szolgáltató tevékenységét, s e téren nagyobb mértékben kell segítenie a városfejlesztési feladatok megoldását. Az iparvállalatok és ipari szövetkezetek fordítsanak nagyobb gondot a város és körzete kereskedelmének kielégítésére.

A technikai színvonal fejlesztése, a gyártmányszerkezet alakítása, az ipari termelés bonyolultabb, korszerűbb termékek kibocsátása irányában történő fejlesztése a jelenleginél magasabb szakképzettségű, a termelés struktúrájának megfelelő képesítésű munkaerő iránt támaszt igényeket. Ezzel összhangban fokozni

kell a város műszaki-kutatási, oktatási, kulturális és egészségügyi hátterének fejlesztését.

Az ipar és a város egyik igen súlyos ellentmondása az iparnak a települési környezetet szennyező hatása. A város idegenforgalmi, gyógyászati és üdülő funkcióinak megtartása, javítása sürgetővé teszi a környezeti ártalmat jelentő üzemek (Húsüzem, SOTEX, Öntöde stb.) olyan jellegű fejlesztését, ami a káros hatások megszüntetését, illetve minimumra csökkentését eredményezi. Az elkövetkezendő évek egyik legfontosabb környezetvédelmi feladata a városi szennyvízelvezetés végleges megoldása. Vállalatainknak tudomásul kell venniük, hogy a költségigényes infrastrukturális beruházások megvalósításához a költségek arányos részét vállalniuk kell. Hasonlóan fontos közös környezetvédelmi feladat a veszélyes hulladékok csökkentése vagy másodlagos feldolgozása (faipar). A VII. ötéves tervben egy, a várostól 20–25 km-re lévő terület lenne alkalmas a hulladék ártalmatlanítására.

Az iparfejlesztési és városfejlesztési érdek egyik konfrontációs területe a területfelhasználás lehetősége. Szükségesnek tartjuk, hogy egyrészt a nem iparterületekről az ipari tevékenységet folytató (ún. beékelődő) üzemeket telepítsék át, másrészt az ipari üzemek területfelhasználását felülvizsgálják és a lehetőségeknek megfelelően rendezzék.

Az észak-nyugati ipartelepen 20 üzem és telephely található, az iparterület növekedésével nem lehet számolni. A dél-keleti iparterület fejlesztésre is alkalmas, és szükség szerint dél-keleti irányban tovább növelhető. Itt biztosítható terület a környezeti ártalmak miatt kitelepítendő üzemek számára is. Hosszú távon kitelepítendő üzemek és telephelyek:

- Húsiipari Vállalat Hátulsó utcai üzeme;
- KAEV soproni gyára;
- Építőgépgyártó Vállalat soproni üzeme;
- Autófém Ipari Szövetkezet Rákóczi utcai telepe;
- Vas-Jármű Ipari Szövetkezet városban lévő telepei;
- Építőipari Szövetkezet Kossuth Lajos utcai központja;
- Köztisztasági Vállalat Győri úti telepe;
- GAMMA Művek soproni üzeme;
- Bútoripari Szövetkezet.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / Szántó István: Sopron város és vonzaskörzete iparának helyzete és fejlesztésének hosszú távú feladatai / VI. Az iparpolitikai határozat végrehajtásának politikai feladatai

VI. Az iparpolitikai határozat végrehajtásának politikai feladatai

Az ipar fejlesztésének feladatai összehangolt, céltudatos munkát kívánnak a pártszervezetektől. Az összhangot a gazdasági és a politikai munka között és a különböző társadalmi szervezetek munkája között egyaránt biztosítani kell. Döntő a célratoró, összehangolt, egyirányban húzó tevékenység kialakítása.

A városi pártbizottság alapvető feladata az iparpolitika területi alakulásának figyelemmel kísérése, a megvalósítás segítése, a pártmunka felügyeleti területünkön 47történő irányítása, koordinálása, az érdekegyeztetés biztosítása. Az ipar és a terület szorosabbá váló kapcsolata a helyi problémák megoldását igényli pártbizottságunktól. Ugyanakkor a megoldási lehetőségeket meghaladó gondok jelzése a felsőbb pártszervezetek fontos feladatuk. Hosszú távon követni kell azt az elvet, hogy a vállalati pártszervezetek

önállóságának növelésével a vállalati iparpolitikai feladatuk elsődleges gazdája a helyi pártszervezetek legyenek.

A városfejlesztés és iparfejlesztés összehangolásában továbbra is nagyfokú közreműködés lehetőségét látjuk, nem csorbítva a városi tanács hatáskörét. A nyolcvanas évek elején kialakított gyakorlat (földgázprogram, idegenforgalom, kezdeményezések stb.) megalapozta követendő munkamódszerünket. Súlyponti kérdés, hogy politikai eszközökkel segítsük, támogassuk a jó tapasztalatok közkinccsé válását, segítsük a vállalatok közti együttműködést. Agitációs és propaganda tevékenységünkben kapjon nagyobb hangsúlyt az iparpolitikai feladatok megoldása.

Az iparban működő pártszervezetek feladata a vállalatuk tevékenységének helyzetelemzése, a fejlesztés feladatainak feldolgozása, s mindezek alapján az iparpolitikai feladatok rendszerbe foglalása. A vállalati pártszervezetek munkájának szerepe a vállalati önállóság további növekedésével összhangban tovább nő. Munkájuk erőteljesebben kötődjék a vállalati feladatok végrehajtásához, az érdekegyeztetéshez, a helyi problémák segítségéhez. Véleményük képviselője mellett a gazdasági vezetés döntési jogkörét biztosítsák. A káderpolitikai elvek gyakorlati megvalósítása javuljon. Növekedjék kezdeményező, követelménytámasztó és segítő tevékenységük.

A szakszervezetben dolgozó kommunisták a pártszervezetek koordinációs tevékenysége mellett vállaljanak növekvő szerepet az iparpolitikai határozatok végrehajtásában. Az üzemi demokrácia tartalmi oldalának fejlesztése, a teljesítmény szerinti elosztás megvalósításának segítése fontos és hosszú távú feladatunk. A döntésben való részvétel reális vonásai erősödjenek, a bürokratikus, formális elemek kiiktatása mellett.

A vállalati KISZ-szervezetek a gazdaságpolitikai célokat leginkább megvalósítandó programok (energia-, anyagtakarékosság stb.) megvalósításához kössék tevékenységüket, s a hagyományostól eltérő szervezeti rendszerek kialakítását támogassák kezdeményezően, résztvevően.

A városi és az iparfejlesztési feladatok összehangolásában fontos szerepet tulajdonítunk a MTESZ városi szervezetének. A már korábban bevált módon támogassa az iparpolitikai feladatok végrehajtását, szervezze a továbbképzést és az átképzést, adjon konkrét segítséget egyes részfeladatok megoldásához.

Záró gondolatként álljon itt a Központi Bizottság határozatának egy szakasza, melynek mondanivalója hosszú távon időszerű:

„Az intenzív gazdaságfejlődés időszakában tovább növekszik az emberi tényező szerepe. Az ipar minőségi fejlesztése, hatékonyságának emelése fokozott követelményeket támaszt a dolgozók általános műveltségével és szakképzettségével szemben. Egyúttal feltételezi a műszaki és gazdasági szakemberek átgondoltabb, ésszerűbb foglalkoztatását, a megszerzett tudás alkotó alkalmazását, a megújulási készség kibontakozását. Ezért nagyobb összhangot kell teremteni a vállalati és az egyéni célok, törekvések között. Erősíteni kell a dolgozók tulajdonosi részvételét, alkotó, érdemi közreműködését a gazdasági feladatok kialakításában és megoldásában.”

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Sarkady Sándor: Gáspárdy Sándor születésnapja

Sarkady Sándor: Gáspárdy Sándor születésnapja

Gáspárdy Sándor a soproni festők doyenje, Győr-Sopron megye nyugdíjas rajzszakfelügyelője, városunk képzőművészeti életének hosszú időn át volt szervezője és irányítója, a Soproni Szemle képzőművészeti krónikása – 75 éves.

A közért dolgozó emberek ösztönös szerénységével születésnapja dátumát titkolni akarja. (Szótartó szószegéssel írom: Orsován született 1910-ben, *a névnapját követő napon.*) Édesapja az ottani állami polgári iskola igazgatója volt, négy gyermekes pedagógus, aki a tankönyvírás mellett széleskörű, főként az Al-Dunára vonatkozó szakírói munkásságot fejtett ki. Az apa az első világháborút végigkatonáskodta; a magára maradt édesanyjának a szerb betörések előtt, a család ingóságait hátrahagyva, többször kellett menekülnie kicsinyeivel Orsováról.

A gyermek Gáspárdy csak többszöri megszakítással tudta elvégezni elemi és középiskolai tanulmányait, s végül is Pécsen érettségizett. A román megszállás miatt, 1918-ban, a család repatriált és Balatonarácson telepedett le.

Gáspárdyt 1928-ban vették fel a Képzőművészeti Főiskolára, ahol Réti István tanítványa volt, 1933-ban rajztanári oklevelet szerzett. Tizenöt hónapos katonáskodás és az állástalanság huszonnégy hónapos vergődése után beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem jogi karára. Végül is 1936-ban „ideiglenes minőségű kisegítő óradíjas tanár”-ként a jászapáti királyi katolikus gimnáziumban jutott álláshoz. 1940-ben (már mint kinevezett tanárt) a dombóvári gimnáziumhoz helyezték át. 1941-ben, az erdélyi részek hazatérése után tanügyi előadónak nevezték ki a marosvásárhelyi tankerületi főigazgatósághoz, ahol később a tanügyi titkár posztjára került. 1944-ben a szakminisztérium művészeti osztályára rendelték fel, ahol az általános mozgósításig, 1944 novemberéig tevékenykedett. 1945 májusában fogságba esett, ahonnan csak három és fél év után szabadult. Fogsága idején elvesztette édesapját.

Hazatérése után a nagy felkészültségű fiatal tanárt tanügyi tanácsosnak nevezték ki a minisztérium középiskolai ügyosztályára, s 1949-ben ő lett Győr-Sopron megye általános tanulmányi felügyelője. 1954-ben nősült – akkor költözött városunkba, azóta soproni polgár. Nyugdíjazásáig, 1976-ig, mint a megyei középiskolák vezető rajzszakfelügyelője működött. Nemcsak irányított és segített, de az elméleti pedagógiát is igényesen művelte. Értékes módszertani írásait a „Hogyan?” és a „Rajztanítás” c. szaklapokban publikálta. Érdemei elismeréséül a kultuskormányzat a Munka Érdemrend bronz (1955) és ezüst fokozatával (1974) tüntette ki.

A pedagógus Gáspárdy Sándor élete már önmagában is teljes élet lenne. Ő azonban a közoktatásban végzett irányító munka évtizedei alatt mint festőművész s mint a soproni képzőművészeti élet organizátora

is lankadatlanul dolgozott. Tehetsége, munkabírása, ügyszeretete megbirkózott a két embernek való munkával is.

Ágoston Ernő 1957-ben bekövetkezett halálától ő került a harminc tagú városi képzőművészeti munkacsoport élére, majd az Északdunántúli Területi Szervezet 1964-ben történt megalakulásától városi titkárként ő tartotta a kapcsolatot Sopron és a székesfehérvári központ között – egészen az 1977-es átszervezésig. Övé az érdem, hogy ebben a személy szerint hálátlan, ám létfontosságú szerepkörben – húsz éven át – hivatott és örizetlen művész-organizátor képviselte a soproni festők érdekeit a Szervezetnél.

Az elmúlt két évtizedben lelke és motorja volt a város minden jelentősebb képzőművészeti megmozdulásának, többek között az első soproni kiállítás 70. évfordulójára rendezett emlékkiállításnak 1967-ben, „A soproni képzőművészet 25 éve” c. tárlatnak 1970-ben és a „Soproni képzőművészek jubileumi kiállítása”-nak 1975-ben. ⁴⁹Fiatalos lendületét talán éppen a fiatalság körében örizte meg. Tizenhét éven át vezette odaadó buzgalommal és lelkesedéssel a Liszt Ferenc Múvelődési Központ rajzsakkörét. Munkája nyomán többek kerültek a Főiskolára, s ma is szerető figyelemmel kíséri a fiatal pályakezdőket. Közben idejéből arra is futotta, hogy kétévenként összefoglalja a Soproni Szemle számára városunk képzőművészeti életének krónikáját. Sopron önzetlen szolgálatáért 1971-ben a Lackner Kristóf emlékéremmel tüntették ki. A sokoldalú Gáspárdy Sándort – eredményekben gazdag pedagógusi és közéleti pályafutását is számon tartva – elsősorban mint alkotóművészt köszöntjük 75. születésnapján.

Viszonylag későn, az ötvenes évek derekán – élete delelőjén – kezdett rendszeresen festeni. Bőséges élettapasztalattal, alapos stúdióutak után, kiismerve tehetsége természetrajzát, szánta rá magát, hogy ne csak csodálója és magyarázója, de életrehívója is legyen a szépségnek. Isten-adta kvalitása és erdélyi alaposága ezen a göröngyös úton is segítette. Harminc év távlatából nemcsak sikerekben, de eredményekben is gazdag életutat tudhat magáénak.

Az elismerés első komoly jele volt, hogy már az alapítás évében, 1960-ban Székely Bertalan-díjban részesült, s ezt követően 1964-ben a Képzőművészeti Alap tagja lett. A siker a továbbiakban is elkísérte. A megyei felszabadulási pályázaton 1965-ben elnyerte a grafika díját, 1972-ben pedig megkapta a megye művészeti díját is. 1976-tól a soproni Pamutnyomóipari Vállalat üzemi ösztöndíjasa.

Közel két évtizeddel ezelőtt, 1968-ban mutatkozott be először önálló kiállítással a nagyközönség előtt. Azóta már tucatnyi helyi és országos tárlaton öregbítette jó hírnevét. Önálló kiállítása volt 1975-ben Győrött, Fertődön, Hegykőn és Fertőszentmiklóson, 1976-ban Kapuváron és Csornán, 1983-ban Szentendrén, Mosonmagyaróváron és Sopronban. (Emellett, mióta üzemi ösztöndíjas, imponálóan bő terméssel, minden évben 50-50 új képpel jelentkezett a Pamutipar kultúrtermében.) Közben kollektív kiállításokon szerepelt Székesfehérváron, Tatán, Veszprémben, Szegeden, Dunaújvároson, Budapesten, Szombathelyen, Keszthelyen, Sárbogárdon, valamint Nyitrán és Unterrabnitzban.

A sok helyen szereplő Gáspárdy – festőként is – leginkább Sopronban van otthon. Talán azért, mert „választott városa” leghívebben idézi vissza számára az elveszett szülőföldet. Ahogy László Gyulának Köhalmot, úgy neki Orsova emlékét villantja fel naponta ez a város. Talán egy kicsit a sorsa volt, hogy éppen ő legyen a nagy múltú soproni vedúta megújítója. Salamon Nándor éles szemmel veszi észre, hogy Gáspárdy nem volt hajlandó fenntartások nélkül folytatni Sopron kialakult festői hagyományait. „Talán az első olyan soproni festő, aki a múlt és a modern kor törekvéseinek szintézisét kísérelte megteremtteni.”¹⁽³⁴⁾ Valóban. Gáspárdy képeiről nemcsak a táj és a város arca, hanem a szeretett szülőföld lelke tekint vissza a nézőre. Neki mindig van valami lényeges és új látnivalója, ezért képes kifejezni a tájak sok-titkú, belső

üzenetét.

Legutóbbi soproni kiállításáról szólva, M. Kiss Pál így jellemezte művészetét: Gáspárdy „szereti, érti a természetet, a látottakat élményszerűen festi. A harmóniára szelődült rend uralkodik művein. Derűt, fényt sugároznak nemcsak tájképei, hanem mindenk előtt szeretett városának, Sopronnak a messzi múlt üzenetét sugalló házáiról készült alkotásai. Legújabbán a Balaton mellékét festi színgazdag képein. Sajátos technikával készült művein nyomon követhetjük barangolásait. A művészet és az utazás testvérek ezen a Földön. – Képein más és más nézőpontból figyeli a tájat, hol a dombok lábától felfelé, hol a rálátás nyújtotta látképet néhány erőteljes, de harmonikus foltra és vonalra egyszerűsítve. Általában nem széles vedutákat fest, legtöbbször egy-egy művészileg kivágott városrészlet, sikátor, kényszerű kanyarba szorult szűk utca vagy parányi udvar érzékelteti nála a hely atmoszféráját. [50](#)Ahogy... végigtekintjük képeit, érezzük, hogy nem alaptalan az a felfogás, hogy a táj vagy egy város szépségére igen gyakran a művészek hívják fel a figyelmet.”[2\(35\)](#)

Ugyanennek a kiállításnak a katalógusában Z. Szabó László így ír Gáspárdyról: „Képei végső soron *üzenetek* is: csalatásokon és örömkön, emelkedéseken és hullásokon túl a derű és a harmónia igehirdetői.”[3\(36\)](#)

Mit tehetünk hozzá mindehhez? Azt, hogy Gáspárdy előbb megtanulta a „nehéz mesterséget”, s csak azután kezdett el festeni. Mai fölényes tudása, képeinek műgondja, biztos szerkesztése és lefegyverző színkeverése: a tehetség és a szorgalom közös eredménye. Nem az újtól való idegenkedés, hanem a maga útjának megtalálása okán megy el mosolyogva az évente újuló kordivat ideges kapkodásai mellett. Innen fakad Gáspárdy derűje, ebből a belső bizonyosságból táplálkozik képeinek érett harmóniája.

Hetvenötödik születésnapján – művészetének hívei nevében – mi is tisztelettel és szeretettel köszöntjük Gáspárdy Sándort. Jó egészséget és sok jó képet kívánunk neki.

Isten éltesse sokáig – sokunk örömére.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai

Majer Antal: Sopron faóriásai

*„...nézd a fát: hogy szétfeszül rajt
a mélység és magasság
és minden égtáj!
Út ő maga, mindenfelé.”*

(Weöres Sándor)

Az élők világában csak a fás növények rendelkeznek azzal a tulajdonsággal, hogy szerves anyagukban a múlt történéseit évtizedekig, évszázadokig, különleges esetben évezredekig évgyűrűkkel rögzíteni tudják. Évgyűrű-elemzéssel mérjük „a mélység”, a talaj adottságainak hatását, és „a magasság”, az éghajlat, a légkör változását, de az ember által történt „minden” beavatkozás mérvét is. A tudományos vizsgálatokon

kívül példaképei a nagy fák a természet folytonosságának, a hosszú, az „örök életnek”; élő tanúi a múlt történelmi eseményeinek s jelképei egyben „az örök szépségnek” is, ahogy azt Gorkij fogalmazta.

Sopron jelentős évfordulóhoz érkezett; 200 évvel ezelőtt, 1783-ban rombolták le a város falait, temették be a várárokot, és ekkor kezdődött a környező mocsaras tavak feltöltése. Sok szempontból elítélhető ez a tevékenység, hiszen ma szinte körömmel ásunk a múlt építészeti emlékei után. Mégis azt kell mondanunk, hogy ezzel a munkával indult meg a váron kívüli városrészek kialakítása. Ez tette lehetővé, hogy lefedések révén az átfolyó, a pangóvizés, a szeszélyes és a szennyezett patakoktól megszabaduljanak. A romokon vált csak lehetővé, hogy felüldítő fásításokat, sétatereket és parkokat létesíthettek.

A kétévszázados múlt ellenére idős, méretes fákat alig találunk. Nemcsak a viharos évtizedeknek, de a város fejlesztésének is sok olyan fa esett áldozatul, amelyeknek a helyét ma csak sóvárogva nézhetjük. Pedig a város társadalma, vezetősége mindig harcolt a szépért, a város értékes épületeit díszítő fákért. Ma már 115 éves az a Városszépítő Egyesület, amelynek fő feladata a város szebbé, tisztává, egészségessé tétele. Még régebbtől igazolható, hogy nagy szerepet játszott tevékenységében 51 a város fásítása; ugyanis az ősi település utcáinak sorfásításáról már 1763-ban városi tanácsi határozat kelt (Ráczné, 1979). A városi képviselőtestület viszont 1596-ban szólalt fel az erdők pusztítása ellen (Csapody I. 1956). Ennek ellenére faóriásként az elmúlt fél évszázad során csak a ma megyeileg védett Erzsébet-kerti mammutfenyőt emlegetik.

Igaz, hogy Sopronban az elmúlt évtizedek alatt pusztultak el említésre méltó idős fák, időközben azonban a természetnek új, nagyszerű remekei nőttek fel, korosodtak, s megérdemlik csodálatunkat. A faóriásoknak számbavétele és bemutatása mellett a leírással célozom az, hogy a tekintélyes fák fokozott védelmére is felkeltsem városunk lakóinak figyelmét.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / I. Az idős fák védelmének kialakulása

I.

Az idős fák védelmének kialakulása

Az öreg fák fenntartásának kérdését hazánkban először, és írásaiban többször is, Széchenyi István (1833) vetette fel. A „Pesti por és sár” c. könyvében ezeket írja: „Most még nem késő gondolni meg, hogy ...ledöntvén a százados csert, csak századok adhatják azt ismét tökéletes épségben vissza”. Szaklapunkban Illés Nándor (1879) volt az, aki „a magyar erdők óriásai és aggastyánai érdekében” szót emelt, előtte csak leírták a hazai faóriásokat (Szontagh Miklós, 1872.).

Mindezek ellenére a védelem kibontakozásának kezdetét csak századunk elejére tehetjük, amikor számtalan tanulmány foglalkozott nagy fáinkkal és sürgette megmentésüket. Néhány jelentősebb az írások közül: Borbás Vince (1886), Mágócsy-Dietz Sándor (1890), Sajó Károly (1905), Sugár Károly (1907), Gabnai Ferenc (1907), Horváth István (1907), Strausz István (1907), Szászter István (1907), Bund Károly (1908), Szerednyei (1908), Várnai Sándor (1908), Schilberszky Károly (1911). Később még gyakoribbak a tanulmányok, ezek közül is kiemelkedik Gáyer Gyula (1925, 1928, 1931), Ilosvay Lajos (1930), Dornay Béla (1931), Földváry Miksa (1929, 1933, 1934–35, 1943), Pauer Arnold (1927, 1932), Kieselbach Gyula (1939), Jávorka Sándor (1939), Kárpáti Zoltán (1956, 1958), Mezey Ferenc (1963) tanulmánya. Önálló könyvek is születtek ebben a tárgykörben. Ilyenek: Hanusz István (1903, 1905), Kaán Károly (1909, 1914,

1931), Rapaics Raymund (1910, 1927, 1929, 1934), Kenyeres Lajos (1951), Kenyeres–Tildy (1960), Keresztesi Béla (1968), Papp József (1958, 1968, 1975) és Kopasz Margit (1976) remek munkái.

Az öreg fák szépsége és nagyszerűsége művészeinket is alkotásra készítette. Ezen a téren különösen Balogh András (1968) grafikái és Vajda Ernő (1962) fotoalbuma, majd Devecseri Gábor–Vajda Ernő (1968) költői szavai és művészi fényképei fejezik ki csodálatunkat a faaggastyánokról.

Sajnos, a leírtakban alig találunk utalást Sopron és környékének nagy fáira; legfeljebb a nagycenti hársfasorról és a korábban említett Erzsébet-kert mammutfenyőjéről olvashatunk. A II. világháborút megelőzően és követően azonban volt egy-egy olyan időszak, amikor a helyi szakembereket igen foglalkoztatta a méretes és idős fák védelme. A soproni fák veszedelméről, főleg a Frankenburg úti nyárfákról, valamint az erdei „műemlékfák” védelméről írnak Varga Lajos (1930, 1936, 1937), Bakonyi László (1937) és Mészáros Sándor (1940). 1952-től „Természetvédelmi Albizottság” működik, s így 1956-tól még több tanulmány jelent meg, amelyek közül kiemelkedik Csapody István (1956, 1957), és Varga Gábor (1964, 1965), illetve Juhász Miklóssal együtt írt (1966) nagycenti tanulmánya. A nagycenti parkról és a hársfasorról az utóbbi időben külön értekezések születtek: Majer Antal (1974), Juhász Miklós (1975) és Simon József (1976), legújabbán pedig Rácz Józsefné (1979) foglalkozik doktori dolgozatában Sopron város fásításának történetével és ismerteti parkjaink faállományának állapotát.

A Sopronban székelő Erdészeti és Faipari Egyetem erdőmérnökhallgatóival negyedszázadon át többször csodáltam együtt az élő óriások hatalmas törzseit, s pihentem meg zöld palotájuk alatt. Születtek diplomatervek is, Veöreös György (1969) és Szoatak Ferenc (1964) részéről.

1984. január 1-i állapot szerint, mért adatok alapján veszem most sorra a város faóriásait. Az összehasonlítás lehetővé tétele érdekében a világ, Európa és hazánk nagy fáit is megemlítem. (Későbbi tanulmány foglalkozik majd Sopron környékének, erdeinek terebélyes és öreg fáival!)

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / II. Sopron mammutfenyői

II. Sopron mammutfenyői

1970-ben angliai tanulmányutam során a legnagyobb szakmai élményt a British Museumnak kihelyezett természetrajzi gyűjteményében az a 6 m-t meghaladó vastagságú mammutfenyő fakorong jelentette, amelyen 1330 évet számoltam meg.

Észak-Amerikában a Sierra Nevada hegységnek kanyonszerű fekvéseiben, eldugott helyen él ez a fafaj, ahol 4–5000 év alatt 140 m magasságot és 17 m mellmagassági átmérőt is elérhet, faanyagának térfogata pedig 1400 m³. Tudunk ugyan magasabb fákról, pl. az Ausztráliában élő Eucalyptus-fajokról, vastagabbról azonban alig. A brazíliai őserdőből írnak ugyan 22 m átmérőjű Eriodendron samauna fáról, ennek azonban olyan támasztó gyökérrendszere van, amely lehetetlenné teszi a pontos mérést.

Az óriás vagy mammutfenyőt aránylag későn találták meg. Az indiánok szent faként tisztelték; latin nevében is őrzi annak az indián törzsfőnöknek a nevét, *Sequojah*, aki felfedezését annakidején segítette. Ma latin neve: *Sequoiadendron giganteum*, Buchholz. Európába 1853-ban került, ekkor azonban divattá vált, s

minden kert igyekezett betelepíteni (Nemky Ernő, 1964).

Érdekes és legnagyobb fája Sopronnak az Erzsébet-kert mammutfenyője. Feltűnően emelkedik ki a park fái közül és törzsének vastagsága is tiszteletet érdemel. Szövevényes ágrendszerét igazán akkor csodálhatjuk, ha a fa alól tekintünk fel az erőt sugárzó, különlegesen sötét lombzatára, a folyamatos, szép szabályos, kúpos sátrára.

Az Erzsébet-kert lassan 250 éves lesz. Eredetileg „Neuhof” néven szerepel a mai kertnek keleti, Rák patak menti része, ahol a hajdani tulajdonosok ligetszerűen ősfákat hagytak vissza. A város 1763-ban vásárolta meg s kezdetben mereven tagolt, nyesett bokrok és fák kialakításával franciakertet igyekeztek létesíteni. Később, az 1847-es tervek tanúsága szerint, a természetességre, angol ligetes kert kialakítására törekedtek. Valószínű 1873-ban ültetik el a mammutfenyőit. Az Erzsébet-kert névvel 1899-től találkozunk. 1939-től napjainkig megyei védettséget élveznek nagy fái; 1942-ben azonban már csak a mammutfenyő él, a szilek, nyárok elpusztultak. A Sequoiáról részletes leírást Földváry Miksa (1934), Csapody István (1956.) és Varga Gábor (1965) ad, majd Veöreös György (1969) műszerekkel határozta meg méreteit (1. táblázat).

Mellmagassági átmérője ma 145 cm, töben azonban majd egy méterrel több, 242 cm. Tekintélyes a magassága is, 36 m. A fa ma 111 éves, évgyűrűvastagodása tehát évente átlag 0,65 cm. Mivel az utóbbi 49 évben a korona és a gyökérzet egyre inkább terebélyesedik, a nagyobb élettér és a nagyobb asszimilációs felület eredménye, hogy az évgyűrűsége is nagyobb, 0,72 cm. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy a magassági növekedés ma már elég jelentéktelen; az utolsó 26 évben a 8 m, évente csak 31 cm-es magasodást jelent. A fát kerítés védi attól a látogatók sajnos igen rossz szokásától, hogy a vastag szalagokban, könnyen leváló, rugalmas kérgét ledörzsölik. A törzs egyébként 7 m-ig ágat szita.

A fa a Rák pataktól DNy-ra, 100 m-re, 5 m-rel magasabb teraszon, 225 m-re a tengerszint felett él, s mély humuszos öntéstalajon ragyogóan díszlik.

Hazánkban a legméretesebb mammutfenyőnek a polgárdi kastélypark óriásfenyő fáját tartják (Papp József, 1974). Ez 180 cm átmérőjű, a töben 280 cm; 36 m magasságú. A háború alatt csúcstörötté vált, de a sérülést már többé-kevésbé kiheverte. A soproni fáknál valószínűleg nagyobbak még az iharosberényiek (178 és 153 cm vastagsággal és 30 m magassággal). Ezek ma már pusztulófélben vannak.

531. Az Erzsébet-kert 111 éves mammutfenyője (36 m magas)

54Ezek után kétségkívül a soproni óriásfenyő következik. Az Erzsébet-kertben egyébként él egy kisebb méretű mammutfenyő is (vastagsága 110 cm, magassága 26 m). A Zettl-löverben 3 db tenyészik, amelyek közül a legméretesebb adata: 111 cm mellmagassági átmérő és 30 m magasság. A nagycenki parkban 147 és 137 cm vastag és 40 m magas óriásfenyők díszlenek (Varga Gábor, 1964).

2. Az Erzsébet-kert mammutfenyője (mellmagasságban 145 cm, tőben 242 cm)

Egyetemünk botanikus kertjében 4 db fiatal ültetésből származó mammutfenyő él; a legnagyobb ezek közül már elérte mellmagasságban a 90 cm-t és magasságban a 28 m-t. Talán érdekességként megemlítem, hogy Selmecbányán nemcsak az ősi Erdészeti Akadémia elé ültettek a századforduló táján két mammutfenyőt (ennek utánpótlására került 20 évvel ezelőtt a soproni főépületünk elé is kettő). A selmeci botanikus kertben már a XIX. század végén két sort telepítettek, amelyek látványa ma egyedülálló, hangulata magával ragadó. Selmecbányán a hajdani professzorok lakóházait könnyű felismerni, mert előkertjükben egy-egy nagy Sequoia áll. (Sajnos, az élő fák vastagságát az irodalom igen sokféleképpen jelzi; mi erdészek a mellmagasságban, 130 cm-en, a kertészek a derékmagasságban mérik, 100 cm-en. A tővastagság is lehet a föld felszínén 10 cm-en, de van, aki 40 cm magasságban méri. Ezért a rangsor is elég bizonytalan, amelyet csak fokoz az is, hogy a mérés időpontját sem tüntetik fel.) (1–2. kép).

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / III. Sopron nagy platánjai

55III.

Sopron nagy platánjai

Életemben látott legnagyobb élőfaként azt a keleti boglárát (*Platanus orientalis* L.) tisztelhetem, amely alatt 1974-ben jugoszláviai tanulmányutam során, Dubrovnikot (Ragusa) megelőzően 15 km-re fekvő Trsteno (Cannosa) botanikus kertje bejárata előtt megpihenhettem.

3. Juharszerű platán az óvári parkban

Töltöttem ugyan Isztambul mellett a következő évben Bulyukderén egy hetet, ott, ahol az Erdészeti Fakultás működik, és kerestem azt a legendás, szakmailag sokszor leírt platáncsoportot, amelynek egyik nagy fája 10 m (?) átmérőjű volt és hajdan odvában vendéglőt működtettek. Ez azonban már a múlté. Viszont festői ott az Erdészeti Kar épületcsoportja előtti utca keleti platán kettős fasora.

Térjünk azonban vissza a „cannosai platánokhoz”. (1899-ben ilyen címen írta le ezekkel kapcsolatos élményét az Erdészeti Lapokban Bedő Albert.) Közvetlen a dalmát tengerparton, 92 m-re a tenger színe

felett, karsztmészkon, s vörösbagyag talajon élnek. A körzet száraz bokros karsztvidékén a platánok és a botanikus kert 56 oázisként hatnak. A fák közelében ugyanis igen erőteljes karsztforrás található. Ennek a vízfolyásnak valamint a tenger párák levegőjének köszönhető, hogy a 400 évnél is idősebb boglárfa ma is igen életerős. Bedő Albert 1373-at, A. Ugrenovic viszont az 1399. évet írja ültetésükre. Az egyik legenda szerint Kisásziából hozták kalózkodó a vesszőt és megmenekülésük emlékére 4 db-ot dugtak le a forrás környékén, ebből maradt meg kettő. A telepítés időszakában a Raguzai Köztársaságé volt a terület.

1803-ban már 319 cm, 1952-ben a nagyobb méretű platán mellmagassági átmérője 362, ottjártamkor, 1974-ben 384 cm volt. A platánok magassága 40 m, a korona átmérője 46 m, tehát 1600 m² az alapterülete. Nem véletlen, hogy Bedő szerint egy zászlóalj katonaságot, illetve több mint 1000 embert volna képes befogadni óriás sátra.

4. A Széchenyi tér elődje, a „Promenádnak” 1860-ban platánokkal

A nagy törzs erősen terpeszes és a tőnél majd kétszer nagyobb az átmérője: 669 cm. Ez 21 m kerületnek felel meg, 10 ember sem tudja tehát körülfogni az óriást. 6 m-ig a törzs ágtszta, onnan felbomlik, és hatalmas ágai közül több, az 1 m vastagságot is eléri, ezek visszahajlanak a földre. Egy óriás ág áthajol a műúton és a botanikus kerttel szemben létesült település emeletes házainak ablakát súrolja. Beszélték, hogy az előző évben nagy viharban egy óriás platánágot letört a szél és egy francia turistát agyonnyomott. Tito ennek ellenére nem engedte, hogy a fát felnyessék, illetve kivágják. A kisebb fát a háború során súlyos kéreksérülés érte és emiatt növekedésében visszamaradt.

Az athéni tudósok a bölcsék fájaként, „arbor sapientiae” névvel illették azokat a nagy platánokat, amelyek alatt tanítottak. A nagyság, az erősség és a méltóság fájaként is tisztelték a platánt, s nevét „arbor

majestatis” névvel egészíthetjük ki.

575. A múzeumkert hímivarú óriás páfrányfenyője

A hazai platánok természetesen jóval fiatalabbak és kisebbek, de fajuk sem azonos a balkáni keleti boglárfákkal. A XIX. század elején a hazai kastélyparkok fő fafaja a platán volt a vadgesztenyével. Csak később törnek be a fenyőfélék, majd még később az egzóták. Radics Ferenc (1976) tanulmánya alapján, aki a levél 58főér szögek viszonyát vizsgálta, igazolta, hogy nem a keleti és nyugati platán keresztezéséből származó hibrid (*Platanus acerifolia*) a hazai boglárfánk, hanem egy juharszerű, ősi platán (*Platanus*

aceroides Moeppl./Heer) díszlik parkjainkban.

A Kertészeti Lexikon (1963) szerint hazánk legméretesebb platánfája Debrecenben, a Nagyerdőn díszlik: mellmagasságban az átmérője 280 cm. Saját méréseim alapján ezután a körmendi kastélypark óriás platánja következik (Majer Antal, 1976), amely 248 cm vastagságú, 28 m magasságú és koronája 45 m átmérőjű. Kaán Károly (1931) még 191 cm átmérőjűnek találta a fát, 45 év alatt 6,5 mm évgyűrűvastagodást tapasztaltunk. A fa tehát a XVIII. század végén kerülhetett helyére.

Budapest legméretesebb fája is platán és a Lukács fürdő udvarát díszíti: 245 cm vastag és 25 m magas. Megjegyzem, hogy igen nagy platánok díszlettek a pápai kastélyparkban, legnagyobb fáját azonban 1947-ben vihar döntötte ki, mellmagasságban 235 cm volt; a ma élők között is van 2,23 m vastagságú. Eger strandján is él óriás platán, 217 cm vastagsággal.

A Sopron környéki platánok csak ezek után következnek. Vidékünk gyönyörű díszeit a nagycenki parkban és dülőin élő közel 160 fa, illetve platánsor adja. A legméretesebb ma eléri a 150 cm-t, magassága a 40 m-t. Bár nem idősek, de nevezetesen a soproni Paprét boglárái. Az Ikva öntéstartalaján álló rétet, amely a Szt. Mihály plébániáé volt, 1833-ban vásárolta meg a város. 1869-ben épült a tornacsarnok és 1871-ben ültették el a ma is díszlő boglárákat. A fák 1939, illetve 1952 óta megyei védettségűek. A Varga Gábor (1965) szerint 94 éves platánok legmagasabb és legvastagabb törzse 22 m, ill. 121 cm. Majer Antal (1983) szerint 112 évesek, a magasság alig változott, 22 m, a legméretesebb vastagsága azonban 130 cm. Az Erzsébet-kert második legnagyobbja is platán. A Rák patak szélén, az átjáró út hídján tövében élő fa 122 cm vastag, 22 m magas; a koronaátmérője 36 m.

Egyébként a platánfásítást hajdan jobban felkarolták városunkban. Már 1814-ben a mai Széchenyi-tér helyén kialakított „Promenádot” „napkeleti platánokkal” ültették be. A két tó feltöltése után 1828-ban *Széchenyi István* által ajándékozott nyárákkal és szomorú fűzzel fásították. A legkisebb tavat a tér déli felén csak 1846-ban töltötték fel és ezután vált teljessé a sétater, amely 1897-ben kapta a Széchenyi szobrot és a ma is használt elnevezését (3–4. kép).

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / IV. A város páfrányfenyői

IV. A város páfrányfenyői

Kína–Japán különleges adottságú, keleti szigetvilága őrizte meg az emberiség számára azt a fafajt, amelyet sem fenyőnek, sem lombfának nem nevezhetünk. Átmenet a két nagy fajcsoport között. Ernyőszerű levelei szinte a fenyőtű összeillesztéséből, összenövéséből keletkeztek. Egyivarú, tehát vagy hím, azaz porzós virágokat, vagy nő, azaz termővirágokat találunk egy-egy ginko-fán. Latin neve: *Ginkgo biloba* L.

A páfrányfenyőt 1730–50 között hozták be Európába. 1808-ban, az acsádi kastélyparkban ültették el hazánkban az elsőt, majd ezt követően 1849-ben Pesten a Fűvészkertben telepítették. Az acsádi mellmagasságban 130 cm, a magassága 20 m, a budapesti mellmagasságban 1 m körüli. A legméretesebb ginkofát a gyulai Várkertben találjuk, mellmagasságban 150 cm és a magassága 25 m. Igen szép sudaras törzsű példánya él a keszthelyi Helikon parkban: 102 cm vastag, 27 m magas és hímivarú. Az arborétumokban és a kertekben a páfrányfenyő igen kedvelt különleges díszfa; Szegeden és Szombathelyen

még utcai sorfásításban is találkozunk vele.

Sopronban a legméretesebb ginkofa-párt a soproni Múzeum előkertjében találjuk. Ezek viszonylag alacsonyak, 16–18 m-esek, mellmagassági átmérőjük azonban jelentős: 105, ill. 48 cm. Sajnos, egyike, a kisebbik fa nőivarú. A közelség miatt tökéletes a beporzás, rengeteget terem. Termése húsos, kocsonyás, igen kellemetlen illatú, ezért zavarja a környéket. Nem véletlen, hogy újabban igyekeztek ültetéskor hímivarú ginko-csemetét választani. Erre a lehetőség adott, mert a hímivarúak már csemetekorban 2 héttel korábban fakadnak és ősszel is két héttel hamarabb sárgulnak (Papp József, 1958).

60 Sopronban egyébként az Erzsébet-kertben és az egyetem Arborétumában igen szép növésű, de fiatalabb páfrányfenyők élnek. A legméretesebb Erzsébet-kerti 68 cm vastag és 21 m magas. A Botanikus-kertben élő 57 cm vastag és 20 m magas.

A Múzeum-kerttel kapcsolatban egyébként időszerű megjegyezni, hogy hajdan a Deák-térhez (ma: Május 1. tér) tartozott. 1830-ban kezdik a Rák patak mentét fásítani (éppen a mai Múzeum-kertet érintve) japán akáccal és vadgesztenyesorral. 1841-ben Széchenyi javaslatára eperfákat ültetnek; „szedrest” hoznak létre. 1896-ban lesz Deák-tér. Jóval előtte megindult már a Rák patak beboltozása. A lefedés folyamatosan egészen 1933-ig tartott. 1972-ben részben felújítják a Május 1. teret; elrendezése, fásítása azonban ma sem elég megnyugtató. A Városi Tanács 1939-ben hozott határozata végrehajtásával, azaz a nagy fákat fenntartó Múzeum-kertnek a Deák-térhez csatolásával segíthetnénk a Május 1. tér korszerű kialakítását (5. kép).

A Múzeum-kert 20–22 m magas, tekintélyes lombfái között a *japán akác* (*Sophora japonica* L.) a legvastagabb; 119 cm mellmagassági átmérőjű, majd a 8 db *magaskőrishől* (*Fraxinus exelsior* L.) a legvastagabbak (116, 98 és 89 cm) következnek.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / V. Lövéri és bánfalvi nagy gesztenyefák

V.

Lövéri és bánfalvi nagy gesztenyefák

A Soproni hegység keleti lejtőin szelídgesztenyes-kocsánytalan tölgyesekből (*Castaneto-Quercetum petraeae*, régebben *Castanetum sativae-noricum*) alakították ki azokat a lövéri kerteket, amelyekben uralkodó gyümölcsfa már évszázadok óta a szelídgesztenye: *Castanea sativa* Mill.

Hosszú-lándzsás, szálkásfogú levelei; később június végén hernyószerűen lógó barka-virágai; októberben érő, tövises kupacsa, s az abból előbukkanó fénylő, édes makkja mind olyan jelleg, amely sajátossá és kedvelté teszi a gesztenyefákat és vele a soproni lövéreket. Óriás koronái, vastag törzse megszokott jelenség a táj kertjeiben és erdeiben egyaránt.

Mindezek ellenére sokáig vitatták őshonosságát. A történeti okmányokkal és növényföldrajzi elemzésekkel ma már hitelt érdemlően igazolták természetességüket. A vitát még Plinius idézte elő: a rómaiak természetírója szerint ugyanis Kisázsziából származik, a görögök hozták volna be Itáliába és innen a rómaiak terjesztették el a Földközi-tenger déli részén. Kerner Antal (1865) a soproni gesztenye megjelenését a törökök idejére teszi. Mollay Károly (1960) már 1487-től, Csapody István (1959, 1969) tanulmányai szerint pedig 1540-től szerepel a soproni oklevelekben. Blattny Tibor (1911), Fekete L.–Blattny (1913) még a Kerner-féle álláspontot hirdeti annak ellenére, hogy Borbás Vince (1879) már őshonosnak tartja. Később, különösen Boros Ádám (1924), Pauer Arnold (1927), Gáyer Gyula (1928, 1929), Rapaics Raymund (1930), Horváth A. O. (1959), Jávorka S., Maliga P. (1963), Kárpáti Z. (1956, 1958), Csapody I. (1959, 1969), Mollay K. (1960, 1964) stb. áll ki a természetes gesztenye előfordulása mellett, hiszen Dunántúlon 1203 óta adathozható.

A régebbi közlések tekintélyesebb méretű szelídgesztenye törzseket közölnek. Főző Géza (1938) 197, 171

és 128 cm átmérőjű fákról ír Bánfalváról. Ma a legtekintélyesebb bánfalvi gesztenyét csak 129 cm vastagnak találtuk, igaz, hogy ez töben 242 cm, a magassága pedig 17 m.

A soproni Felsőlövérekben, a Kökényes-köz 5. sz. ház kertjében mellmagasságban 126, töben 175 cm vastag gesztenye él, 18 m a magassága. A fagyöngy (*Viscum album* L.) igen károsítja. Méretes a Zerge út 39. sz. ház kertjének gesztenyéje is, mellmagassága 122 cm, töben 240 cm, és 18 m magas. Karner Ödön (1975) volt tulajdonos (ma: Szabó Károlyé) a fát 350 évesre becsüli. 1932-ben ugyanis kivágatott hasonló méretű öreg fát, amelynek бүtүjén 300 évet számolt. Az eltelt idő óta az is 350 éves lehetne.

A Lövérek, a bánfalvi és ágfalvi gesztenyések összes területe Föző Géza szerint 1938-ban 115 ha volt. Azóta emelkedett térfoglalása új (pl. a Fáber-réti) telepítésekkel. Jávorka–Maliga (1969) gesztenye-monográfiája a törzsek számát Sopron körül 31 671-nek mondja.

61Az összehasonlítás végett megemlítem, hogy Magyarország sokáig legnagyobb fájaként a Kőszeg-Királyvölgy-i gesztenyét emlegették. Boros Ádám (1924) 255, Gáyer Gyula (1928) 295, Papp József (1968) 318 cm vastagnak és 800 évesnek tartja. 1968-ban pusztult el. Ennél is nagyobbak írják azt a gesztenyét, amely Velemben hajdan élt: Boros Ádám 478, Gáyer Gyula 374 cm-nek írta. Az eltérések részben a mérés magasságával, részben a pusztulás során levált kéreg hiányával magyarázhatók. A szelídgesztenye fák általában igen terpeszesek, szinte gyűrűszerű kitüremkedéssel nyújtanak tápláló otthont sarjaiknak és emiatt a töátmérő általában 1 m-rel is meghaladhatja a mellmagassági átmérőt.

A cáki Jagodics-kertben élő szelídgesztenyét tartjuk ma a legnagyobbak és a legidősebbnek. Papp József (1968) szerint 287 cm a vastagsága és 25 m a magassága; a fa kora pedig 900 év. További méretes gesztenyefák élnek Iharosberényben (255 cm), Szentgyörgyvároton (239 cm), Nagymaros Kálvária-dombján (223 cm).

A Soproni Városszépítő Egyesület évek óta szorgalmazza a szelídgesztenye ültetését. Féláron bocsát oltványokat, suhángokat a város kertészkedő lakóinak; így kívánja biztosítani a szelídgesztenyések fennmaradását és kiváló termést adó, s a ma oly fenyegető „gesztenyevésznek” ellenálló nemesítését (6–10. kép).

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / VI. Nyárák és szilek

VI. Nyárák és szilek

A soproni nagy fák áttekintését nem lehet befejezni anélkül, hogy a hazánkban legnagyobbra nőtt ősi nyár és szil fajokkal ne foglalkozunk. Ebben a tekintetben is jellemzőek, vagy még inkább jellemzőek voltak a soproni óriás példányok.

Alig két évtizeddel ezelőtt Varga Gábor (1965) még az Erzsébet-kert legméretesebb fájaként a *feketenyárat* (*Populus nigra* L.) írta le, amelynek akkor mellmagassági átmérője 169 cm volt és a magassága 17 m. Elpusztult tönkjét sokáig csodáltuk, de ma már az is elkorhadt. Földvály Miksa (1934) az Erzsébet-kerthez vezető úton, a Rák patak mellett, 3 óriás kanadai nyárról ír: 22–24 m magasak, átmérőik pedig 169, 162 és 145 cm voltak. 1937-ig folyt a vita a pusztulásukról.

Ma *fehérnyárból* (*Populus alba* L.) találunk méretes facsoportot a Rák patak partján. A magasságuk 26 m és a legerősebb törzs mellmagasságban 105 cm.

Hazánkban egyébként a legméretesebb fát sokáig a feketenyár jelentette. Debrecenben élt a savóskuti erdőben a „bényei nyár”: átmérője 605 cm volt. 1960-ban villámcsapás áldozata lett. Ugyanígy érdemes megemlíteni a martonvásári „Beethoven-fát”, amely 280 cm vastag volt és 1930-tól kidőlve tengődött, s még így is csodájára jártak. A ma élő legnagyobb feketenyár a budapesti László-kórház kertjében él és 261 cm átmérőjű.

A fehérnyárok közül a tápéi ártéren díszlő és 250 évesnek tartott, 318 cm vastag, valamint a dobai kastélykert hasonló méretű óriásai vezetik a sort. Szeged-Rivóerdő Kiss Ferenc emlékfái között is akad 175 cm-es.

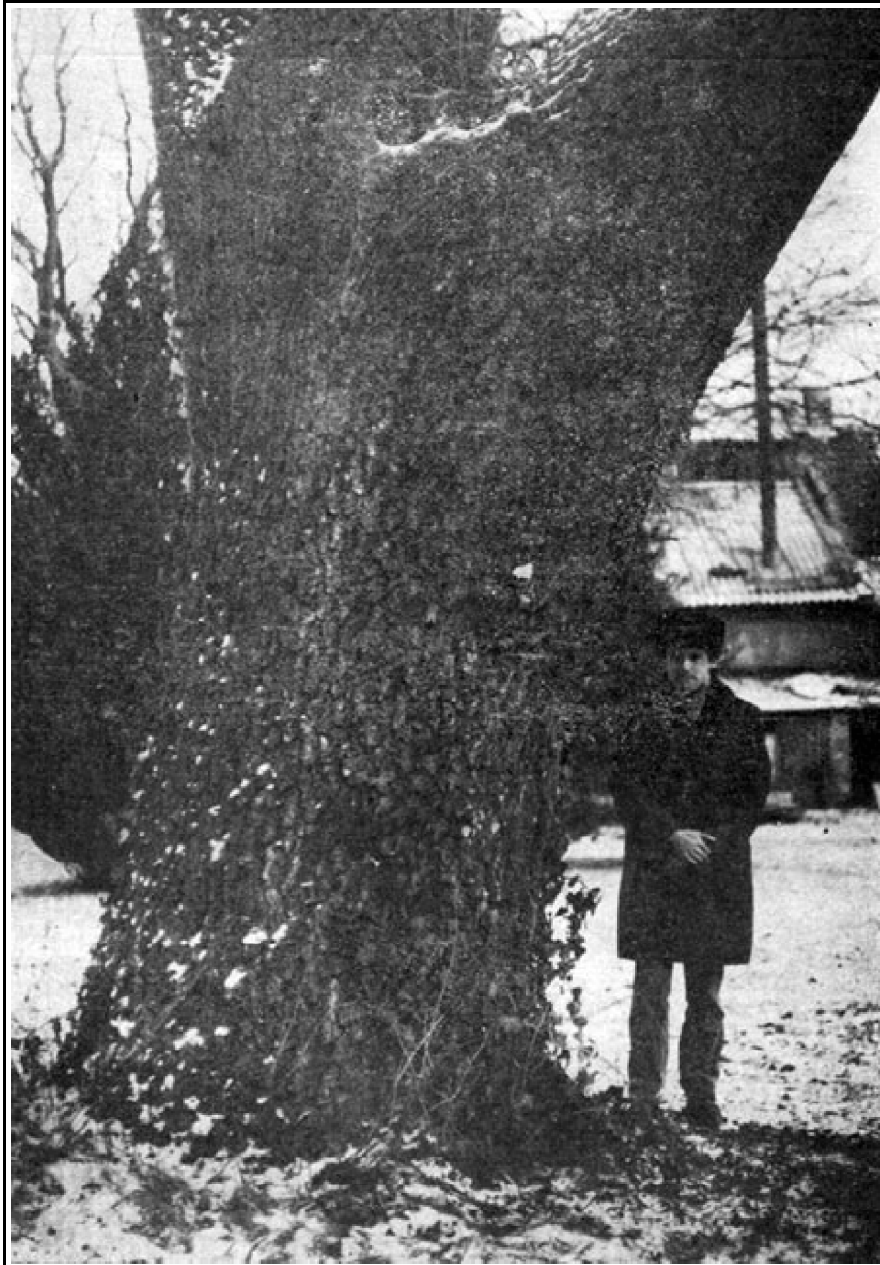
Ha méretükben nem is a legnagyobbak, hosszú életük és sajátos helyzetük miatt a *szilekhez* fűződik a legtöbb legenda. A soproni Erzsébet-kertben mindhárom faja képviselt volt, tehát élt mezei-, hegyi- és vénicszil is. Ma csak hegyi szil (*Ulmus glabra* L.) díszlik; éppen eléri vastagsága a 100 cm-t, magassága pedig a 22 m-t. A többiek – bár védettek voltak – elpusztultak. Földváry Miksa (1934) 137 és 131 cm vastag és 20 m magas mezei szilekről ír még.

Ismeretes, hogy egy évszázadon keresztül Balatonakarattyán a „Rákóczi szil” volt a Balaton-környék leghíresebb fája. 1968-ban azonban már nem hajtott ki, tönkjét ma is a csodálat övezi, 236 cm vastag és 12 m magas volt; a kora pedig 410 év (Mezey Ferenc, 1963). Mivel megyénkben élt, érdekes megemlíteni, hogy Ménfőcsanak határában is élt egy nagy „Rákóczi-emlékfa” mezei szilből, amelynek mellmagasságban 223 cm volt a vastagsága (Földváry Miksa, 1934).

A félévszázada megjelent szilfavész ellenére élnek hazánk parkjaiban méretes szilek. Különösen a martonvásári (217 cm), a sopronhorpácsi (175 cm) és a Tata kastélyparki (167 cm vastagságúak) tiszteletreméltóak. A soproni erdőben is találkozunk nagy szilfákkal, erről majd másutt (11. kép).

627. Japánakác (Sophora) a múzeumkertből (119 cm vastag)

638. A múzeumkert tucatnyi magaskörise közül a legméretesebb (116 cm vastag)

649. A lövéri nagy gesztenyefák egyike (350 éves, mellmagasságban 122 cm, tőben 240 cm vastag)

6510. A szelídgesztenyefa jellemző ágrendszerre és sűrű, lándzsás levélzete

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer
Antal: Sopron faóriásai / VII. Sopron tiszafái

66VII.
Sopron tiszafái

Európa mérgező „ördögfájából”, lassan növekvő, de hosszan élő (mindössze 1 mm vastag az évgyűrű!), nehéz,

sötét színű „ébenfájából” Sopronban is találunk tekintélyes méretűeket. Bár a Sopron környéki erdőben nem őshonos, sok legenda övezte fáját régtől fogva kedvelt díszfaként telepítették. A Kossuth Lajos utcán sorfásításra is hasznosították. Ma is díszlenek itt örökzöldjei a házak előkertjeiben.

A tiszafa (*Taxus baccata* L.) országos összeírása során jelentős szerepet kaptak a soproni tiszafák (Majer Antal 1980. évi könyve!). Az evangélikus temetőben a Boór-család sírján, az északi kertfal mellett díszlik az a tiszafa, amely méreténél fogva az első 20 közé sorolható. Közel 100 éves, mellmagasságban 60 cm, magassága 12 m, koronaátmérője 7 m. Nőivarú, de a temetőben több kisebb-nagyobb hímivarú egyed is van, ezért igen gazdagon terem. Piros magköpenyű, barna magja szanaszét hullik, remekül újul fel természetes úton. Egyébként a temetőt az Ikva hajdani árterén, öntéses erdőtalajon eredetileg gyertyános-kocsányos tölgyes helyén alakították ki, 180 m-rel a tengerszint felett fekszik.

Említésre méltó, mert nagyságban 25. az országban, az Alsólövérék Panoráma út 6. sz. alatti ún. Proszvimmer-villa kertjében álló nőivarú tiszafa. Többször 80 cm magasságban 10 és koronaátmérője is 10 m. A tő felett hamar 10 ágra bomlik; a legvastagabb ága is 40 cm. Gneisz törmeléken pszeudoglejes barna erdőtalajon, *Luzula albida* acidofil-gyertyános-tölgyes helyén, illetve gesztenyes-kocsánytalan tölgyes helyén tenyészik óriás bokra.

A Felsőlovérékben is él egy óriás tiszafa, amelynek különösen igazi faalakja a megnyerő. A Kökényes köz 3. sz. alatti ún. Kubinszky-ház előtt díszlik. A házat 1892-ben építették és a fát a házzal egyidőben ültették, tehát idősebb mint 90 éves. Tőátmérője 53 cm és igen magas, 15 m. E tekintetben majd a legmagasabb hazai tiszafánk. Koronaátmérője 8 m; 2 m-ig ágatizta, felnyesett, és itt ketté is ágazik. 1962-ig kúpalakúra nyírták, tehát a törzset alig 30 éve, hogy nőni engedték. A tiszafa 300 m-re a tengerszint felett, hajdani acidofil gyertyános-kocsánytalan tölgyes erdőársulás helyén nő, gneisz törmeléken pszeudoglejes barna erdőtalajon. A hazai sorrendben a 42. (Majer Antal, 1980).

Az egyetem botanikus kertjében több méretes tiszafa áll. A legnagyobb nőivarú 35 cm vastag, mellmagasságban, és 10 m magas. Igen sokat terem és jól újul természetes úton. A kert régi területének ÉNy-i szegélyét szinte ellepte már újulata. Termőhelye 220 m-re van a tengerszint felett, lejtőhordalék- és pszeudoglejes barna erdőtalaj közötti átmeneti talajtípuson, hajdan gyertyános-kocsányostölgyes helyén virul ragyogóan (12–13. kép).

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / VIII. Sopron cédrusfái

VIII.

Sopron cédrusfái

A Földközi-tenger meleg, kiegyensúlyozott, párás éghajlatának Magyarorszáig való felnyúlását több mediterrán flóraelem, köztük jó néhány fás növény megjelenése tanúsítja. Hazánk meleg fekvésű, tó melléki vagy délnyugati tájain a fiatalkori védelem után még olyan igazi, örökzöld mediterrán fák is szépen díszlenek, mint a cédrusok. A hazai cédrus fákról Barabits Elemér (1966) értekezik részletesen.

Hazánkban a legelterjedtebb és növekedésben is igen kedvező Észak-Afrika, Algír és Marokkó Atlasz hegységének cédrusa, a *Cedrus atlantica*, Manetti. Az elő-ázsiai libanoni cédrus, a *Cedrus libani*, Loud. már érzékenyebb a szélsőséges időjárásra. Ennek ellenére találunk arborétumainkban tekintélyes

példányokat. Még érzékenyebb, főleg a hidegre, a himalájai cédrus, a *Cedrus deodara*, Loud., ezért csak elvétve találkozhatunk vele hazánkban.

6711. A Városszépítő Egyesület féláron nemes oltatványokkal látja el a várost

6812. Tiszafa az Erzsébet-kertben

6913. Az Erzsébet-kert tiszafájának ágrendszere

Sopronban és közvetlen környékén a két mediterrán cédrusfa méretes, idős példányaait találjuk. Mindez Sopron nyugatias, szubalpin, védett fekvését, szelíd, mérsékelt hideg éghajlatát jelzi. A cédrusok jellemző kúpos, örökzöld koronáját, fényes törzsét, csokrokban álló tűleveleit a természet is dekorációra teremtette.

Hazánkban a télálló *atlaszcédrus*, még hozzá a kékes-szürke tűjű változata terjedt el. Hazájában 50 m magasra és 2,5 m vastagságra is megnő. A Sopronhoz közel fekvő pinnyei kastélypark kiemelkedő, s hazánkban talán legnagyobb kék atlaszcédrusa díszlik; 108 cm mellmagasságban az átmérője és 24 m a

magassága. A soproni atlaszcédrusok fiatalabbak, de igen szép piramis változatok. Ilyen él a Botanikus kertben; dacára annak, hogy csak 52 éves, 42 cm az átmérője, és 22 m a magassága.

Kis-ázsiai tanulmányutam során, 1975-ben Kis-Ázsia nyugati hegyein, a Taurus-hegységben több évszázados, mesés formájú *libanoni cédrusban* gyönyörködhettem. Itt értettem meg Csontváry vonzalmát ehhez az utolérhetetlen szépségű fához. Már az ókorban hajóépítésre igen pusztították és csak kis csoportjai maradtak fenn, elsősorban a ma sokat szenvedő Libanonban, amelynek nemzeti zászlóját is díszíti. A libanoni cédrusból Alcsút mellett, a csaplári erdőben él hazánkban a legméretesebb: ma 164 éves, 125 cm vastag és 26 m magas. A soproni Felsőlővérekben az ún. Zetl-kertben nő méretben a következő példány. Barabits (1966) 60 cm vastagságúnak és 16 m magasnak méri. A ma 113 éves cédrus 85 cm átmérőjű és 25 m magas. Megjegyzem, hogy a közeli dénesfai parkban is él egy szép példány, 83 éves, 80 cm vastag és 16 m magas.

A hosszú tűs, szomorú alakú *himalájai cédrus* fagyérzékenysége miatt alig él meg hazánkban. Idős példányát csak Iharosberényben találjuk: 178 éves, 145 cm átmérőjű és 25 m magas remek példány.

Más fajcsoportba és fajba tartozik a gyantás cédrus, a *Heyderia decurrens* K. Koch. Ez a faj Észak-Amerika nyugati partvidékéről került Európába és ma hazánk parkjaiban sem ritka. Szép piramis alakú koronája, bodrosan álló ágrendszere különleges szépséget kölcsönöz a fának. A legméretesebb példány Iharosberényben él, mellmagassági átmérője közel 100 cm. A Lővérekben, a Zetl-lőverben a legméretesebb 88 cm vastag és 22 m magas; így igen előkelő, méretben a második helyet foglalja el az országban. A termőhely 265 m-re a tengerszint felett, savanyú agyagbemosódásos barna erdőtalaj. A kert helyén eredetileg acidofil gyertyános-kocsánytalan tölgyes erdő volt, amelyre a cserjék és a lágyszárúak ma is utalnak.

A cédrusok különlegesen szép alakú örökzöldek, Sopron sajátos kiegyensúlyozott éghajlatát kedvelik, ezért több figyelmet érdemelnének a köztetek parkosítása és a kertek díszítése során (2. táblázat; 14–16. kép).

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer Antal: Sopron faóriásai / IX.

IX.

Összefoglalásként jólesően állapíthatjuk meg, hogy Sopron régi hagyományához híven folytatja fás kultúrájának védelmét, fokozza erőfeszítéseit újak létesítésére és embert szolgáló sokoldalú hasznosításuk növelésére. Ma nem a faanyagért tesszük mindezt, hanem a fák által a városi ember részére nyújtott kedvező környezet kialakításáért; elsősorban a lég, a víz és a talaj károsodásának megakadályozásáért. S nem utolsó sorban számolunk azzal, hogy a fák üdítik a lelket, pihentetik az idegrendszert, gondolatot ébresztenek és a szépségükkel gyönyörködtetnek s reménnyel hirdetik a jövőt!

Ez utóbbiakra elsősorban az óriásfák figyelmeztetnek. Devecseri Gábor költői szavaival:

*„Itt maradtunk utóvédnek,
megmutatni:
nem mindent tudnak az évek
földre csapni,*

*szétmorzsolni, szerteszórní,
eltaposni.
Itt maradtunk lombnak fátylát
száz jövendő éjszakán át
a jövővel egybemosni.”*

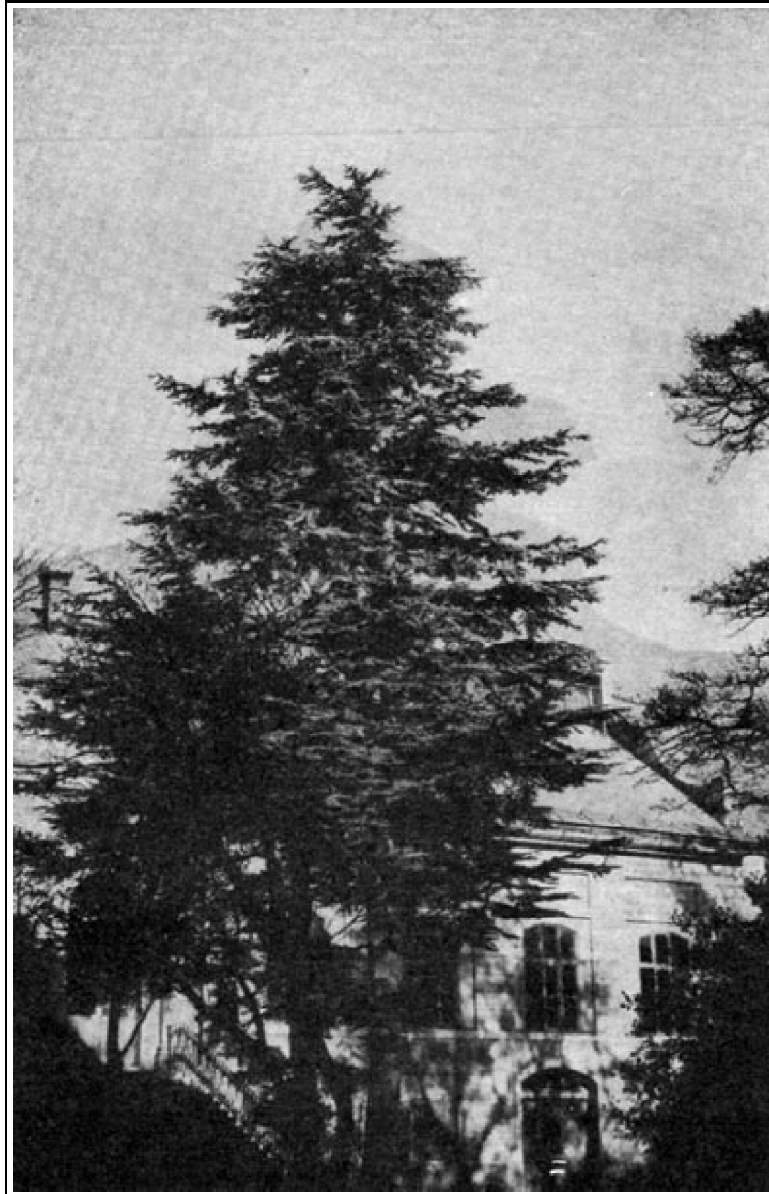
7114. Az evangélikus temető szép törzsű, óriás tiszafája

**1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Majer
Antal: Sopron faóriásai / Irodalomjegyzék**

72 Irodalomjegyzék

- Balogh András (1968): Magyarország nevezetes fái. Bp.
- Bakonyi László (1937): Beteg volt-e a Frankenburg úti nyárfa? Soproni Hírlap, IV. 15.
- Barabits Elemér (1966): A cédrusokról. EFE Tud. Közl. 1–2. sz.
- Bedő Albert (1899): A kannosai platánfák. E(rdészeti) L(apok), 1147–1151.
- Blattny Tibor (1911): A szelídgesztenye elterjedése és tenyészeti viszonyai a Magyar Állam területén. Erd. Kis. 13.
- Borbás Vince (1879): A szelídgesztenye hazánkban. TTK. 11.
- Boros Ádám (1924): Az édes gesztenye hazánkban. TTK. pótf. 56.
- Bund Károly (1908): A tipikus erdei növényzet megóvása. EL. III. f.
- Csapody István (1956): Természetvédelmi feladataink, SSz. 3. sz.
- Csapody István (1956): Természetvédelmünk időszerű kérdései. SSz. 2. sz.
- Csapody István (1957): A soproni mammutfenyő. SSz.
- Csapody István (1959): A Sopron környéki szelídgesztenyések. SSz. 6. sz.
- Csapody István (1969): Die Kastanienwälder Ungarns. Acta Bot. Hung. 15.
- Dornyay Béla (1931): Három zalamegyei öreg fáról. TTK. 63.
- Földvály Miksa (1929): A Balaton környékének természeti emlékei. TTK. ERD. Kis.
- Földvály Miksa (1933): A Bakony-hegység és a Bakonyalja természeti emlékei. EL.
- Földvály Miksa (1934/35): Felsődunántúli természeti emlékek. EL.
- Földvály Miksa (1943): Hazai védett természeti emlékek. TTK. pótf.
- Főző Géza (1938): Soproni gesztenyések. SSz. 2. sz.
- Gabnay Ferenc (1907): Élő szobrok. A kor. 20. sz.
- Gáyer Gyula (1925): Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenoricumi flórasáv. Vasvárm. Múzeum Évk. 1.
- Gáyer Gyula (1928): Átalakuló fák. TTK. 39. pótf.
- Gáyer Gyula (1928): A gesztenye. TTK. 60.
- Gáyer Gyula (1929): A három király gesztenyéinek pusztulása. TTK. 61.

- Gáyer Gyula (1931): Öreg fák védelmének ritka példái. TTK.
- Hanusz István (1903): A fák birodalmából. Athaeneum K. Bp.
- Hanusz István (1905): Fűben, fában. TTK.
- Horváth A. O. (1959): Mecseki gesztenyések. Janus Pann. Múzeum Évk.
- Horváth István (1907): Magyarország faóriásai és legöregebb fái. Pesti Hirlap, VI. 9, 14.
- Illés Nándor (1879): A magyar erdők óriásai és aggastyánai érdekében. EL.
- Ilosvay Lajos (1930): A természet védelme külföldön és hazánkban. TTK. XI. sz.
- Jávorka Sándor (1934): Egy évszázados tölgy halálára. TTK.
- Jávorka Sándor–Maliga Pál (1969): A gesztenye. *Castanea sativa* Mill. Magyarország kultúrflórája VII. k. 16. f. Ak. K. Bp.
- Juhász Miklós (1975): Nagycenki park. Élet és Tud. 6. sz.
- Kaán Károly (1909): A természeti emlékek fenntartása. Bp.
- Kaán Károly (1914): A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez. Bp.
- Kaán Károly (1931): Természetvédelem és természeti emlékek. Bp.
- Karner Ödön (1975): A szelídgesztenye (kézirat).
- Kárpáti Zoltán (1956): Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. Beta Bot. II. k.
- Kárpáti Zoltán (1958): A természetes növénytakaró és a kertészeti termesztés közti összefüggés Sopron környékén. SSz. 11.
- Keresztesi Béla (1968): Magyar erdők. Bp.
- Kenyeres Lajos (1951): Természetvédelem. Bp.
- Kenyeres Lajos–Tildy Zoltán (1960): Védett természeti ritkaságaink. Bp.
- Kieselbach Gy. (1939): Öreg fák kora. TTK. 71.
- 73Kopasz Margit (szerk. 1976): Védett természeti értékeink. Bp.
- Majer Antal (1972): Évgyűrű-kronológia. Az Erdő, IV.
- Majer Antal (1974): A Sopron körüli erdők átalakítása és Muck Endre tevékenysége. SSz.
- Majer Antal (1974): A nagycenki hársfasor fenntartási munkáiról. (Szakvélemény. Kézirat).

15. Libanoni cédrus a Zettl-lövérben

Majer Antal (1976): Can the hybrid origin progeny of plane-trees repress the hasis species in two centuries? *Acta Agronomica*, 25, 1–2. sz.

Mezey Ferenc (1963): A balatonakarattyai szilfa. *Búvár*. 6. sz.

Mészáros Sándor (1940): Műemlékfák a soproni erdőn. *SH*. VII. 13.

Mollay Jánosné (1972): A soproni közjóléti erdők. *Az Erdő* IV.

Mollay Károly (1960): A soproni szelídgesztenyések történetéhez. *SSz*.

74 Mollay Károly (1964): Jövevényező-kutatás és tárgytörténet (Kny. a Nyelvtudományi Értekezések 40. számából).

Muraközi Tamás (szerk.) (1963): Kertészeti Lexikon. Bp.

Nemky Ernő (1964): Földünk faóriásai. Term. Tud. Közl. 6. sz.

Papp József (1959): Becsüljük meg élőfagyűjteményeinket. Az Erdő, 5. f.

Papp József (1968): Védett területek, növény- és állatritkaságok. Bp.

Papp József (1975): Magyarország védett területei. Bp.

Pauer A. (1927): Adalékok a kőszegvidéki gesztenyések történetéhez. Vas m. Múz. Évk. 2.

Pauer A. (1932): Vas vármegye természeti emlékei. Csornai Gimn. Értesítője.

16. A pinnyei kék atlasz-cédrus ikertörzse és koronája

Radics Ferenc (1976): Statistical comparison of the angles of main ribs in the leaves and leaf remnants of *Platanus acerifolia* (Ait.) Willd. and *Platanus aceroides* (Goepp/Heer/fossil) published in this periodical.

Acta Agronomica, 24. 1–2.

Rácz Józsefné (1979): Sopron zöldfelületgazdálkodása. EFE. Doktori disszertáció.

Rapaics Raymund (1910): Magyar kertek. Bp,

Rapaics Raymund (1927): A történelem élő tanúi. Pesti Hírlap, VIII. 28.

Rapaics Raymund (1929): Öreg fák, ősi legendák. TTK, 61.

Rapaics Raymund (1934): Magyarország legöregebb fája. Term. 30.

Sajó Károly (1905): Az őstermészet kincseinek megmentése. TTK. XII. f.

Schilberszky Károly (1911): Az ősi fákról. A kert. 17.

Simon József (1976): Nagycenki hársfasor. Körmen di park. (in: Kopasz Margit: Védett természeti értékeink. Bp.)

Strausz István (1907): Magyarország faóriásai és legöregebb fá i. Pesti Hírlap, VI. 16.

75 Sugár Károly (1907): Magyarország faóriásai és legöregebb fá i. Az Erdő, 1.

Szászer István (1907): Magyarország faóriásai és legöregebb fá i. Pesti Hírlap VI. 1.

Szerednyei (1908): Tisztes fák. EL. V. f.

Szontagh Miklós (1872): Fa-óriások és fa-aggok. Term. 4.

Szoták Ferenc (1964): Soproni vár is i tölgyes átalakítási terve. EFE. Diplomater v.

Ugrenovic, A. (1953): „Trsteno” arboretum. Zagreb.

Vajda Ernő (1962): Fák, ligetek, erdők. Bp.

Vajda Ernő–Devecseri Gábor (1969): Öreg fák (Fotoalbum)

Varga Gábor (1964): Nagycenk fá i (Kézirat)

Varga Gábor (1965): Sopron parkjainak fá iról (Kézirat)

Varga Gábor–Juhász Miklós (1966): A nagycenki park is mertetése. SSz. 2. sz.

Varga Lajos (1930): Vandál pusztításokat végeznek a Bécsi-dombon. SH. VII. 25.

Varga Lajos (1936): Sopron környékének hatóságilag védett növényei. TTK. 15–16. sz.

Varga Lajos (1936): Sopron és környékének természeti emlékei. SH. I/3., I/5., I/8., II/16., IV/12.

Varga Lajos (1937): Erdőink-mezőink növényeinek védelmére. Természet- és állatvédelem I. évf. 2. sz.

Varga Lajos (1937): A Frankenburg úti nyárfáról. SH. 82. sz. IV. 4.

Várnai Sándor (1908): Híres fák életéről. EL. V. f.

Veöreös György (1969): Sopronban tálálható idős fák méretei. EFE. Diplomaterv.

1. táblázat

A soproni Erzsébet-kert mammutfenyőjének méretei
(I = átlagnövedék)

Év	Adatszolgáltató	Kora év	Mellmag. átmérő*	Magasság	Fájának becs. térf.	Megj.			
			I _D cm	I _H m	I _V m ³				
1934	Földváry Miksa	62	74	0,60*	16	0,26	6	0,12	
1957	Csapoly István	85	92	0,54*	28	0,33	8	0,10	
1965	Varga Gábor	93	125	0,67*	32	0,34	12	0,13	
1969	Veöreös György	97	131	0,68*	33	0,34	15	0,15	
1983	Majer Antal	111	145	0,65*	36	0,32	19	0,18	Tőben: 242 cm
Változás 1934–83 között:		+49	+71		+20		+14		
Átlag 1 évre:				0,72*		0,41		0,29	

* = átlagos évgűrű szélességét jelenti

762. táblázat

Sopron nagy és idős fái
(+ = a kipusztultakat jelzi, a zárójel a töméretet jelenti)

Fafaj	Sopron	Mellmag. átmérő cm	Magasság m	Magyarországi sorrend	Hazai legnagyobb helység	mell. átm.
<i>Mammutfenyő</i>	Erzsébet-kert	145 (252)	36	4.	Polgárdi Iharosberény	180 (150)
<i>Platán</i>	Papré (Ifjúság tér)	130	22	7.	Debrecen	28
	Erzsébet-kert	122	22	8.	Körmend Bp. Lukácsfürdő	24
<i>Páfrányfenyő</i>	Múzeum-kert	105	18	4.	Gyula Várkert Acsád kastélyp.	15
						15
<i>Japán akác</i>	Múzeum-kert	119	20	2.	Bp. Budai vár	15
<i>Magaskőrís</i>	Múzeum-kert	116	22	6.	Bakonybél	15
	Erzsébet-kert	111	16	8.	Tököl	15

Fafaj	Sopron	Mellmag. átmérő cm	Magasság m	Magyarországi sorrend	Hazai legnagyobb helység	mell. átm
<i>Szelídgesztenye</i>	Bánfalva	+197		–	+Velem	+4
	Bánfalva	129 (242)	17	10.	+Kőszeg Királyv.	+3
	Kökényes köz 3.	126 (175)	18	11.	Cák	28
	Zerge út 39.	122 (240)	18	12.	Iharosberény	22
<i>Feketenyár</i>	Erzsébet-kert	+169	17	–	+Debrecen–Bénye	60
					Bp. László kórház	20
<i>Kanadai nyár</i>	Frankenburg út	+169	23		–	–
<i>Fehérnyár</i>	Erzsébet-kert	105	26	6.	Tápé	31
					Doba	31
<i>Mezei szil</i>	Erzsébet-kert	+137	20	–	+B.akarattya	+2
					+Ménfőcsanak	+2
					Martonvásár	21
					Sopronhorpács	15
<i>Hegyi szil</i>	Erzsébet-kert	100	22	7.		
<i>Tiszafa</i>	Evangelikus temető	60	12	20	Hencse	12
	Panoráma út 6.	– (80)	10	24.	Lébénymiklós	11
	Kökényes köz 3.	– (53)	16	42.		10
<i>Atlanti cédrus</i>	Egyetemi Bot. kert	42	22	6.	Pinnye	10
<i>Libanoni cédrus</i>	Zettl-löver	85	25	2.	Alcsút–Csaplár	12
<i>Himaláji cédrus</i>	–	–	–	–	Iharosberény	14
<i>Gyantás cédrus</i>	Zettl-löver	88	22	2.	Iharosberény	10

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK

77 KISEBB KÖZLEMÉNYEK

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / KISEBB KÖZLEMÉNYEK / Grubits Ferenc: Jubileum Kópházán

Grubits Ferenc: Jubileum Kópházán

A községi társadalompolitikai szervek elhatározása alapján került sor Kópházán, 1983. augusztus 21-én a horvátok letelepedésének 450 éves évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségre.

Az 1245-ben kelt oklevél szerint a mostani falu helyén *Visz* nevű telep volt, amely a XIV. században a *Kolbenhof/Kolpháza* nevet nyerte. E települést a Bécs ellen vonuló török sereg 1529-ben feldúlta és a lakosságot elpusztította. 1533-tól kezdve jöttek ide a horvátok, részben a törökök elől menekülve, részben spontán és szervezett település folytán Boszniából, Horvátországból Velike és Stenyicsnik vidékéről (vö. SSz. 1983, 196, 5. jegyzet).

Kópháza (horvátul: *Koljnof*) község 1800 fő lakosságából 80% jelenleg is horvát. Az egész község lakosságát foglalkoztatta a jubileumi ünnepély, amelyen mintegy kétezren vettek részt, köztük ausztriai és jugoszláviai horvát kultúregyesületek képviselői.

Az ünnepély előtt e sorok írója a Fő utcai parkban leleplezte az erre az alkalomra Weinacht Károly által alkotott emlékművet, Grubits Rita elszavalta Mate Mersity Miloradity „Hrvat mi je otac” című versét. Az ünnepélyre a Petőfi téren került sor. Lefolyását a pécsi rádió és televízió rögzítette. Dr. Mandity Marinnak, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetsége főtítkárának, a „Narodne Novine” főszerkesztőjének ünnepi beszéde után Kópháza, Und-Horvátzsidány, Kimlye, Bezenye, Borisfalva/Kleinwarasdorf (Ausztria) és Busevac (Jugoszlávia) horvát kultúrcsoportjai adtak zenés-táncos műsort.

Dr. Mandity Marin:

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy részt vehetek és beszédemmel hozzájárulhatok a mai ünnepség politikai jelentőségéhez. Meggyőződésem, hogy a rendezők ezt a jubileumi ünnepséget nem véletlenül szervezték a mai napon. Tegnap és ma szerte az országban milliók emlékeztek és emlékeznek azokra a történelmi időkre, amikor törvénybe iktatták a magyar nép első alkotmányát. Ennek az alkotmánynak egyik fontos vonása az állampolgári egyenlőség megfogalmazása: szocialista államunk minden becsületes dolgozó állampolgára számára egyenlő jogokat biztosít és azonos köteleességeket ír elő. Ez a megfogalmazás alapja annak is, hogy méltóképpen ünnepelhetjük meg a Gradišcei horvátok idetelepedésének 450. évfordulóját.

Augusztus 20-a tartalomban gazdag ünnep. A magyar nép ekkor emlékezik meg az államalapító István királyra, ez az új kenyér ünnepe is, de mindenekelőtt ünnepe az új, a szocialista államalapításnak, melynek kezdetei ugyan korábbiak, de alaptörvényét, népköztársasági alkotmányát 1949. augusztus 20-án fogadta el a Parlament. Ekkor fogalmazták meg azt is, hogy a Magyar Népköztársaság a dolgozó nép állama.

A nép hatalmának fejlesztése számunkra az egyik legfontosabb és mindig időszerű kérdés. A munkás, a paraszt ne csak érezze és tudja, hogy övé a hatalom, hanem azt gyakorolja is mindenütt, ahol ezt az élet megkívánja és igényli. A hatalom lehetőség arra, hogy gyarapítsuk hazánkat szebbé, gazdagabbá tegyük mindennapi életünket. Ehhez viszont kitartó állhatatos munkára van szükség, mert a mi társadalmunk alapja a munka.

78 Alkotmányunk ünnepe és a Gradišcei horvátok évfordulója nagyszerű alkalom arra is, hogy szót ejtsünk

nemzetiségi politikánkról és a népek barátságáról.

Vannak vonzások, vonzódások, amelyeket ha meg akarnánk okolni, a banális frázisokon túl aligha jutnánk. Ilyen a népek egymás iránt megnyilvánuló rokon vagy baráti érzése is. Tudjuk persze, hogy a történelem mélyén ott rejtőznek a felismerhető okok. Példák sora igazolja, hogy a rokonszenv nem független attól, hogy a népek milyen szerepet játszottak egymás életében, mennyi múltjukban a jóemlékű közös tartalom. De ezzel aligha magyarázható minden. Legkevesbé itt a Duna-medencében, ahol a népek sorsát a történelem viharai olyannyira összekuszálták, hogy alig akad példa viszonylag felhőtlen kapcsolatra. Hiszen az ősi együttélésen túl, mely a népvándorlás századaiban összefűzte a magyarokat a mai szláv népekkel, írott történelmünk nem szűkölködik konfliktusokban. De ezek a történelmi konfliktusok és viszályok nem lehetnek alapok a barátságra és együttműködésre. A rossz hagyományok ellenére népeink rokonszenveznek egymással. Ezt a mai napon, amikor jugoszláv és osztrák vendégek is érkeztek a magyarországi Kópházára, hogy együtt hirdessék a béke és együttműködés eszméjét, nem kell külön magyarázni.

A népek közötti barátság elmélyítésében nagy szerepe van pártunk és kormányunk nemzetiségi politikájának, illetve hazánk nemzetiségi dolgozóinak, akik az idén tartják kongresszusukat.

Engedjék meg, hogy gondolatomat folytatva, nemzetiségeink életéről, speciális feladatairól és nem utolsósorban a mai évforduló jelentőségéről horvát nyelven szóljak néhány mondatot.

Poštovana publika, drage drugarice i drugovi.

Dopustite mi da vas u ime Demokratskog saveza Južnih Slavena u Madžarskoj naitoplije i najsrdačnije pozdravim i ujedno predam čestitke i pozdrave ovih naših Hrvata, Srba i Slovenaca povodom 450. godišnjice doseljenja Gradišćanskih Hrvata u ovu domovinu. Današnji dan pruža dobru mogućnost da se sjetimo svojih predaka koje su valovi povijesti i sudbine donijeli u ove krajeve.

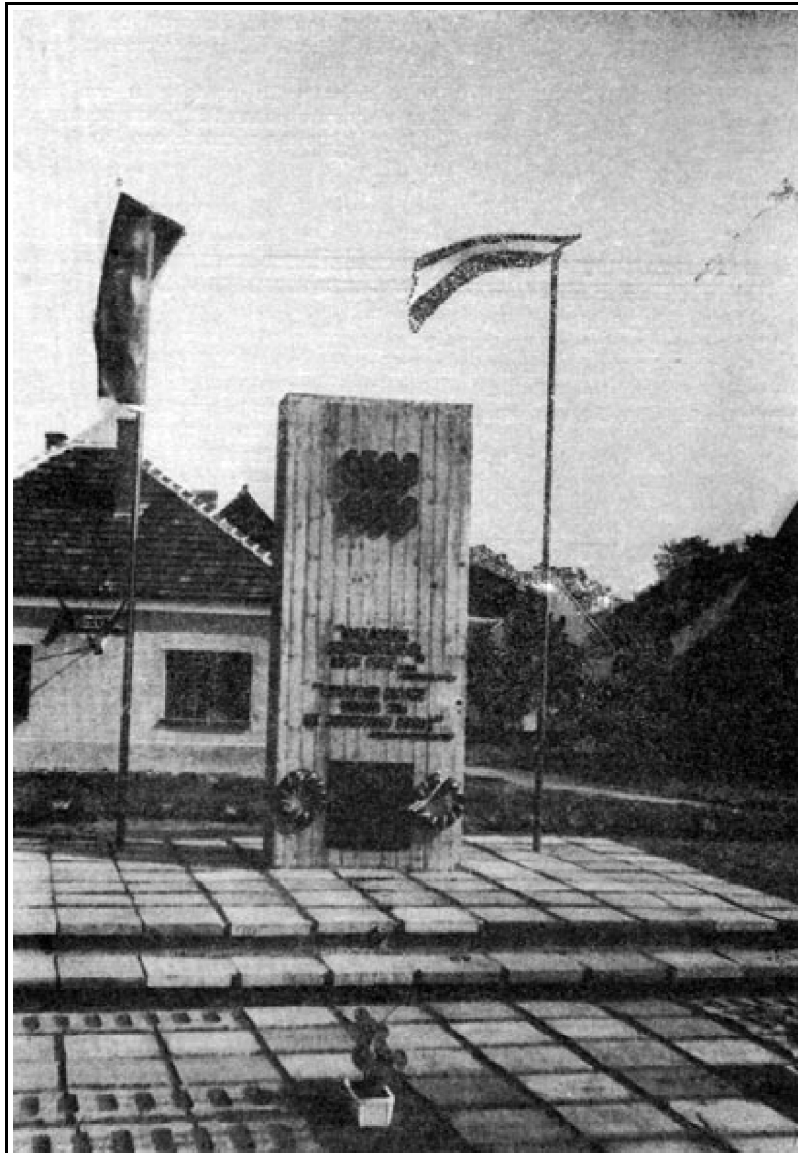
Znamo iz historije, koiu je i pjesnik opjevao:

„Ako je ikoji narod u velikoj seobi naroda i od skoro najveća, ti. slavenske grane ...svoje brojne ogranke uputio na sve putove i na sve svijeta strane – onda je to i ovaj naš hrvatski narod – koji je najprije jezdio sa sjevera na topli, morski i plavo-umilni jug da bi hakon nekoliko stoljeća tjeran nevoljama putovao s juga na sjever i ponovo tražio nove životne staze i svoje nove oaze – i novi životni krug.

I ako se igdje čovjek moramo hrvati do svojih krajnjih životnih snaga kako bi sačuvalo svojem potomstvo povijest, komad teško obradene grude i jedva nešto blaga i svojih pradjedova ponosno ime, svoje dobro i zlo prošlih svojih vijekove”. – onda ste to vi, draga braćo iz Gradišća.

Imajući u vidu ta burna stoljeća danas bez pretjerivanja možemo reći da je taj ogranak našega naroda sačuvala neka čudesna sila, sila vječite pravde, pa su i usred najvećih nepravda vaš očevi sagradili svoja naselja i u njima sačuvali svoj jezik i svoju kulturu.

Vi ste dali mnogo hrvatskih velikana: Kemljanci Matu Meršića, Koljnofčani Mihovila Nakovića i Matiju Šinkovića. Svi su se ovi borili za svoj narod i pisali na lipom vašem jeziku. Virujte de je taj jezik čuda vridan i da se na temelju njega mogu naučiti i drugi slavenski jezici. Drage majke i oci, nemojte dati da se ostvare riči Mate Šinkovića kada piše: „O kako je teško človiku oko srca kad vidi korak po korak zbog nemarnosti propada nač lipi jezik.”

Kako vam je poznato, naš Savez se priprema za IX. kongres Hrvata, Srba i Slovenaca. Očekujemo da će kongres odrediti naše zadatke za narodne godine. ⁸⁰Rješavanju tih zadataka svaki Hrvat može pridonijeti najbolje tako da u svome domu čuva svoj hrvatski jezik. To očekuje od nas i cijelo naše društvo za koje su potrebni ljudi kojiz-znaju više jezika.

Današnja naša politika je takva da s pravom možemo vjerovati da će ognjišta naših Hrvata još dugo vremena ostati i da ih nitko i ništa neće uništiti, kao što ih ni u prošlosti nije moglo ništa porušiti.

Vi danas proslavljate 450. obljetnicu dolaska vaših predaka u ove krajeve. Budite ponosni na njih, urezite u vaša srca njihovu otpornost i ljubav prema svojoj kulturi, pa će to i vama pružati snagu da još vijekovima ostanete ono što ste danas: Gradišćanski Hrvati.

Király Tibor: Sopron a filatéliában (Harmadik közlemény)

7. Az 1853 és 1860 közti időben használatos egykörös bélyegzőkből kétféle típust különböztethetünk meg. Az 1853–1858 közötti időben OEDENBURG, a másik bélyegzőn ÖDENBURG helynév szerepel. Ezt a típust 1860-ig használták (19. kép).

A postai bélyegzők használatánál a következő jelentős időszak az 1867-es kiegyezés évétől számítódik. Ugyanis az országban használatos bélyegzőket addig osztrák vésnökök készítették (mintegy 4500 db-ot). 1867 elején magyar megrendelésre már hazai vésnökök készítik a bélyegzőket, így például a kassai és pozsonyi postaigazgatóságok részére – és természetesen a soproniak is – soproni vésnökök készítik a bélyegzők egy részét. 1867 és 1888 között a postahivatalok részére 21 négyszögletes bélyegző készült. Ezekből 3 db-ot a soproni postaigazgatóság kapott. (Monográfia VI. kötet 49. oldal). Ezeken fordul elő először, – az átmenetet kívánva megkönnyíteni –, hogy kétnyelvű a bélyegző (20. kép). A bemutatott bélyegzés 1863-ból való s ez ellentmond a Monográfia VI. kötetében leírtaknak! (21. kép).¹⁽³⁷⁾

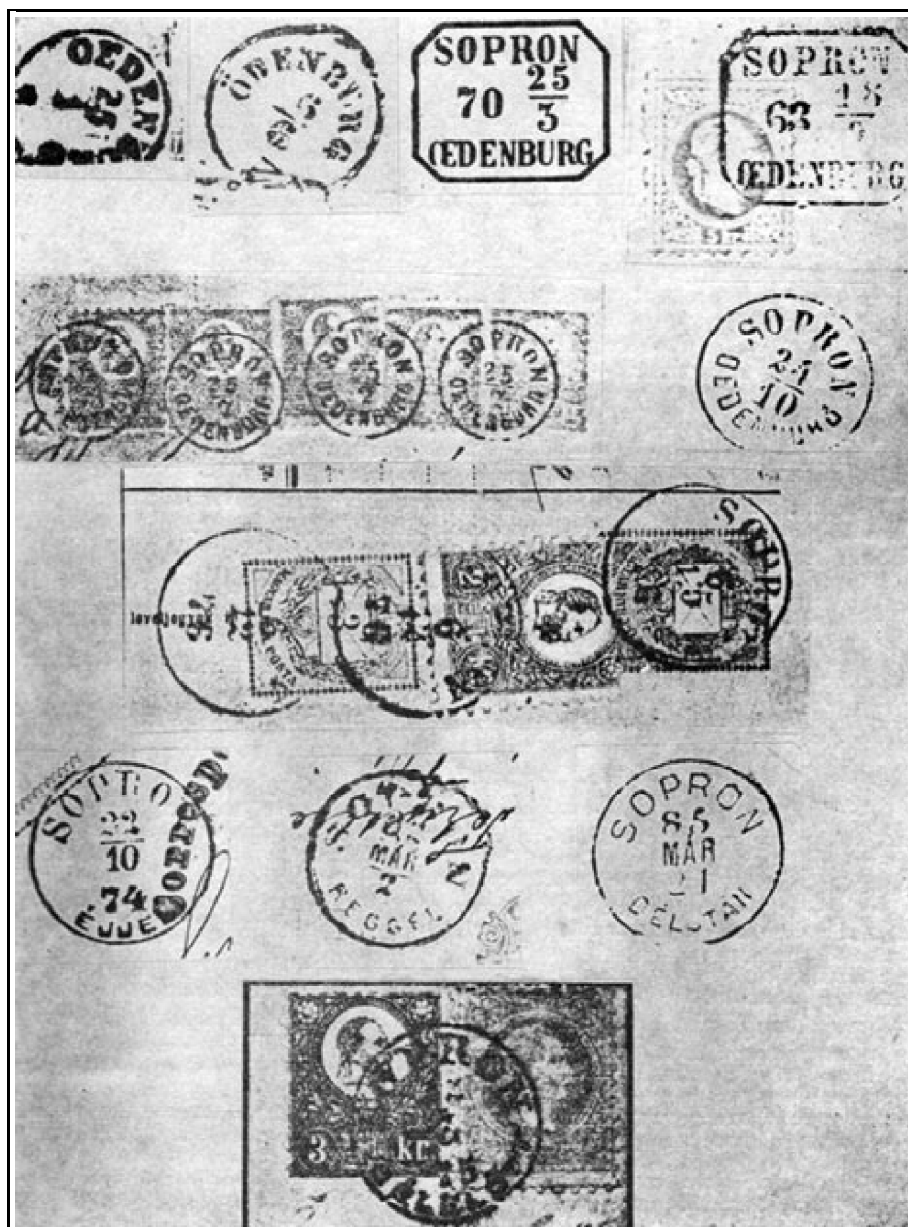
A harmadik bélyegző sarkain kerekített és négyszög alakú. Ez a bélyegző azonban már csak egynyelvű, magyar. 1875 és 1895 közötti időben használták. 1867-től használatosak a kör, illetve ellipszis alakú kétnyelvű bélyegzők. Ezek 1870-ig, viszonylag rövid ideig voltak érvényben. (22. kép).

Soproni vésnökök esetleges munkájáról ír a Monográfia VI. kötete az 55. oldalon, az „E”-típuscsoport bélyegzői készítésével kapcsolatban: „Magyaróvár bélyegzője 1870 körüli gyártású. Minden valószínűség szerint a postamester közvetlenül rendelte s Bécsben, esetleg Sopronban készítették.”

Az egykörös B 3 rendszerű körbélyegzők nemcsak korukban (1867–92), hanem a magyar postaigazgatás teljes működési idejében is a legnépesebb típuscsoportot képezik. Ennek okát nemcsak a 25 évi használati időben kell keresni, hanem abban a körülményben is, hogy ezeket valamennyi postahely egységesen használta. Ehhez az is hozzájárult, hogy a posta az 1880-as években ugrásszerűen fejlődik és százával nyílnak meg az új postahivatalok. A bélyegzők gyártási ideje alatt kereken 8000 db postabélyegző készült! Érdekeségük ezeknek a bélyegzőknek, hogy 1867–1879. május 31-ig a keltezés németes megoldású (nap, hó, év).

A soproni bélyegzők két típust alkottak. Az eltérés csupán a kör átmérőjében van. Az egyik bélyegző átmérője 23 milliméter, a másiké 25 milliméter (23. kép). 1872 és 1895 között a napszak jelzést alkalmazták azoknál a postahivataloknál, amelyek éjjel-nappal működtek. A napszakot nyomtatott nagybetűvel jelezték: ÉJJEL, REGGEL, DÉLELŐTT és DÉLUTÁN. A bélyegzőben a napszak jelölésében eltérések (típusok) vannak. Az ÉJJEL és a REGGEL szókban a betűk különbözőek. Az első típus 1872-től 1880-ig, a másik 1880-tól 1895-ig volt használatban. A DÉLELŐTT és DÉLUTÁN napszak jelzés 1872–77-ig, a szavak külön írott változata DÉL ELŐTT és DÉL UTÁN 1877-től 1884-ig volt postai használatban (24. képek).

(Folytatjuk)

8119-21.; 22.; 23.; 24. kép

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Nagy Alpár: „In memoriam Joseph Haydn”

Nagy Alpár: „In memoriam Joseph Haydn”

Ezt a címet adta a soproni Központi Bányászati Múzeum 1982. március 28-i rendezvényének s ekkor kezdődő kiállításának,¹⁽³⁸⁾ amellyel megnyitotta az 1982-es Haydn-év soproni eseménysorozatát.²⁽³⁹⁾

Joseph Haydn négy Esterházy majorátus-vezető herceg alatt szolgált. Emberségével, átlagon felüli tehetségével, zsenialitásával, rendkívüli akaraterejével, munkabírásával kiemelkedett a szerződéses úr-szolga viszonyból: Esterházy „fényes” Miklós (1714–1790) bizalmi környezetéhez tartozott. Kismarton és Eszterháza, a két pompás hercegi udvartartás – közöttük feküdt csaknem a feleúton Sopron – kis híján 30 évig adott neki otthont, munkát.

A Központi Bányászati Múzeum Templom utca 2. szám alatti soproni épülete, az egykori Esterházy-palota, kerek, kupolával fedett, várfalon nyugvó, nyitott kerti háza (filagoria), a mostani Haydn-kert, gyakran volt hallgató tanúja „minden idők egyik legsokoldalúbb, legderűsebb és legéletrevalóbb”³⁽⁴⁰⁾ zsenije varázslatos művészetének. Számos ismert és ma még ismeretlen szállal kötődött mind a palotához, mind tágabb környezetéhez: a polgárvároshoz.⁴⁽⁴¹⁾

Természetes tehát, hogy a mai Sopron, mely annak idején a halhatatlan zeneköltő testi-lelki közelségét érezte, most, a művész születésének 250. esztendejében igyekezett méltóképpen emlékezni.

Április 26-án a fennállásának 15. évét ünneplő Soproni Liszt Ferenc Női Kar hangversenyén hangzottak el Haydn-művek.⁵⁽⁴²⁾ A májusi Soproni Közművelődési Tájékoztatóban (a továbbiakban: SKT) a 49–50. oldalon, a júniusi 39–40., illetve a ⁸³július–augusztusi kiadvány 58–59. oldalán részletes eligazítást kaptunk az Országos Filharmónia június–július hónapokban rendezett fertői koncertjeiről, ahol neves hazai és külföldi szólisták, kamaraegyüttesek, zenekarok léptek fel.⁶⁽⁴³⁾

Június 9-én Nagy Alpár TIT-előadása hangzott el.⁷⁽⁴⁴⁾ Június 28-án a Soproni Ünnepi Heteken előadták a B-dúr (Harmónia) misét helyi együttesek közreműködésével.

Július 4-ére hirdették a Szent Mihály templomba a „Teremtés” c. oratóriumot, amelynek előadása elmaradt (Kisalföld, 1982. VI. 5).

Szeptember 19-én Sopronbánfalván, a karmelita templomban a Soproni Művészetbarátok Köre rendezésében adott műsort a helyi Liszt Ferenc Női Kar és a Barokk Kvartett. A kórus műsorszámai között Haydn-művet is találtunk (Alma Redemptoris Mater), Kovács Sándor dirigálta.

30-án a Liszt Ferenc Művelődési Központban ismét fölcsendültek a Harmónia-mise remek tételai a Zenei

Világnap, s természetesen Haydn tiszteletére.[8\(45\)](#)

Október 26-án ugyanott a Győri Filharmonikus Zenekar hangversenyezett Jancsovics Antal karmesterrel. Műsoruk első száma – a szerző jelenlétében – Takács Jenő „Szimfónia Haydn emlékére” című zenekari darabja volt (soproni bemutatóként), befejezésül pedig J. Haydn G-dúr (Üstdob, Nr. 94.) szimfóniáját játszották.[9\(46\)](#)

December 20-án a Jezsuita-teremben „Karácsonyi koncert” keretében adta elő a Soproni Barokk Kvartett a G-dúr divertimentót.[10\(47\)](#) 1983. január 18-án filharmóniai hangversenyeken[11\(48\)](#) énekelt a Liszt Ferenc Női Kar – soproni bemutatóként! – a ritkán hallható egynemű (női) karra írott Haydn-misé: a Missa Brevist. 25-én Szekendy Tamás zongoraestjén hallottuk a D-dúr szonátát.[12\(49\)](#) 28-án a zeneiskola kamaratermében megrendezett növendékhangverseny befejező darabja Haydn „Fúvósötöse” volt.[13\(50\)](#) Két nappal később az Egyetemi KISZ-házban a Debreceni Fúvósötös[14\(51\)](#) hangversenyén csendült fel a B-dúr divertimento tételsorozata.

Február 17-én zeneiskolások hangversenyén Molnár Péter III. osztályos klarinéton játszotta az Adagiot.

Március 24-én a városi Éneklő Ifjúságon a Belvárosi Általános Iskola énekkara adott elő Haydn-darabot (Ne nézz vágyad távolába); a seregszemle második napján a Pataki Ferenc Általános Iskola kórusa szintén műsorába vette Haydn egyik szerzeményét, a Köszöntőt.[15\(52\)](#)

Április 9-én a Liszt Ferenc Művelődési Központban (LFMK) a Stammersdorfi Férfikar (Bécs) dalolta Haydn Ständchen-jét. 16-án a „Pannonia Koncertek” sorozat első zenei estjével mutatkozott be Sopronban a Magyar Média Műsoriroda. Fellépett a Magyar Kamarazenekar (koncertmester: Tátrai Vilmos). Műsoruk végén [84a](#) Haydn-testvéreknek adóztak: előbb Michael Haydn D-dúr, majd J. Haydn f-moll (La Passione, Nr. 49.) szimfóniáját játszották. 22-én nyitották meg Sopronban a háromnapos VIII. Országos Pedagógus Kórustalálkozót. A résztvevő kórusok tiszteletére rendezett nyitó koncert második felében a helybeli szimfonikus zenekar, meg a pedagógus kórus – vendégszólistákkal – újra előadta a B-dúr misét. Vezényelt: Dárdai Árpád. Négy nap elteltével a soproni szimfonikusok filharmóniai bérletsorozatban muzsikáltak. Ismét Dárdai dirigált. Hangversenyük első felében J. Haydn D-dúr zongoraversenyét és a D-dúr gordonkaversenyt mutatták be Failoni Donatella, illetve Koó Tamás közreműködésével.[16\(53\)](#)

Május 12-én a zeneiskolások zenekari kísérettel kombinált növendékhangversenyén elhangzott Haydn-számokkal zárult a soproni Haydn-emlékév eseménysorozata. Közreműködtek a városi szimfonikus zenekar tagjai, élükön Fohner Jánossal. Keszei Tekla a G-dúr concerto tételét zongorázta, Szóka Ágnes pedig a G-dúr hegedűverseny I. tételét adta elő.[17\(54\)](#)

A soproni rendezvényekhez kapcsolódott a Szombathelyi Szimfonikus Zenekar 1982. február 23-i bérleti hangversenye, ahol Jerzi Salwarowsky lengyel karmester J. Haydn G-dúr („Katona”, Nr. 100.) szimfóniáját dirigálta; a márciusi Éneklő Ifjúság-hangverseny, ahol a zeneiskola kórusa 3 Haydn-kánont is műsorára tűzött.

Az emlékévben arról is szó esett, hogy a hajdani Esterházy-palota külsejére, vagy a belsejére valahol emléktáblát állít a Soproni Városszépítő Egyesület, a Központi Bányászati Múzeum, a Liszt Ferenc Társaság Soproni Csoportja. A terv terv maradt. Az emléktábla ügye alig jutott túl a szöveg tervezeténél.[18\(55\)](#)

**M. Kiss Pál: Renner Kálmán budapesti kiállítása
(1984. márc. 19–29)**

Szeretettel köszöntöm a művészetekben gazdag Sopron város, a Civitas Fidelissima itt megjelent képviselőit, a kedves vendégeket, az alkotásaival gyönyörködtető éremművész Renner Kálmánt, aki közel 130 érmét és azok felnagyított fényképeit mutatja be fővárosunkban a Soproni Öregdiákok Baráti Körének gondos rendezésében. A falakon kívül dübörög századunk zaklatott élete s benne vannak a naturalista és nonfiguratív irányzatok törekvései, vagy éppen a gépi szerkezetekkel hajtott, világított effektusokra beállított szobrok és képek bizarr kiállításai. Idebent az éremművészet múltat és jelent egybekapcsoló harmonikus világa fogad. Ahogy Babits Mihály egyik vitájában kifejti: „Modern az a művészet, amelyben az egész múlt benne rejlik, s még egy kicsi.”

Renner Kálmán nem első alkalommal mutatkozik be Budapesten, egyéni és gyűjteményes kiállításokon is szerepelt már, most szinte keresztmetszetét adja eddigi működésének. Sopronból indult, a biztos vésőjárás s a mesterségbeli tudás alázatos tiszteletét a rézműves nagyapa és édesapja ötvösműhelyében sajátította el. Majd Reményi József szobrásznál az éremkészítés technikáját tanulmányozta, 1955-ben mutatja be Joseph Haydnról mintázott első emlékérmét. Ezzel kezdődik művészi pályafutása. Az elkötelezettség érzésével állt hozzá ehhez a műfajhoz. Törekvései rövid idő alatt szép eredményhez vezettek.

86 Ősi, szobrászi műfaj az éremkészítés, tenyérben elférő területen, sűrítetten kell kifejezni a mondandót. Nemes, maradandó anyagban évezredekig megmaradó emléket állít az érem eszméknek és nagy embereknek. A kor megmutatja az utódoknak kiváló tudósait, művészeit, költőit, kultúráját, eszméit. Éppen ezért kultúrtörténeti jelentőségű. A művész megmutathatja rajztudását, technikai felkészültségét, fantáziáját, a formákon keresztül kifejező erejét. E tárlat anyaga két éremműfaj szálaiból fonódik egységessé. Egyfelől a művész saját érzésvilágának megfelelő belső igényből született alkotásai láthatók, másfelől a kívülről sugallt emlékérmek sokasága, amelyek elsősorban megbízás alapján készültek.

A megrendelő gyakran meghatározza a tematikát, kiköti az egyes motívumokat, megfogalmazza a feliratot. Az érem legfőbb feladata a reneszánsz kor óta tehát az adott közösség történelmének sorsdöntő eseményeire utaló emléket állítani. Talán nem köztudott az a tény, hogy nálunk évente több ezer érem készül megrendelésre, általános gyakorlat a díj és emlékérem adományozása. Állami és társadalmi szervek, intézmények teljesítmények jutalmazásaként, vagy a közös munkában eltöltött évek emlékeztére adományoznak érmet.

Nemes igény, valóságos szükség teremtette az éremművészetnek a társadalommal való ezt a kapcsolatát.

Renner erőteljes vonalvezetésű, öntött technikával készült érmeinek legtöbbször kétoldalas, a közmondásnak megfelelően: „az éremnek két oldala van”. Ami a festészetben a miniatűr, az a szobrászatban az érem. E parányi remekművek egyik felén régen élt vagy kortárs kiválóság portréja látható de épület, táj, vagy eseményre utaló ábrázolás egyformán fellelhető rajta. Történeti személyek, írók, művészek a főszereplők, főleg egy-egy jubileumi évben. A művész műfaji lehetőségeinek kerete között, ahol az egyensúly, a világos és tiszta hangvétel uralkodik. A jó éremportré felfedezés az arcvonásokon keresztül a jellem, a lélek felé. Azt a szuggesztív erőt ragadja meg a művész, amely az ábrázolt személy lényegét adja. Ugyanakkor egy kor, egy társadalom felfogását is. Renner érmei nemcsak nagyszerű portrék, hanem műveiből a művészet,

zene, irodalom értéke és szeretet is árad. Ezt főleg érmeinek hátlapjai bizonyítják. Ezek kötetlenségükkel lehetőséget nyújtanak a fantáziának, a gondolatiságnak, s az ábrázolt alkotó szellemét idézik, emellett önálló kompozícióként is jelentősek. Tájkép, épületrészlet, konkrét személy és elvont eszme, dráma és derű egyformán fellelhető rajtuk Kiragadott példák: a Haydn-érem, hátlapján az az Esterházy kastély, előterében a zenekar. Eszterházáknak komponált szimfóniáira emlékeztet. (1–2. kép).

Az Egry-érem hátlapján különösen bravúros, hogy a festő Aranykapu című, párával, fénytel telített festőiségét teszi át bronzba. Elhíhető erővel. Renner Kálmán művészetéről numizmatikai és művészeti folyóiratok, s 1960 óta 21 egyéni kiállításának katalógusai számolnak be.

1969-től a FIDEM párizsi, prágai, kölni, helsinki, krakkói, firenzei, berlini stb. kiállításain szerepelt és igen sok hazai tárlaton.

Művészetének rangját és erkölcsi elismerését bizonyítja, hogy a világ nagy gyűjteményei közül több is őrzi érmeinek színe-javát. Elég itt New York, Ottawa, Amsterdam, Leningrád, Madrid, Helsinki, Bécs múzeumaira hivatkoznunk, s Gauguin-érme Tahitira is eljutott.

Közéleti tevékenységével szülővárosát, Sopront segíti. Ötleteivel, szervezőképességével, alkotásaival e város művészi fellendítésén fáradozik. Legszebb műemléki részleteit, jubileumi szimbólumait örökíti meg. Nagy része van abban, hogy a 700 éves jubileumi évben, 1977-ben Sopron hagyományos művészetpártolásával az Országos Érembiennálé kétévenkénti megrendezését vállalta, új méltó otthont biztosított számára az ún. „Lábas Ház”-ban. Renner Kálmán azóta is friss erővel dolgozik. Elég itt a Luther (3. kép) és Kőrösi Csoma (4. kép) évfordulókra készült és 89még sok más újonnan tervezett érmére hivatkozni (5–6. kép). Művészi kidolgozásáról, kompozíciós megoldásáról jól tájékoztatnak a nagyméretű fényképek. Mind saját felvétele. Ezek világosan mutatják, hogy nem bocsátkozik bizonytalan kísérletekbe, sajátos, egyéni nyelvezetét alakította ki. Divatos áramlatok nem térítik el az érzékletes, érzelemgazdag kifejezéstől.

E kiállítás gazdag anyagának láttán felmerül a kérdés: mi ösztönzi a művészt ily fáradhatatlan munkálkodásra? Mi ihleti alkotásra? Hiszen őt, éppúgy, mint más foglalkozású embert, a mindennapi élet ezernyi gondja-baja veszi körül. Válaszoljunk Ady soraival: „Éhe a kenyérnek, éhe a szónak, éhe a szépnek.”

Kívánjuk, hogy ez a termékenyítő „éhség” további komoly művészi alkotások hosszú sorát eredményezze!

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

MEGEMLEKEZÉSEK

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Szabó Jenő: Kerpely Jenő Claudius emléktáblájának felavatása

Szabó Jenő: Kerpely Jenő Claudius emléktáblájának felavatása

A Soproni Városszépítő Egyesület 1984. szeptember 18-án avatta fel egykori lakóházán, Lenin körút 65. szám alatt a költő, műfordító és drámaíró Kerpely Jenő Claudius, Sopron szülöttének emléktábláját. (Bővebb ismertetés a győri Műhely 1980/4. és a Soproni Szemle 1982/3. számaiban.)

Az avatóünnepség szónoka Bognár Dezső elnök volt, aki főképpen a költő-műfordító soproni kapcsolataival foglalkozott, majd a magyar klasszikus költészetet külfölddel ismertető munkásságával. Nem csodálható, állapította meg Bognár Dezső, hogy a költőt Sopronban alig ismerték. Kerpely Jenő nem a hírnévért és dicsőségért írt, számára az írás maga volt a beteljesülés. Munkássága nagyrészt ezért is – szinte elvonatkoztatva saját személyétől, – Claude d’Acy írói álnéven jelentette meg.

A költőt Sopronhoz nem csupán a gyermekkor emlékei, a szülői ház jót és békét sugárzó szimbolikus kertje, a szeretett iskola, a szülői házban tett hosszabb-rövidebb látogatásai fűzték, hanem a város szelleme is, amelyből a megpróbáltatás éveiben erőt merített, de amely önzetlen, áldozatrakész munkára is sarkallta. Ezért fog neki a magyar klasszikus költészet német fordításának, amikor Martin Bodmer zürichi világirodalmi könyvtárában rádöbben, milyen keveset tud a magyarságról a nagyvilág.

Gondosan válogatott és két évtizeden át érlelt két fordításkötetében tárja Európa elé a magyar klasszikus költészet értékeit és a hatás nem is marad el. A Neue Zürichen Zeitung írja: „Eddig nem is tudtuk, hogy ennek a kis közép-európai népnek ilyen szellemóriásai vannak.”

Bognár Dezső rámutatott arra is, hogy Kerpely Jenő drámai és lírai költészete sem kevésbé jelentős, mint műfordítói munkássága, hiszen olyan személyiségek méltatták műveit recenzióra, mint Thomas Mann, Stefan Zweig, Hermann Broch és Franz Theodor Csokor.

Az egykori iskola, a líceum utódának, a Berzsenyi gimnáziumnak igazgatója, Baráth Zoltán beszédében azt taglalta, milyen sokrétűen követhető Kerpely Jenő életművében az iskola hatása, kezdve az Aiszkülosz-drámarészlet fordításától, a Magyar 90Társaság két aranyérem díján és Hollósy professzor dicséretén át a magyar klasszikusok fordításáig, amelynek elsőjéül Berzsenyi Dánielt választja „aki után 116 évvel lépte át a líceum kapuját”.

Az iskola és szülőváros soha meg nem szakadó kapcsolatáról Kerpely Jenő maga is vall, amikor a „fenyvesek övezte szülővárosról, a közép-európai Oxfordról” ír és Sopront „magyar Strassbourgnak” nevezi, amely őt „gyermekkorától két nyelven nevelte”.

Az ünnepség befejezéseként Pöpperl Zsuzsanna tanuló Vörösmarty Szózatát mondta el Kerpely Jenő fordításában.

A nemes egyszerűségében művészi emléktábla Szakál Ernő alkotása.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Sopron és környékének munkásmozgalma a Hitler- és Volksbund-ellenes küzdelmek időszakában (1939–1945). Sopron, 1983, 196 lap + 10 kép

Hiller István: Sopron és környékének munkásmozgalma a Hitler- és Volksbund-ellenes küzdelmek időszakában (1939–1945). Sopron, 1983, 196 lap + 10 kép

A *Győr-Sopron megye munkásmozgalma* c. sorozat legújabb, nagy igényességgel megírt, hosszú feltáró munka után összeállított kötete fekszik előttünk. Szerzője előszavában hivatkozik azokra a rendkívüli nehézségekre, melyekkel neki és a sorozat előző kötete szerzőjének, Tirnitz Józsefnek is meg kellett küzdenie. „Az SZDP soproni szervezetének és a szakszervezeti csoportoknak iratait – a tanulmányban említett Czingraber Mihály, Luksander Károly és May Rezső egybehangzó állítása szerint – 1944 októberében a német megszállás körüli időkből maguk a funkcionáriusok semmisítették meg”. A kutatás tovább nehezedett a városi rendőrkapitánysági és az alispáni iratanyag 1946–1950 közötti szakszerűtlen selejtezései kapcsán. Így a szerzőnek minden használható forrást mozgósítania kellett.

Ezért indokoltnak tartjuk az I. fejezetben Soproni Elek (A kultúrsarok gondjai) 1940-ben megjelent könyve hasznosítását. Így megállapíthatja Hiller az agrárproletariátusról, hogy „ezek az emberek könnyen megértik egymást, sorsüldözöttségükben nem fogynak ki panaszaikból, elégedetlenek a társadalmi rendszerrel, a kormányzattal ...” Az *Anschluss és hatása* c. fejezetben a szerzőnek sikerül idejekorán előrevetítenie azokat a nehézségeket, melyekkel a legális (és még inkább az illegális) mozgalomnak Sopronban és környékén meg kellett küzdenie. Egy-egy fejezet (pl. a IV. is) többet ad a címben megjelölnél. Így fejt ki a nagy hírveréssel létrehozott Országos Népi és Családvédelmi Alap (ONCSA) tényleges előnyei melletti árnyoldalait (Sopronban a mozgalom 1940. november 1-én indult).

A korszakmonográfia megalapozójává vált, hogy feltárta a Népszavának erre az időszakra eső évfolyamait, Sopronra vonatkozó anyagát gondosan elemezte. Megtalálja ugyanakkor a helyi sajtóban a korszakra jellemző híryananyagot, pl. az Új Sopronvármegye rendőrségi hírében, ez örökíti meg a nyilas fésűs, Hernádi János ötletét, aki nyilaskereszttel, „Kitartás, győzünk” szöveggel „díszítette” termékeit. Említi Hiller visszaemlékezése nyomán, hogy nyilasok szárnyas sávjelvényt hordtak, „száll a sí” értelemben, ezt a Szálasi „vezetőtestvér” nevével kombinálták. Mindez azonban csak szellemi szintjükre vall, hiszen a száll ige helyesírásával sem voltak tisztában! Ennél a primitív jelvénynél – (amelyből példányt a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum jelvénygyűjteménye is őriz) – azonban veszélyesebb jelvényekkel jöttek mozdonyok a szomszédos legázolt Ausztriából. A nácik horogkeresztes zászlókkal dekorált mozdonyokkal járatták szerelvényeiket Ebenfurt felől Sopronba s csak tiltakozás után álltak el ettől! Ugyanakkor a legális munkásmozgalom eredményeire is helyesen utal a szerző, Brennbergbánya bányászai még eredménnyel folytatnak sztrájkot. Indokoltan csatlakozik az eddigiekhez a *Kísérletek a munkásmozgalom*

befolyásolására című fejezet. Itt a szerző a város 5000 munkásának befolyásolására törekvő soproni Hivatásszervezet helyi törekvéseit részletezi. Jellemző, hogy a Soproni Hírlapban önálló rovatot kap a munkásság, s az Új Sopronvármegye fejt ki a célt: „Ne a szélsőséges elemek táborába verődjék a hovatartozandóság hiányérzetétől vergődő munkás”. A szerző jó munkamódszerét bizonyítja, hogy esetenként megtalálta azt a fontos visszaemlékezőt, Zentai (Zuschlag) Vilmost, aki az SZDP Országos Német Bizottsága megbízásából támogatta a Sopronban folyó munkát. E munka fontos megnyilvánulása volt a Sopronban 1939 és 1944 között vezetett két hosszabb időtartamú szeminárium. Zentai előadásait Sopronban magyarul, ⁹²Sopronbámfalván németül tartotta. Jól támaszkodott a legális mozgalom a Természetbarátok Turista Egyesületére, továbbá a Munkás Testvériség dalárdára. Természetesen a nácik nem voltak tétlenek, ezt Hiller a volksbundista Deutsche Zeitung 1943-as Sopron elleni támadásainak feltárásával bizonyította.

Hiller természetesen nem tagadja, hogy a Volksbund propagandája időszakonként sikerrel járt. De jól tudták a korszak felelősséget érző gondolkodó emberfői, hogy az 1941-es népszámlálás „egyben népszavazás a város sorsa felett”. A felvilágosítást, az irányítást Molnár János rendőrtiszt és Házi Jenő főlevéltáros vállalta, de fáradhatatlanul agitált Ferenczy János szociáldemokrata vezető is.

A könyv legtöbb kutatási eredményét az illegális kommunista munkásmozgalomról írt (VII.) fejezete hozta. Tihanyi (Tauber) Mátyás elmagyarázza minden olvasónak, hogy „a kommunista pártba belépni a mai értelemben nem lehetett ... Ha valakiről úgy vélték, hogy elég, öntudatos, ... azzal a sejt valamelyik tagja egyénileg foglalkozott”. Sejtek alakítására alkalmas volt egy legális sport- vagy kultúregyesület, de még a tánciskola is. A forradalmi életsorsot, nehéz hétköznapjait Hiller sikerülten mutatja be a Bognár család életútjának példáján. Bognár László, Bognár Dezső és társai, Zergényi Nándor, Luksander Károly, Slár Ede sorsa példázza az antifasiszta küzdelem időszakát. Hiller kutatásai bizonyítják, hogy aki a soproni kommunista illegális küzdelmeket kívánja felmérni, annak a szálakat Ausztriában is keresnie kell. A kommunista pártmunka az Anschluss után Ausztria területén különösen üldözött tevékenységgé vált. A harc nehézségeit a halálra ítélt Karlovits Mátyás, továbbá az Alois Czippek csoport sorsán mérhetjük le. A kevés túlélő egyikével, Wild Jánossal folytatott magnós beszélgetés is bizonyítja, mennyire üldözte a Gestapo a „soproni összeesküvést”. Az említettekét egészíti ki Gábiel Ernő németkeresztúri (Deutschkreutz) küzdelmeinek ábrázolása. A korszakmonográfia jó fejezete a Nyugati Őrszem (Csaba József vezetésével folytatott) harcainak ábrázolása. A Berzsenyi Gimnázium, az Evangélikus Teológia és az Erdészeti és Bányászati Egyetem fiataljainak találkozását a népi irodalommal korábban magam is bemutattam (A Nyugati Őrszem, 1939–1944, Soproni Füzetek 1980). Én is fontosnak találtam a Sopronba látogató írók, Móricz Zsigmond, Németh László, Tamási Áron összefogását a soproni diáksággal. Hiller így összegez: „Szervezet volt ez már, és szerves kapcsolatban állt más szervezetekkel is amelyek a függetlenségi gondolat és a népi Magyarország zászlóvivői voltak.” A Nyugati Őrszemben publikáló Iliás Ferenc eljutott a Békepártig, Kónya Lajos pedig a Szovjetunió ellen folytatott háború időszakában adta közzé a háborút elítélő, s az orosz néppel rokonszenvező verseit a diáklapban! A IX. fejezet a magyar Sopron ellen támadó nácizmus harcainak pontos krónikája. „Sopron meghódítását elsőrangú feladatának tartotta a Volksbund” írja, majd ennek olcsó módszereit mutatja be (rézgálicjuttatás ígérete stb.). Hiller Hanzmann Károly ev. esperes emlékezéseinek felhasználásával bizonyítja, hogy „erősen túlzottak azok a korábbi állítások, miszerint a soproni gazdapolgárok zöme soraikba állt”. A II. világháború után bekövetkezett kitelepítés kerekén 6500 gyülekezeti tagot érintett. „Abból talán 500 valóban a legsúlyosabban vétezett hazánk és nemzetünk ellen ... További ezer emberről meg kell szintén mondani, hogy vétett többet-kevesebbet a nemzethűség ellen, ha nem is szabad azt mondani, hogy ártatlanul kerültek

a bajba, minden bizonnyal igaz, hogy jóhiszeműség, naivitás tömeghisztéria, vitte őket a vesztükbe”.

Sikerült oldalakon mutatja be a szerző a Volksbund harcát a magyar iskola ellen. Polster Rezső igazgató az evangélikus elemi 1941–42-es évkönyvében „Féltett kincsünk veszélyben” címen írt programértekezést akkor, amikor 1050 gyerek helyett csak 880 jelentkezett; az 1943/44-es tanévben az iskola tanulójának száma már 705-re fogyott. A hiányzó gyerekcsoportot sikerült a Volksbund iskolájába átcsalni. A Volksbund iskola növendékeit, házról-házra járva, erőszakos fenyegetéssel is igyekeztek gyarapítani. Utóbbi édesanyám visszaemlékezéséből tudom, akinél hasztalan próbálták elérni, hogy kivegyen a Pflaszteren lévő Szent Mihály elemi iskolájából. „Várj, majd bejön a Hitler” – fenyegetéssel távoztak ...

Győzelemszámba ment, amikor a Volksbund orra elől vásárolta meg a Soproni Magyar Szövetség a Kaszinó épületét. Ott jött létre a Magyar Művelődés Háza, ahol 93a Volksbund a Deutsches Haus felállítására készült. Érdemes itt idéznünk a műsorfüzet mottóját: „Nehéz idők hideg éjszakájában járunk, áldott hát minden fény, amely utat mutat. Tervek parazsa gyúlt közöttünk ma lángra, tisztító lángjában váljék izzóbbá, hűségesebbé minden szolgálat. Fénye mutassa az utat a lélek, a szeretet építésére, mert örök magyarságot épít, ki lelket épít!” (A Magyar Művelődés Házának avatása 1942. október 24–25-én.) A Frankenburg Irodalmi Kör is arra törekedett, hogy „Sopron magyarságát tömörítse”. 1943-ban ébren tartotta Móricz Zsigmond emlékét. A Soproni Nyári Egyetem, ill. az Ellenállás az Egyetemen alfejezetek anyagát a szerző kutatásaiból már előző műveiből ismerjük. Az összefoglalásra azonban itt is szükség volt. 1944-ben drámai küzdelem során került el a soproni egyetem a Németországba telepítést. A X. fejezet a német megszállás helyi eseményeinek pontos számbavétele. A város lakosságának bizonyos hányada valóban arcpirító lelkesedéssel fogadta a bevonuló német csapatokat. Ki lehetett az a szerző által S. Ö. betűvel jelzett nyugdíjas pap, aki „fél városos át futott egy-egy Marschkolonne mellett és rekedtre üvöltötte magát a sok Sieg Heil-lel” (Úgy hiszem, még utólagosan sem kötelező a tapintat ilyenkor.)

Annál jobb azok visszaemlékezéseit olvasni, akik 1944. március 19-e tragikus óráiban tenni próbáltak. Molnár János rendőrtiszt egy héttel korábban jelentette feletteseinek a határmenti német csapatösszevonást. A Magyar Front fontos iratainak elrejtésére a soproni bencések, dr. Pálos Ferenc tanár és dr. Garami Elek, a kedvelt Lexi bácsi vállalkoztak. Az Új Sopronvármegyét azért szüneteltették, az Ödenburger Zeitungot azért tiltották be, mert nem vállalták a birodalombarát hangot.

A soproni nyilas puccs helyi eseményeit részben korábbi kutatások nyomán rendszerezzi, bár itt is van új mondanivalója. Így pl. a nácivá vedlett Grassy József Feldmarschallról, Kőfaragó László és Takács László meggyilkolása körülményeiről. A nyilas hatalom soproni berendezkedése, a légitámadások leírása, a valóság és a propaganda szembesítése, ezek Hiller könyvének erényei. Jellemző, hogy a nyilasok Összetartás c. lapja (szerkesztősége egy soproni férfiszabó üzlet volt néhány hétig ...) a jellemző „Meg kell ölni őket” című vezércikkkel indul! Hiller megemlékezik a háború vég antifasiszta hősi halottairól a fejezet végén felsorolja a kőhidai mártírok nevét.

Az utolsó rövid, XI. fejezet Sopron és környékének felszabadításáról szól.

A könyvet záró jegyzetanyag is tükrözi, mekkora anyagot kutatott fel, nézett át, milyen nagy mennyiségű eddig megjelent forrásanyagot szembesített a szerző. Némelyik fejezet jegyzetanyaga a főszöveggel azonos terjedelmű. Dr. Dohány Zoltán visszaemlékezését a kőszegi ún. Szálasi bunkerről Vas megye helytörténései is jól hasznosíthatják. Alapos a kötet időrendi áttekintése. Ez is a könyv szerves tartozéka, címszószerűen felidézi a munka egy-egy fontos megállapítását.

Hiller István új könyve azt igazolja, hogy egy jól felkészült, a kutatói munka fáradságos alázatát is vállaló

szerző nehezen megoldható feladatot is elvégez. Sikerrel rekonstruálta az időszak bonyolult és sok százból összeszőtt soproni munkásmozgalmát úgy, hogy az egyben a város köztörténetének, az 1939–1945 közötti időszaknak, így a hazai köztörténetnek is jól megírt időtálló fejezetévé vált.

Kovács József László

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Faragó Sándor: Kapuvár munkásmozgalma 1919. augusztus 1–1945. Győr, 1981, 120 lap + 6 kép (Győr-Sopron megye munkásmozgalma sorozat)

94 Faragó Sándor: Kapuvár munkásmozgalma 1919. augusztus 1–1945. Győr, 1981, 120 lap + 6 kép (Győr-Sopron megye munkásmozgalma sorozat)

1977 óta folyamatosan jelennek meg az MSZMP Győr-Sopron Megyei Bizottsága gondozásában megyénk forradalmi munkásmozgalma történetével foglalkozó kiadványok. Győr, Sopron és Mosonmagyaróvár esetében rövidebb periódusok feldolgozása folyik. Kapuvárott viszont a Rábaközi Múzeum igazgatója, Faragó Sándor arra vállalkozott, hogy az ellenforradalmi korszak negyedszázadát fogja át.

A tanulmány első fejezete betekintést nyújt a századforduló, majd a századelő helyi gazdasági és politikai viszonyaiba. Részletes képet ad az első magyar munkáshatalom megdöntését követő fehérterrortól, a kapuvári kommunisták üldözéséről. Mégis 1921-ben már a munkásmozgalom helyi éledését mutatja az élelmezési munkások szervezkedése, majd a MÉMOSZ, az építőmunkások szervezetének újabb aktivizálódása. A szerző figyelmét itt viszont elkerülte a már publikált jelentés (Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalom történetéből 1919–1928, Győr, 1979, 223–224.) amely a kapuvári építők gyűlésének lefolyásáról adott számot. (A központi kiküldött neve helyesen: Csernák Pál.)

A második fejezet az „Üldözöttségtől a szabadságig (1929–1945)” címet viseli. Az 1. alfejezet címe a 41. és a 119. lapon ellentmond egymásnak. Megdöbbentő adatokat olvashatunk a 30-as évek viszonyairól, de még 1941-ben is „községünkben 800 család van, akiknek télen nincs semmi keresetük és a legnagyobb nyomorban és nélkülözésben élnek” (47.).

Az 51. lapon közölt kissé hevenyészett eszme-futtatás (pl. „a 30-as évek legvégén ... a szociális demagógiát felváltotta a nacionalizmus és a sovinizmus” stb.) helyett szívesen olvastunk volna a kiadványban egyébként forrásként felhasznált Soproni Elek tanulmányban (A kultúrsarok gondjai. Sopron megye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása, Bp., 1940.) közzétett egykorú adatok mai elemzéséről, esetleges összevetéséről. A következőkben szervezkedési, pártalapítási próbálkozások történetével ismerteti meg az olvasót a szerző. Összefoglalóan megállapítja, hogy „az üldözések ellenére is keresték a kapuváriak a szervezkedés útját-módját, azonban mozgalmuk elsekélyesedett” (55.).

Részletes és sokrétű képet kapunk a Dachauban mártírhalált halt Varga Tiborról és a körülötte kialakult csoportról. A 68. lapon közöltek szerint „letagadhatatlan az az ideológiai hatás, amely Varga Tiborból kisugárzott. Ha közvetítők útján is, de állásfoglalása, véleménye eljutott sokakhoz.” Míg korábban a pártalapítási kísérletek esetében, a megmozdulások, rendezvények figyelemmel kísérésénél az egykorú sajtó feldolgozásának hiánya érezhető, a 3. alfejezetnél a Párttörténeti Intézetben őrzött kapuvári dokumentáció feldolgozása lett volna indokolt. Számos feltételezést (68–71. lap), esetenként hiányt és ellentmondást lehetett volna feloldani, pl. a Csöngői-, Mészáros-, vagy az Iliás-visszaemlékezések tudományos analízise

útján. De számottevő eredményeket hozhat a továbbiakban a környező rábaközi falvakban tevékenykedett kisebb-nagyobb mozgalmi egységekre, egyes személyekre irányuló kutatás is.

A kiadványban nem meggyőző a kapuvári fegyveres felkelés szervezésének újra felbukkanó feltételezése. Erről már korábban, másutt is véleményt nyilvánítottunk (SSz. 1980, 140). Ismert, hogy Iliás Ferencet 1944 nyárelőn letartóztatták, majd elhurcolták az országból. Emiatt is nyilvánvaló, hogy nem szervezhetett Kapuvárott 1944 decemberében fegyveres ellenállást. A szerzőnek vonatkozó közlései egyébként is ellentmondanak egymásnak (70., 114. lap). Iliás Ferenc kézírásos visszaemlékezései 95 (egy, megyénket érintő részletei: Kisalföld, 1981. okt. 3.) sem tartalmaznak olyan közlést, amely a kapuvári fegyveres felkelés szervezésére, vagy annak kísérletére utalna.

Adatgazdagság jellemzi a nyilasveszély növekedésének ábrázolását, majd a kapuvári zsidóság deportálását megelőző időszak bemutatását. A helyi ellenállás sokszínű epizódjai és törekvései megismerését segítheti Varju Ákos visszaemlékezésének a feldolgozása, és a már említett Csöngői Sándoré, aki megemlékezik pl. a helyi antifasiszták és a húsüzemben foglalkoztatott szovjet hadifoglyok között szőtt kapcsolatokról s több olyan tényről, amely ellentmond a róla írtaknak (90., 98. lap).

Csöngéit hitelesíti a csermajori lőszerszállítások alkalmából kifejtett 1945. januári szabotázs-kísérletek ténye, amely e munkában is helyet érdemelt volna (Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. Bp., 1970, I, 593). A 92. lapon valószínű nyomdahiba következtében téves közlés szerepel: a 131. jelzet előtti elnevezés helyesen Tábori Biztonsági (és nem Bizottsági) Szerv. Sokoldalúan tükrözi 1945 áprilisát a tanulmány utolsó alfejezete.

A kapuvári munkásmozgalom küzdelmes negyedszázadát összefoglaló vállalkozás jó alapot nyújt a további kutatásokhoz. Hozzájárulhat a történelmi tudat fejlesztéséhez, hogy az újabb generációk kötődéseinek, eszmélésének és törekvéseinek egész erkölcsi gyökérszete erős és kitéphetetlen legyen.

Szita Szabolcs

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / LEVÉLSZEKRÉNY

LEVÉLSZEKRÉNY

A SSz. 1984. évi 4. számában, sajnálatos nyomdahiba következtében, a 338. és a 340. lapon olvasható szöveg helyet cserélt. Az olvasás helyes rendje: ...337., 340., 339., 338., 341. ...Olvasóinktól elnézést kérünk.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Dr. Gömöri János régész, Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Szántó István ipari osztályvezető, Sopron, Városi Pártbizottság

Sarkady Sándor tanár, Sopron, Óvónőképző Intézet

Dr. Majer Antal egyetemi tanár, Sopron, Pf.: 132

Grubits Fencné tanácselnök, 9495 Kópháza

Király Tibor Sopron, Május 1. tér 67.

Nagy Alpár zenetanár, Sopron, Óvónőképzőintézet

M. Kiss Pál művészeti író, 1113 Budapest, Elek u. 24.

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Kovács József László főiskolai tanár, 2040 Budaörs, Lévai u. 31/VI/54

Szita Szabolcs egyetemi adjunktus, 1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19–21.

1985. XXXIX. ÉVFOLYAM 1. SZÁM / SOPRONI SZEMLE

96 SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau
Lokalhistorische Quartalschrift
Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Gömöri, Johann: Archäologische Ausgrabungen zur Umgrenzung des Forums von Scarbantia (1979–1982)

Szántó, Stefan: Die Industrie von Ödenburg und ihrem Einflußgebiete, sowie weitere Aufgaben ihrer Förderung

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Sarkady, Alexander: Der Kunstmaler Alexander Gáspárdy 75 jährig

Majer, Anton: Baumriesen in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

Grubits, Franz: Jubiläum in Kohlnhof

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Dritte Mitteilung

Kulturelles Leben in Ödenburg

Nagy, Alpár: „In memoriam Joseph Haydn“

M. Kiss, Paul: Die Ausstellung von Koloman Renner in Budapest (19–29. März 1984)

Nekrologe

Szabó, Jenő: Enthüllung der Gedenktafel für Claudius Jenő Kerpely

Bücherschau

Kovács, Josef Ladislaus: Hiller, Stefan: Die Arbeiterbewegung in Ödenburg und Umgebung in der Zeit der Kämpfe gegen Hitler und den Volksbund (1939–1945). Ödenburg, 1983 (ung.)

Szita, Szabolcs: Faragó, Alexander: Die Arbeiterbewegung in Kapuvár vom 1. August 1919 bis 1945. Raab, 1981 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Bella Lajos: Arch. Ért. 14 (1984) 74–76.

2 (Megjegyzés - Popup)

A Sopronvármegye 1938. április 21. és április 24. számaiban értékes adatokat közlő tudósítások olvashatók erről.

3 (Megjegyzés - Popup)

Szakál Ernő: Scarbantia Capitoliuma a mai Városi Tanácsház alatt. SSz. 1964, 237.

4 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Póczy Klára: Die Anfänge der Urbanisation in Scarbantia. Acta Arch. Hung. 23 (1971) 98, 2. kép.

5 (Megjegyzés - Popup)

Póczy u.o. 102.

6 (Megjegyzés - Popup)

Póczy Klára: Pannoniai városok. Bp., 1976, 24.

7 (Megjegyzés - Popup)

Póczy u.o. 57.

8 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Póczy Klára: Scarbantia. A római kori Sopron. Bp., 1977, 47.

9 (Megjegyzés - Popup)

Tóth István: Az ismeretközlés felelőssége. Antik Tanulmányok 23 (1976) 256–257.

10 (Megjegyzés - Popup)

Póczy: Scarbantia, 15–19.

11 (Megjegyzés - Popup)

Tóth István: A rómaiak Magyarországon. Bp., 1975, 33.

12 (Megjegyzés - Popup)

1975. október 23-án Sopron Város Tanácsa Műszaki és Kommunális Bizottságának Városrendezési és Tervbíráló Szakbizottsága a Műemléki Szakbizottsággal együtt megvitatta a Városépítési Tervező Intézet által az Új u.–Szt. György u. sarok üres telkeinek beépítésére készített tanulmánytervet. Ekkor felvetődött,

hogy az épület megépítése előtt előzetes régészeti kutatást kell végezni, hogy az esetleges régészeti maradványokat ezen az exponált ponton az új épület tervezésénél figyelembe lehessen venni.

13 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti Aladár: Sopron és környéke régészeti emlékei. In: Csatkai Endre (szerk.) Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956, 25.

14 (Megjegyzés - Popup)

Radnóti Aladár: Településtörténeti kutatások Sopron-Belváros területén. 1950. Ásatási napló. LFM Régészeti Adattár, 418. sz.

15 (Megjegyzés - Popup)

Esti Hírlap, 1979. IX. 5.; Népszabadság 1979. IX. 6.; Kisalföld 1981. VII. 24.; Népszava 1982. VIII. 17.; Népszava 1982. IX. 14.; Népszabadság 1982. XI. 10.; Kisalföld 1982. XII. 1. stb.

16 (Megjegyzés - Popup)

Először 1982. január 12-én a Helytörténészek Baráti Körének, majd 1982. november 9-én a Scarbantia-tanácskozáson Sopronban, végül 1983. június 2-án a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat ülésén a Kossuth Klubban, Budapesten.

17 (Megjegyzés - Popup)

1981. szeptember 25-én a Soproni Városszépítő Egyesület Építési- és Városrendezési Szakbizottsága előtt ismertetem a forum-ásatás eredményeit.

18 (Megjegyzés - Popup)

Ezért elsősorban Orosz József főépítésvezetőt illeti köszönet.

19 (Megjegyzés - Popup)

A területen állt középkori házak tulajdonosait Dávid Ferenc a zsinagógáról írt könyvében sorolta fel.

20 (Megjegyzés - Popup)

Scarbantiában ez a negyedik ilyen viskó-maradvány. Az elsőt még Radnóti A. tárta fel 1950-ben, az 1979. évi viskótól 30 méternyire DNy felé az Új u. 3. telkén. Radnóti i.m. 13. jegyzet (30. 9. kép). A következőt Tóth Sándor ásta ki, leletünkől 80 méterre ÉK felé, a Városház utcai régi mozi helyén, a későrómai bástya mellett (Régészeti Füzetek 23, 1970, 33–35). 1971–72-ben a Fabricius-ház udvari helyiségében (ma ruhatár) magam is kiástam egy hasonló felépítésű V–VI. sz.-i házmaradványt.

21 (Megjegyzés - Popup)

Vö. 20. jegyzetfüzetünkkel. Ez az 5. korai népvándorlás kori épület a scarbantiai forum környékén.

22 (Megjegyzés - Popup)

Bóna István: A középkor hajnala. Bp., 1974, 36.

23 (Megjegyzés - Popup)

Bóna i.m. 47. kép.

24 (Megjegyzés - Popup)

Bóna i.m. és SSz. 14 (1960), 233–241; SSz. 15 (1961), 134–140; 17 (1963), 134–144. A hegykői ásatásokról és a „Hegykő csoport”-ról.

25 (Megjegyzés - Popup)

Tomka Péter: Das germanische Gräberfeld aus dem 6. Jahrhundert in Fertőszentmiklós. Acta Arch. Hung. 32 (1980) 17., 10. kép 4. (9. sír), 8. kép: 7.

26 (Megjegyzés - Popup)

Benninger, Eduard–Mitscha-Märheim, Herbert: Das langobardische Gräberfeld von Nikitsch (Burgenland). Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland, 43. Eisenstadt 1970. Főleg a 11. sír középső mezőjében keresztel jelölt fibulája: 4. tábla 8. 156.

27 (Megjegyzés - Popup)

„A langobárdok 526–568 közötti megtelepedése az elhagyott brigetioi légióstáborban szórványos leletek alapján reálisan tükröződik”. Kiss Attila: Funde aus dem 5-6. Jh. im Gebiet von Brigetio. Folia Archaeologica 32 (1981), 191–210. Amíg azonban Ó-Szönyben bizonytalan körülmények között kerültek elő a (valószínűleg feldúlt sírokból származó) langobard leletek, Sopronban a késő népvándorlás kori leletnélküli humuszos fekete réteg alatt, hitelesen az avar kort megelőző, utolsó scarbantiai települési rétegben feküdt a fibula. Ez pedig nem a romok közé való temetkezést vagy kincs elrejtését jelenti, hanem a római erőd továbblakását, a langobárdok egy csoportjának betelepítését Scarbantiába.

28 (Megjegyzés - Popup)

B. Thomas, Edit: Das frühe Christentum in Pannonien im Lichte der archäologischen Funde. In: Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung. Linz (1982. 255–293.)

29 (Megjegyzés - Popup)

Tóth, Endre: Vigilius episcopus Scaravaciensis. Acta Arch. Hung. 26 (1974), 269–275; SSz. 1977, 320–326.

30 (Megjegyzés - Popup)

Sz. Póczy Klára (Scarbantia i.m. 42) szerint VI. századi fatemplom a városfal tövében (ma: Várkerület, azaz Lenin krt.) a 10., 11. számú bástya előtti romterületen volt, tehát kívül az erődítményen: Póczy Scarbantia könyvét ismertette Gisela Auer felveti, hogy Vigilius VI. századi scarbantiai működésével kapcsolatba hozható a Szt. Mihály templom, amely – szerinte – valószínűleg egy késő római temetőkápolna helyére épült és mint ilyen püspöki templom, „Bischofskirche” volt: Burgenländische Heimatblätter 40 (1978), 144. Igaz, ismerünk római kori temetkezéseket a Szt. Mihály kapu közeléből, újabban is találtak

kőurnát az új temető rész sírjainak ásásakor. Ezek a korai, I–II. századi temetkezések azonban önmagukban nem utalnak ókeresztény temetőképzésre. A IV–V. századi temetők – mai ismereteink szerint – a város más részein (Május 1. tér, Balfi u., Szeder u., Hátulsó utca) vannak. Néhány késői sírt közvetlenül a városfalak mellett is feltárt Póczy. Auer felvetése érdekes. Ásatással lehetne arról meggyőződni, hogy a joggal feltételezhető Árpád-kori, román stílusú templom mellett még korábbi templom maradványai rejlenek-e a Szt. Mihály templom alatt. A torony alatti rész 1980. évi ásatásakor csak XV–XVI. századi temetkezéseket találtam. Viszont a sírok alatt sziklából kötőanyag nélkül összerótt fal került elő, mellette azonban semmiféle kormeghatározó lelet nem volt. Ókeresztény templomok, szentélyek nemcsak az erődített helyeken (mint közelünkben pl. Vindobona és Carnuntum légióstáboraiiban), de azokon kívül is előkerültek. A közeli Fehéregyháza (Donnerskirchen) nagy római villájában keresztény szentélyt tártak fel a IV. század első feléből (Ubl Hansjörg: Frühchristliches Österreich. In: Severin zwischen Römerzeit und Völkerwanderung. Linz 1982, 29–303). A fehéregyházi márvány oltárlaphoz hasonló töredékeket találtunk Scarbantia forumának déli részén, az exedra DK-i sarkában, néhány méterre a bekarcolt téglát érző háztól. A vörösmárvány mensa két töredéke és a monopodium fehérmárvány oszloplába a VI. századi ókeresztény téglakarcolatos építménynél egy periódussal korábbiak. Tehát a VI. századi építmény részben elfedi azt a réteget, amelyben a mensa töredékeit feltártuk. A forum déli részén feltárt falmaradványokból nem bontakozott ki egy keresztény szentély alaprajza. Így az V–VI. sz.-i püspöki székhely egyik keresztény kultusz helyét a IV–V. századi márvány oltárlap(?) töredékek, a TEO feliratos cserépkorsódarab és az V–VI. sz.-i ókeresztény téglakarcolatot őrző ház alapján csak feltételelesen határozhatjuk meg a közelben.

31 (Megjegyzés - Popup)

Petz Vilmos: Ókori lexikon. Bp., 1904, II, 1182.; Gilbert Picard: Architektur der Welt. Imperium Romanum. Fribourg, 1965, 151.

32 (Megjegyzés - Popup)

Póczy i.m. (4. jegyzet) 98. 2. kép.

33 (Megjegyzés - Popup)

Itt köszönöm meg a ház tulajdonosának, Németh úrnak és lakójának, Szlávik úrnak, hogy a pincében kutathattunk.

34 (Megjegyzés - Popup)

Salamon Nándor: A festészet nem könnyű mesterség, Hogyan? 1973. május 24.

35 (Megjegyzés - Popup)

M. Kiss Pál: Gáspárdy Sándor Soproni kiállítása a Festőteremben. SSz. 1984, 356–357.

36 (Megjegyzés - Popup)

Gáspárdy Sándor kiállítása, Sopron, 1983. szept. 11–okt. 2. (Katalógus-előszó)

37 (Megjegyzés - Popup)

A Magyar Bélyegek Monográfiája VI. kötet. Bp., 1973, 49, 55 (ebben Kostyán Ákos: A magyar

postaigazgatás bélyegzői 1867–1967).

38 (Megjegyzés - Popup)

Lásd a Kovács–Gombos Gábor grafikájával készült, ízléses kivitelezésű meghívót. A nyitó rendezvény programja: Nagy Alpár: Joseph Haydn élete (előadás); Haydn: üstdob szimfónia (G-dúr, Nr. 94.), előadta a Soproni Állami Zeneiskola ifjúsági zenekara, vezényelt Dárdai Árpád; Joseph Haydn írásban és képben (kiállítás).

39 (Megjegyzés - Popup)

Az eseménysorozatot nem tervezte, nem egyeztette senki. Ösztönösen, ki-ki alapon alakult ki, amire az erőből futotta. Ezt megelőzően az Éneklő Ifjúság városi bemutatóján – március 25-én – a műsört megnyitó zeneiskolai énekkar 3 Haydn-kánont énekelt (Ha jó a csendes alkony, Erdő mélyén, Szítsd a lángot), a Berzsényi Dániel Gimnázium vegyeskara pedig a „Megelégedettséget”. Az első együttest Szeles Endréné, a másodikat Ács Ferenc vezényelte.

40 (Megjegyzés - Popup)

Bartha Dénes–Révész Dorrit: Joseph Haydn élete dokumentumokban. Budapest, 1978, 5.

41 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Zur 200. Wiederkehr des Geburtstages Joseph Haydns am 31. März 1932. Oedenburger Zeitung 27. März 1932; Mohl Adolf: Haydn emlékeink. Sopronvármegye, 1937. III. 28; Sopronmegyei Haydn-emlékeink, uo. 1937. IV. Csatkai: Az Esterházy-palota a Templom-utcában. Soproni Hírlap, 1937. XII. 5; Haydn művei az Országos Széchényi Könyvtár zenei gyűjteményében (1959); Haydn emlékére: Zenetudományi tanulmányok, Bp., 1960, 529–30, 532, 556, 558, 559, 567, 606, 610, 623; Csatkai Endre: SSz. 1962, 94; uő.: A Soproni zenei művelődés történetének vázlata. SSz. 1969, 216; Hiller István: Újabb adatok Joseph Haydn soproni kapcsolatairól. SSz. 1982, 169.

42 (Megjegyzés - Popup)

Orfeo és Euridice (részletek); Szerelmes óhajtás. Megelégedettség (dalok, női karra, átdolgozta Kovács Sándor); G-dúr divertimento (előadta a Soproni Barokk Kvartett: Szalai József, Horváth Rudolf, T. Kelemen Marianna, Sz. Bencsik Erzsébet; hegedű, oboa, cselló, cembalo-zongora); Alma Redemptoris Mater. Az első rész befejező számaként Michael Haydn „Laudate pueri Dominum” c. karművét énekelték.

43 (Megjegyzés - Popup)

A szépséghiba csupán az volt, hogy a fertődi Haydn-rendezvények között egyetlen vokálisest, de még egyetlen vokális kompozíció sem szerepelt, mintha a szervezők, rendezők megfeledeztek volna Haydn eme igen jelentős működési területéről. A Fertőtől 30 kilométerre fekvő Sopronnak mindössze annyi jutott a „fertődi szereposztásból”, hogy segíthetett a közönség szervezésében, esetleg passzív élvezője lehetett a koncerteknek.

44 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1982. VI. 8. 8.

45 (Megjegyzés - Popup)

A Soproni Liszt Ferenc Szimfonikus Zenekar és a Soproni Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar közös koncertjén közreműködő énekesek: László Margit, Trandel Piltz (NSZK), Fülöp Attila, Kuncz László (Kisalföld, 1982. VI. 25).

46 (Megjegyzés - Popup)

SKT 1982. szeptember (22), október (3.); Kisalföld, 1982. X. 29.

47 (Megjegyzés - Popup)

SKT 1982. december (4.).

48 (Megjegyzés - Popup)

Az első hangversenyt középiskolásoknak rendezték: Kovács Endre orgonahangversenyén közreműködött a Soproni Liszt Ferenc Női Kar, szólót énekelt Elena Konsztantinova (Bulgária) és Schwimmer János. A második koncertet felnőtt bérlettulajdonosoknak szervezték, ugyanazokkal a szereplőkkel, alig más műsorszámokkal ld. Soproni Műsor (SM) 1983. I. (2.).

49 (Megjegyzés - Popup)

SM 1983. január (3, 29.); Kisalföld, 1983. II. 1.

50 (Megjegyzés - Popup)

Előadták: Berényi Edit (fuvola), Óze Violetta (oboa), Rajnai Csaba (klarinét), Kiss Károly (kürt), Vissi Géza (fagott).

51 (Megjegyzés - Popup)

Tagjai: Fodor Gábor (fuvola), Gellén László (oboa), Gömöri Attila (klarinét), Koós Gábor (fagott), Maruzsa János (kürt).

52 (Megjegyzés - Popup)

SM 1983. március (11.).

53 (Megjegyzés - Popup)

SKT 1982. szeptember (24.): SM 1983. április (4.): Országos Filharmónia (OF) 1982/83-as bérletprogramja; Kisalföld, 1983. IV. 24.

54 (Megjegyzés - Popup)

SM 1983. május (3.); Kisalföld, 1983. V. 12.

55 (Megjegyzés - Popup)

Hiller István–Mastalirné Zádor Márta: SSz. 1984, 85–87.